

परशुरामीय

मार्च १९८१

वै. प्राचार्य दांडेकर

महाविद्यालयाच्या दफ्तरी श्रवण केंद्रातील तैलचित्र

श्री. य. वि. चंद्रचूड यांच्या हस्ते सन्मान-

विद्यार्थी प्रतिनिधी
कांचन जपे

आपल्या महाविद्यालयाचे
रजिस्ट्रार
श्री. आ. गो. क्षीरसागर

वाणिज्य विभाग संयोजक
प्रा. आ. गो. मोडक

शिक्षण प्रसारक मंडळी

सर परशुरामभाऊ महाविद्यालय पुणे ३०

प र शु रा मी य

मार्च १९८१

संपादक मंडळ

विद्यार्थी प्रतिनिधी : विश्वेश कुलकर्णी, तृ. व. शास्त्र; भालचंद्र पटवर्धन, द्वि. व. वाणिज्य; मुक्तजा कोलारकर, प्र. व. साहित्य

सदस्य : प्रा. अ. वा. नाईक, प्रा. सु. व. पळशीकर, प्रा. सु. श्री. अलूरकर

सल्लागार : प्राचार्य डॉ. दि. ब. केरूर, उपप्राचार्य प्रा. म. रा. राईलकर, उपप्राचार्य प्रा. म. कृ. केळकर

संपादक : डॉ. चंद्रशेखर बर्वे

स. प. महाविद्यालय स्थानिक कार्यकारी समिती

१९८०-८१

१. मा. डॉ. वि. रा. किराड	७. प्रा. श. द. भागवत
२. मा. श्री. अ. वि. पाटील	८. प्रा. दा. रा. गोळे
३. उपप्राचार्य प्रा. म. रा. राईलकर	९. प्रा. अ. मु. देवकुळे
४. उपप्राचार्य प्रा. म. कृ. केळकर	१०. प्रा. भ. ना. कुलकर्णी
५. प्रा. वि. रा. शिरगुरकर	११. श्री. श्री. वि. गोखले
६. प्रा. वि. द. सरलकर	१२. प्राचार्य डॉ. दि. ब. केरूर, चिटणीस

विद्यार्थी प्रतिनिधी मंडळ

१९८०-८१

साहित्य विभाग

- प्रथम वर्ष साहित्य : खेतमालीस देवीदास नारायण
द्वितीय वर्ष साहित्य : जपे कांचन पंडितराव
तृतीय वर्ष साहित्य : तगारे शुभाष कृष्णाजी

शास्त्र विभाग

- प्रथम वर्ष शास्त्र : गंजीवाले शरद बबनराव
द्वितीय वर्ष शास्त्र : भोंगले कैलास जयवंतराव
तृतीय वर्ष शास्त्र : पाठक राजेंद्र सतीशचंद्र

वाणिज्य विभाग

- प्रथम वर्ष वाणिज्य : महाजन राजेंद्र सिद्धेश्वर
द्वितीय वर्ष वाणिज्य : मेहता राजेंद्र सदाशिव
तृतीय वर्ष वाणिज्य : देसडला भारत सुवालाल

पदव्युत्तर विभाग

- साहित्य : मुळे उदय प्रभाकर
शास्त्र : आचारकर राजीव श्रीपाद

विद्यापीठ प्रतिनिधी- जपे कांचन पंडितराव

मुद्रक : य. गो. जोशी, आनंद मुद्रणालय, १५२३ सदाशिव पेठ, पुणे ३०.

प्रकाशक : डॉ. दि. ब. केरूर प्राचार्य, स. प. महाविद्यालय, पुणे ३०.

दूरध्वनी : कचेरी : ४४१९७८

विद्यार्थी वसतिगृह : ४४२०७४

प्राचार्य : ४४२१७९

विद्यार्थिनी वसतिगृह : ४४२५७२

शिक्षण प्रसारक मंडळी, पुणे
नियामक मंडळावरील सर्वसाधारण सभेचे
प्रतिनिधी

१९८१-८४

१. आपटे, बळवंत परशुराम, मुंबई
२. किराड, विष्णुदास रामप्रसाद, पुणे
३. कोल्हटकर, अच्युत कृष्ण, पुणे
४. गवंडी, मोहन विश्वनाथ, पुणे
५. गोडबोले, श्रीकृष्ण एकनाथ, सोलापूर
६. ढमढेरे, पद्माकर कृष्णाजी, मुंबई
७. देसाई, रणजित कालिदास, सोलापूर
८. पंडित, बाळ जगन्नाथमहाराज, पुणे
९. पाटील, अनंतराव विठ्ठलराव, पुणे
१०. भावे, लक्ष्मण दत्तात्रय, पुणे
११. श्रॉफ, पुरुषोत्तमदास वल्लभदास, पुणे
१२. साठे, विनायक महादेव, पुणे

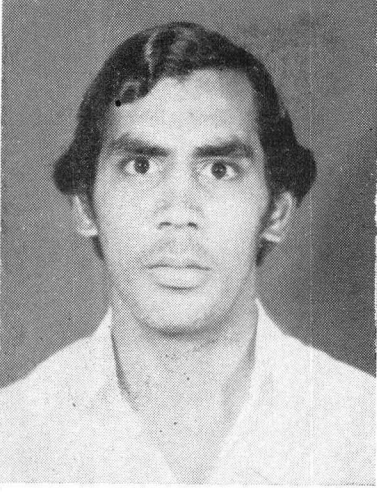

दिवंगत प्राचार्य
रा. रा. मालेगांवकर

Prin. Malegaonkar was known for his command over English and for his lucid style. Fascinated students, even from other colleges, used to rush to listen to his lectures.

His humane behaviour attracted friends from several sections of the society. In the death of Prof. Malegaonkar we have lost an eminent teacher, scholar and a great humanitarian.

Shri Mohan Dharja

**N. S. S. चा
हरपलेला कार्यकर्ता
कै. अरविंद सातपुते**

‘ पराधीन आहे जगती पुत्र मानवाचा ’

अरविंद सातपुतेची आणि आमची मैत्री तशी दोन वर्षांपासूनच झालेली होती. या दोन वर्षांत त्याच्या व्यक्तिगत्त्वातील अनेक पैलूंची जाणीव आम्हांस झाली. त्याला व्यायामाची अतिशय आवड होती. कराटे, वेटलिफ्टिंग यामध्ये त्याने विशेष प्राविण्य मिळविले होते. नुकताच त्याला कराटेचा यलो बेल्ट मिळाला होता. त्याला संगीताची अतिशय आवड होती.

त्याच्या व्यक्तिमत्त्वाचे आणखी एक अंग म्हणजे आध्यात्मिक अंग होय. अध्यात्मावरची पुस्तके वाचण्याचा त्याला नाद होता. त्यामुळे त्याच्या जीवनास एक सात्त्विकता आलेली होती.

जनसेवा करण्याची त्याची फार इच्छा होती. त्यासाठी तो आर. एस. एस. मध्ये जात असे. आर. एस. एस. मुळे त्याच्या जीवनाला कलाटणी मिळाली असे तो नेहमी सांगत असे. सध्याच्या राजकारणाबद्दल त्याला अतिशय चीड येत असे. स्वतः काहीतरी देशासाठी करावे अशी त्याची प्रबल इच्छा असे.

परमेश्वराला चांगली माणसे आवडतात, ही गोष्ट अशा प्रसंगांनी सत्य वाटू लागते.

मित्र परिवार

द्वि. व. साहित्य
(राज्यशास्त्र)

संपादकीय विभाग

संपादकीय दृष्टिक्षेप	५
प्राचार्यांच्या भाषणांतून	१०
कै. डॉ. वि. स. घाटे-परिचयः	१२
वृत्तपत्रसृष्टी-एक मुलाखत	१३
प्रथम वर्ष परीक्षा-सत्रपद्धती	१५
श्रद्धांजली	१७

* * *

संपादकीय दृष्टिक्षेप

कोणत्याही संस्थेचे नियतकालिक म्हणजे त्या संस्थेच्या कार्यकर्तृत्वाचे प्रतिबिंब दाखवणारा एक वाङ्मयीन दर्पणच. 'परशुरामीय'रूपी आरशातून स. प. महाविद्यालयाच्या प्रतिमेचे दर्शन आजवर रेखीवपणे घडवले गेले आहे; यापुढेही ते तसेच घडत राहील.

काही महत्त्वाच्या सांस्कृतिक घटना

'केसरी'ची शताब्दी, 'सकाळ'चा सुवर्णमहोत्सवी वर्षात प्रवेश, 'तरुण भारत'चे रौप्यमहोत्सवी वर्ष, विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या अध्यक्षपदी श्रीमती माधुरीबेन शाह यांची नियुक्ती, 'इंटरनॅशनल बुक सर्चिहिस'चा पत्रासावा वाढदिवस या घटनांना असलेले सांस्कृतिक महत्त्व मुद्दाम वेगळे स्पष्ट करून सांगण्याची आवश्यकता मुळीच नाही. पण त्या घटनांची दखल घेणे मात्र केवळ अनिवार्य होय. म्हणूनच त्यांचा थोडक्यात परामर्श.....

○ आधुनिक भारताच्या इतिहासात पुण्याचे व पुण्यातून प्रसिद्ध झालेल्या / आजही प्रसिद्ध होत असलेल्या नियतकालिकांचे स्थान फार मोठे आहे, हे कोणत्याही सुशिक्षितास वेगळे पटवून देण्याची आवश्यकता नाही.

लोकमान्य टिळकांच्या 'केसरी'ने पारतंत्र्याच्या काळात लोकांतील 'स्व'त्व जागृत केले, त्याचा परिपोष केला. स्वातंत्र्यानंतर 'केसरी'ने परिवर्तनाचे भान ठेवले. तरी त्याचा लोकमानसावरील प्रभाव यथापूर्व आहे. त्यामुळेच, भारताची नवी पुनर्घटना होत असताना, 'केसरी'कडून पुन्हा एकदा मोलाची विधायक कामगिरी घडल, अशी आशा वाटते.

'केसरी'ची जनजागरणाची परंपरा वेगवेगळ्या रूपांत इतर वृत्तपत्रांनी चालवली. 'सकाळ' व 'तरुण भारत' यांचे या बाबतीतील कार्य खूपच महत्त्वाचे आहे, याबद्दल दुमत होऊ नये. उच्चभ्रूंपासून सर्वसामान्यांपर्यंत वृत्त व

विचार पोचवण्याचे काम या पत्रांकडून यापुढेही अखंड सावधपणे व्हावे हीच अपेक्षा.

आपल्या महाविद्यालयाचा लोकमान्यांशी ऋणानुबंध फार जुना व घनिष्ठ आहे; तो अजून टिकून आहे. 'केसरी'चे आजचे तरुण संपादक श्री. चंद्रकांत घोरपडे हे आपले माजी विद्यार्थी. 'सकाळ'चे संस्थापक कै. नानासाहेब परुळेकर यांना लोकशिक्षणाचे बाळकडू मिळाले ते आपल्या संस्थेतूनच. 'तरुण भारत'चे आजचे संपादक श्री. विसुभाऊ देवधर हे आपल्या महाविद्यालयातूनच शिक्षण घेऊन तयार झाले. अशी वस्तुस्थिती. त्यामुळेच, 'केसरी', 'सकाळ' व 'तरुण भारत' अनुक्रमे शतक, अर्धशतक व पावशतक पुरे करीत असताना, आम्हांला परमावधीचा आनंद होत आहे. या तीनही वृत्तपत्रांचे मनःपूर्वक अभिनंदन व अभीष्ट चिंतन !

○ डॉ. माधुरी शाह यांची विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या अध्यक्षता म्हणून नुकतीच नियुक्ती झाली आणि त्यांचे विद्यार्थी व चाहते यांना अतिशय आनंद झाला.

डॉ. शाह या केवळ विचारवंत नाहीत तर अत्यंत कृतिप्रवण आहेत. त्यांच्या नेतृत्वाखाली मुंबई महापालिकेच्या शिक्षण विभागात नेत्रदीपक वेगवान प्रगती झाली. त्या अनुभवावरून, विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या कार्यक्रमात आता वेग येईल आणि शिक्षण-क्षेत्रामध्ये खूपच नवीन आणि उपयुक्त कार्यक्रम कार्यवाहीत येतील अशी आशा वाटते.

अतिशय प्रसन्न, मृदुभाषी, हसतमुख आणि प्रेमळ अशा माधुरीबेन स्वतः तर कष्टंकरतातच, शिवाय लोकांकडूनही कामे करवून घेतात - जणू कार्यशक्तीचे अखंड चालणारे मानवी जनित्र ! त्यांच्या स्वतःच्या अध्ययनकालात त्यांन अनेक सन्मान मिळविले आणि अध्यापनक्षेत्रात अतिशय श्रष्टता संपादन केली. आपल्या देशातील मुलांना, युवकांना

आणि विशेषतः महिलांना उत्तम शिक्षण कसे मिळेल याची त्यांना सतत विंता ! महिलांसाठी 'मुक्त विद्यापीठ' प्रत्यक्षात आणून त्यांनी भगिनीवर्गाला ज्ञानाची आणि प्रगतीची दारे उघडून दिली.

माधुरीबेन यांचे विचार कधीच एकांगी नसतात. शिक्षण-क्षेत्रात लंडन विद्यापीठाची डॉक्टरेट मिळविल्यावर फुलब्राइट फेलो म्हणून त्या अमेरिकेत गेल्या. शिक्षणक्षेत्रातील अधिकारी म्हणून सर्व जगभर त्यांचा प्रवास झाला आहे. १९७३ च्या ऑगस्ट महिन्यात टोकियोमध्ये 'शाळा आणि शिक्षण यांचे प्रयोजन' या विषयावरील परिसंवादाच्या अध्यक्ष या नात्याने अविकसित देशांतील शिक्षण-समस्यांवरील त्यांचे भाषण सर्वांनाच फार आवडले आणि या क्षेत्रातील विषमता नाहीशी व्हावी म्हणून त्यांना अन्य देशांतून साहाय्य उपलब्ध झाले.

मुंबईच्या न्यू इरा हायस्कूलमध्ये शिक्षिका या नात्याने कामाची सुरुवात करून बाईंनी आज विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या अध्यक्षपदापर्यंत प्रगती केली. परंतु अधिकारापेक्षा दीन-दुबळ्यांची, दलित्यांची नि पीडितांची सेवा शिक्षणप्रक्रियेतून करणे हेच त्यांना महत्त्वाचे वाटले. मुंबई महापालिकेच्या शिक्षणाधिकारी म्हणून १९५५ ते १९७५ या काळात त्यांनी काम केले आणि सर्व जगात त्यांच्या नवीन उपक्रमांची प्रशंसा झाली. तोच उत्साह श्रीमती नाथीबाई दामोदर ठाकरसी महिला विद्यापीठाच्या कुलगुरूंच्या कामात दिसला. तशीच जिद्द, उत्साह आणि तसेच नेतृत्व आपणा सर्वांना त्यांच्या नवीन अधिकारपदात दिसून येईल याची आम्हांला खात्री आहे.

○ 'इंटरनेशनल बुक सर्व्हिस' या पुण्यातील नामवंत ग्रंथपीठाचा सुवर्ण महोत्सव नुकताच साजरा झाला. ग्रंथपीठ हे नाव काहीसे वेगळे वाटले तरी यथार्थ आहे. पुण्यातीलच केवळ नव्हे, तर अवघ्या महाराष्ट्रातील, ग्रंथप्रेमी लोकांमध्ये 'इंटरनेशनल' चे असलेले विशिष्ट स्थान लक्षात घेता, या नावात लवमात्र अतिशयोक्ती नाही. डेक्कन जिमखान्यावरील एका छोट्या, बैठ्या इमारतीत गेली ५० वर्षे अवघ्याहून चाललेला ग्रंथसंसार हा केवळ व्यवसाय नाही, तो एक महत्त्वाचा सांस्कृतिक उपक्रम आहे - पानशेत प्रलयासारख्या अती कठीण संकटांना तोंड देऊन निखळ ग्रंथप्रेमाच्या बळावर ही संस्था अखंड विकास पावत आली आहे. ग्रंथविक्री ही इतर वस्तूंच्या विक्रीपेक्षा सर्वस्वी वेगळी असते; ती एक वैचारिक-शैक्षणिक प्रक्रियाच होय. आपल्या आवडीच्या विषयातील मौलिक ग्रंथ ग्राहकाला प्रत्यक्ष पाहता आले पाहिजेत, त्याबद्दल विक्रेत्याशी - जो

स्वतः व्यासंगी वाचक असावा - चर्चा करणे शक्य झाले पाहिजे, हा 'इंटरनेशनल' चे संस्थापक कै. विठ्ठलराव दीक्षित यांचा आग्रह असे. याच पायावर आजही हे ग्रंथपीठ आपला व्यवहार करीत आहे. नजीकच्या भविष्यकाळात, ग्रंथप्रेमींचे चर्चामंडळ स्थापन करून, विविध विषयांतील पुस्तकांचा परिचय तज्ज्ञांमार्फत घडवावा, अशी श्री. उपेंद्र दीक्षित यांची मनीषा आहे. या संस्थेशी आपल्या महाविद्यालयाचा फार जुना व घनिष्ठ संबंध आहे. या संस्थेला आमच्या हार्दिक अभिनंदनपूर्वक शुभेच्छा !

महाविद्यालयातील विशेष कार्यक्रम

विविध संघटनांचे अनेक कार्यक्रम महाविद्यालयात झाले. त्यापेक्षा वेगळे उठून दिसणारे कार्यक्रम - आपटे दिन, कौशिक व्याख्यानमाला व संमेलनातील सन्मान हे होत.

○ प्रतिवर्षांप्रमाणे ९ ऑगस्ट १९८० रोजी 'प्राचार्य आपटे दिना' चा कार्यक्रम आयोजित करण्यात आला होता. या वेळी मुख्य पाहुणे म्हणून आपल्याच महाविद्यालयातील माजी विद्यार्थी, संस्कृतचे निवृत्त प्राध्यापक श्री. अरविंद गंगाधर मंगरूळकर यांनी छोट्यासे भाषण केले. याच वेळी प्रा. मंगरूळकर यांचा सत्कार करण्यात आला. त्यांनी संस्कृत विभागासाठी जे काम केले व स्वतंत्रपणे जो विद्याव्यासंग केला त्याचे स्वरूप असे की त्यांचा कोणताही सत्कार औचित्यपूर्णच ठरावा. अशा प्रसंगांमुळे मानवी सत्त्वशीलता वाढण्यास मदत होते, हा मोठाच लाभ होय.

○ आपले आणखी एक ख्यातनाम माजी विद्यार्थी, फर्गसन महाविद्यालयातील निवृत्त मराठी विभाग प्रमुख डॉ. वि. रा. करंदीकर यांनी ९, १०, ११ जानेवारी १९८१ या तीन दिवशी यंदाची 'कौशिक व्याख्यानमाला' गुंफली. 'अनुभवामृतः ज्ञानदेवांचा आत्मसंवाद' या विषयावरील डॉ. करंदीकरांची व्याख्याने एखाद्या मैफलीसारखी रंगत गेली. 'ज्ञानदेवी' हा श्रोतृसंवाद, 'चांगदेव पासण्टी' हा मित्रसंवाद, तर 'अनुभवामृत' हा आत्मसंवाद, हे सूत्र ठेवून डॉ. करंदीकर यांनी आपले विचार मांडले. सात्त्विक, संवादशील बुद्धी किती उच्च पातळीवर जाऊ शकते, किती सूक्ष्म तत्त्वचिंतन करू शकते, याचे प्रत्यंतर डॉ. करंदीकर यांच्या विचारपरिप्लुत व्याख्यानांतून आले. अशी व्याख्याने म्हणजे मानवी संस्कृतीचे सौभाग्यच होय.

○ २२, २३, २४ जानेवारी १९८१ या तीन दिवशी आपले वार्षिक स्नहसंमेलन, नेहमीप्रमाणे भरगच्च कार्यक्रमसह, उल्हासवर्धक वातावरणात, यथासांग पार पडले.

या वर्षीच्या स्नेहसंमेलनास, शेवटच्या दिवशी, मुख्य पाहुणे म्हणून, आपल्या शि. प्र. मंडळीचे अध्यक्ष, भारताचे सरन्यायाधीश श्री. य. वि. चंद्रचूड-हेही आपले माजी विद्यार्थीच-उपस्थित राहिले, हा एक अपूर्व योग म्हणावा लागेल.

या वेळी, विद्यार्थी प्रतिनिधिमंडळाने उत्स्फूर्तपणे एक कार्यक्रम आयोजित केला. महाविद्यालयातील वेगवेगळ्या गटांतील तीन कार्यकुशल सेवकांच्या सन्मानाचा हा कार्यक्रम म्हणजे विद्यार्थ्यांत वसत असलेल्या कृतज्ञताबुद्धीचे दर्शन होय. शिपाई-सेवक श्री. भोसले, शिक्षकेतर सेवक, आपल्या महाविद्यालयाचे पहिले रजिस्ट्रार श्री. क्षीरसागर व प्राध्यापक सेवक, आपल्या वाणिज्यविभागाचे संयोजक प्रा. मोडक या तिघांचा सन्मान हा त्यांच्या गुणवत्तेचा गौरव तर आहेच, पण त्याचबरोबर तो इतर सर्व शिपाई, शिक्षकेतर कर्मचारी व अध्यापक - सेवकांचा प्रतीकरूप सन्मान होय. या सन्मानाच्या योगे एक चांगली प्रथा यापुढे रूढ व्हावी.

महाविद्यालयातील उल्लेखनीय घटना

आपल्या महाविद्यालयात नित्य नवे काही तरी घडतच असते. तरीही ज्या घटनांचा आवर्जन निर्देश कराव्यास हवा त्या अशा - 'कोहसिप' - अंतर्गत संशोधनाचे पुस्तकरूपाने प्रकाशन, गणकयंत्राच्या (कॉंप्युटरच्या) साहाय्याने तयार करण्यात आलेला अकरावीचा वार्षिक निकाल, सत्रपद्धतीचे व्यापक सर्वेक्षण, स. प. सेवकांची सहकारी पतपेढी, या घटनांविषयी थोडेसे....

● विद्यापीठ अनुदान आयोगाने महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक गुणवत्ता वाढावी या हेतूने शास्त्रशाखेकडे 'कोहसिप' योजना लागू केली होती. अशीच 'कोहसिप' योजना साहित्यशाखेकडे १९७५-१९७९ या काळात राबवण्यात आली.

या योजनेची चार भागांत विभागणी करण्यात आली होती-(१) विचारवंतांचा अभ्यास (२) संकल्पनांचा अभ्यास (३) आंतरविभागीय परिसंवाद (४) विभागीय प्रकल्प.

अलीकडील काळात 'विशेषीकरण'मुळे एकाच विषयाचा सखोल अभ्यास करण्यावर भर दिला जातो. परंतु काही विषय अगर विचारवंत असे असतात की त्यांचा प्रभाव मानव-विषयक सर्व विषयांवर पडलेला दिसतो. त्यामुळे हे विचारवंत साकल्याने समजावून घेण्यासाठी त्याचा अभ्यास अनेक दृष्टिकोणांतून करणे आवश्यक ठरते.

अशा अभ्यासाचा उद्देश ठेवून, आंतरविभागीय परि-

संवादासाठी गांधी, मार्क्स व आंबेडकर हे विचारवंत निवडण्यात आले होते. साहित्यशाखेकडील ५ भाषा व ७ सामाजिक शाखे मिळून १२ विभागांतील विद्यार्थ्यांनी आपापल्या विषयाच्या दृष्टिकोणातून या विचारवंतांवर अभ्यासपूर्वक निबंध सादर केले.

जगाच्या इतिहासात - अर्थात भारताच्याही - महात्मा गांधींचे स्थान फार मोठे आहे. भारतीय राजकारण, अर्थकारण यांवर तर त्यांचा फार मोठा प्रभाव पडलेला आहे. हे लक्षात घेऊन पहिल्या वर्षी गांधीजींचे तत्त्वविचार व विधायक कार्य यांवर निबंध सादर केले गेले. परिसंवादाचे अध्यक्षस्थान महाराष्ट्र गांधी स्मारक निधीचे अध्यक्ष श्री. बाळासाहेब भारदे यांनी भूषविले होते.

आज जगात समाजवादी विचारसरणी ही एक क्रांतिकारक विचारसरणी म्हणून ओळखली जाते. मार्क्सने शास्त्रीय समाजवादाचा पाया घातला. त्याच्या या समाजवादी विचारांचाही राजकारण, अर्थकारण, साहित्य, कला या सर्वांवर प्रभाव पडला. हे लक्षात घेऊन दुसऱ्या वर्षी मार्क्सवर निबंध सादर करण्यात आले. भाषासत्राच्या वेळी श्री. मुणगेकर, संपादक 'सकाळ' हे, तर सामाजिक शास्त्रशाखाच्या वेळी प्रा. राम बापट हे अध्यक्षस्थानी होते.

स्वातंत्र्याची जाणीव दलिताना करून दिली डॉ. आंबेडकरांनी. भारताची घटना तयार करण्याचे श्रेयही बरेचसे त्यांच्याकडेच जाते. भारतातील विशिष्ट सामाजिक परिस्थितीच्या संदर्भात आंबेडकरांचे विचार समजावून घेणे हे एक कर्तव्यच ठरते. म्हणून तिसऱ्या वर्षी त्या दृष्टीने निबंध तयार करण्यात आले. ते सादर केले गेले तेव्हा अध्यक्ष होते डॉ. भालचंद्र फडके.

या आंतरविभागीय परिसंवादप्रकल्पामुळे विद्यार्थ्यांना नवी दृष्टी प्राप्त झाली. त्यांनी केलेले काम चिरस्थायी व्हावे आणि त्याचा पुढील काळातील विद्यार्थ्यांनाही लाभ मिळावा या हेतूने वरील तीनही विषयांवरील निबंध आता तीन पुस्तकांच्या रूपाने प्रकाशित करण्यात येत आहेत.

याबरोबरच आणखी एक निबंधसंग्रह प्रकाशित होणार आहे. गीताविषयक जो अभ्यास संस्कृत विभागाने विभागीय प्रकल्प म्हणून केला तोही पुस्तकरूपाने सादर केला जाणार आहे.

अभ्यास करणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे, त्यांना मार्गदर्शन करणाऱ्या प्राध्यापकांचे व पुस्तक प्रकाशनाच्या संदर्भात कोहसिप संयोजक डॉ. प्र. आ. भागवतवार, संस्कृत विभागाच्या प्रमुख प्रा. सौ. लीला अर्जुनवाडकर व वाणिज्य विभाग

संयोजक प्रा. आ. गो. मोडक यांना किती धन्यवाद द्यावेत ?

● सध्या जग विज्ञानयुगात असून ते आता गणकयंत्राच्या-कॉम्प्युटरच्या-कालखंडात वावरू लागले आहे. भारतही या बाबतीत आगेकूच करीतच चालला आहे. विशेष अभिमान व आनंद वाटावा अशी एक घटना म्हणजे आपल्या महाविद्यालयाने केलेला गणकयंत्राचा यशस्वी वापर. गेल्या वर्षी, अकरावीचा वार्षिक निकाल गणकयंत्राच्या साहाय्याने तयार करण्यात आला. प्रा. राईलकर, गणित विभाग प्रमुख, यांनी केवळ पुस्तकी पाठांवर संतोष न मानता आपल्या तृतीय वर्षातील विद्यार्थ्यांच्या साहाय्याने हा कार्यक्रम पद्धतशीरपणे राबवला. उत्साही विद्यार्थ्यांचे कौतुक करावे तितके थोडेच ठरेल.

असे म्हणण्याचे आणखी एक कारण असे की अशा प्रकारचा कार्यक्रम आजवर पुणे विद्यापीठात-विद्यापीठाशी संलग्न असलेल्या कोणत्याही महाविद्यालयात-राबवण्यात आलेला नाही....यंदाही प्रा. राईलकर गणकयंत्राच्या साहाय्यानेच निकाल तयार करून देणार असून गुणपत्रिकांसाठी ते चांगला नक्षीदार कागद वापरणार आहेत. त्यांचे-विशेषतः त्यांच्या विद्यार्थ्यांचे शतवार अभिनंदन !

● परदेशांच्या धर्तीवर आपल्या विद्यापीठांतूनही आपण सत्रपद्धती सुरू केली. तिच्याविषयी भलेबुरे पुष्कळच बोलले जाते. पण तिच्या यशापयशाचे चिकित्सक मूल्यमापन काचितच केलेले आढळते. आपल्या महाविद्यालयातील संख्याशास्त्र विभागाने, प्रा. म. कृ. केळकर, संख्याशास्त्र विभाग प्रमुख, यांच्या नेतृत्वाखाली, सत्रपद्धतीचे चिकित्सक मूल्यमापन करणे शक्य व्हावे या दृष्टीने, इतरांच्या सहकार्याने एका व्यापक नमुना सर्वेक्षणाचे (सॅपल सर्व्हेचे) फार मोठे काम हाती घेतले आणि आता ते पुरे करीत आणले आहे. कोणीही शिक्षणप्रेमी माणूस या सर्वेक्षणाच्या निष्कर्षांची उत्सुकतेने प्रतीक्षा करील व या सर्वेक्षणकामाबद्दल संबंधित प्राध्यापक-विद्यार्थ्यांना धन्यवादच देईल.

● समाजवादी समाजरचना, ना सहकार ना उद्धार यांचा उद्घोष अलीकडे अनेकदा ऐकायला मिळतो. परंतु या शब्दांना भरीव अर्थ प्राप्त झालेला सहसा दिसत नाही. अशा स्थितीत, कोणी सहकारी पतपेढी स्थापन केली तर ती मुद्दाम दखल घेण्याजोगी घटना ठरावी हे स्वाभाविकच होय. आपल्या महाविद्यालयातील शिक्षक व शिक्षकेतर सेवकांनी - यात शिक्षकेतर सेवकांचा उत्साह व पुढाकार जास्त - नुकतीच अशी एक पेढी स्थापन केली आहे. या कामी शिपाई-सेवक श्री. महादू कांबळे यांनी जे परिश्रम घेतले त्याबद्दल त्यांना

धन्यवाद आणि पेढीला हार्दिक शुभेच्छा !

प्रशासकीय बदल

डॉ. केरूर हे प्राचार्यपदी आल्यानंतर महाविद्यालयाचे प्रशासन सुस्थिर झाले. गेल्या वर्षीच्या मानाने यंदा प्रशासकीय बदल फारसे झालेले नाहीत. प्रा. करमकराएवजी आता प्रा. राईलकर हे उपप्राचार्य म्हणून काम पाहत आहेत. रजिस्ट्रारचे पद श्री. आ. गो. क्षीरसागर हे सांभाळत असून कार्यालय उप-अधीक्षक या नव्या जागेवर श्री. पां. वा. केळकर हे काम करीत आहेत.

निवृत्त सेवकांना शुभेच्छा

चालू शैक्षणिक वर्षात डॉ. स. रा. केणी व सौ. शकुंतला कटककर हे दोन शिक्षक-सेवक निवृत्त झाले. डॉ. केणी यांनी हिंदी विभागाच्या विकासाला मोलाचा हातभार लावला, तर सौ. कटककर यांनी क्रीडाविभागाला भरघोस यश मिळावे याकरिता अपार परिश्रम केले. दोघेही फार मोठ्या गौरवाला पात्र आहेत. (कॉमनरूमतर्फे असा गौरव करण्यात आलेला असून त्याची माहिती याच अंकात अन्यत्र देण्यात आली आहे.)

शिक्षकेतर सेवकांपैकी श्री. पाडावे (वास्तवशास्त्र), श्री. ताम्हनकर (कचेरी) व श्रीमती काशीबाई घुले (मुर्लीचे वसतिगृह) हे सेवक या शैक्षणिक वर्षात निवृत्त झाले. या सर्वांनीच आपापल्या विभागात निरलसपणे, नेकीने काम केले, हे नमूद करताना विशेष आनंद होतो.

या सर्व सेवकांचे पुढील आयुष्य सुखासमाधानाचे जावो हीच इच्छा !

विद्यमान प्राध्यापकांचे अभिनंदन

गेल्या वर्षभरात पुढील प्राध्यापक-मित्रांना पुण विद्यापीठाची पीएच. डी. पदवी मिळाली :

(१) प्रा. श. शं. जोशी (अर्थशास्त्र)

विषय : फायनान्सेस ऑफ दी स्टेट ऑफ महाराष्ट्र (१९६०-७५)

(२) प्रा. भा. ग. जोशी (प्राणिशास्त्र)

विषय : स्टडीज ऑन दी डेव्हलपमेंटल ॲनाटोमी ऑफ कॉक्सिनेलिडी ऑफ पूना

(३) प्रा. अ. चिं. रिसबूड (वास्तवशास्त्र)

विषय : मॉलिक्यूलर स्पेक्ट्रोस्कोपी

(४) प्रा. मा. अ. पेंडसे (वनस्पतिशास्त्र)

विषय : स्टडीज ऑन नेमॅटोफॅगस अँड अदर फंजी असोसिएटेड वुड्थ ॲनिमल्स

प्रा. विश्वास काळे (भूगोल) यांनी पुणे विद्यापीठाची एम. फिल. पदवी संपादन केली.

○ प्रा. प्र. र. करमरकर (भूगोल) हे पीएच. डी. साठी संशोधन-लेखन करीत असून त्या संदर्भात नुकतेच ते अमेरिकेस जाऊन आले. अमेरिकेत पेन्सिल्वानिया येथील इंडियाना युनिव्हर्सिटीत ग्रामीण सुधारणा पाहणीचा एक प्रकल्प त्यांनी पुरा केला. त्याच वेळी त्यांनी तेथे भारताविषयी व्याख्यानेही दिली. 'ट्रिब्यून रिव्ह्यू' या तेथील वृत्तपत्रात त्यांच्या संशोधन-कार्यास व काही विचारांना चांगली प्रसिद्धी देण्यात आली.

○ प्रा. दिलीप राजगुरु (जर्मन) हे मध्यंतरी जर्मनीस गेले होते. म्युनिच येथील गटे इन्स्टिट्यूटमध्ये त्यांनी विशेषेकरून जर्मन भाषा-अध्यापनाचे अध्ययावत प्रशिक्षण घेतले; आणि परीक्षांत विशेष गुणवत्ता दाखवून, अनेक देशांतून आलेल्या जर्मन-शिक्षकांत प्रथम क्रमांक मिळविला.

○ प्रा. वि. रा. शिरगुरकर, प्रमुख, अर्थशास्त्र विभाग, हे महाविद्यालयीन अध्यापनाखेरीज बँक-क्षेत्रात काम करीत असून अलीकडेच ते 'विद्या सहकारी बँकेचे अध्यक्ष म्हणून निवडून आले आहेत. शैक्षणिक उपक्रमांना सक्रिय प्रोत्साहन देण्याचे बँकेचे धोरण प्रत्यक्षात उतरवण्यासाठी ते सतत प्रयत्नशील आहेत. महाविद्यालयात नव्याने स्थापन झालेल्या सहकारी पतपेढीलाही, अध्यक्ष या नात्याने त्यांचे मार्गदर्शन मिळत आहे.

—या सर्वांचे अभिनंदन !

माजी विद्यार्थी गौरव

आपल्या शिक्षण प्रसारक मंडळीच्या नूतन मराठी विद्यालयाचे पहिले गुणश्रेष्ठ विद्यार्थी कै. डॉ. विनायक सखाराम घाटे यांच्या जन्मशताब्दीनिमित्त ३० ऑक्टोबर १९८० रोजी नू. म. वि. त एक समारंभ साजरा केला गेला. संस्कृत पंडितांच्या सत्काराचाही एक कार्यक्रम स्वतंत्रपणे आयोजित करण्यात आला होता.

कै. घाटे इ. स. १८९६ मध्ये मॅट्रिकच्या परीक्षेस बसले आणि मुंबई इलाख्यात सर्वप्रथम आले, गणितात पहिले आले आणि संस्कृतची जगन्नाथ शंकरशेट शिष्यवृत्तीही त्यांनी मिळवली.

कै. घाटे यांनी पुढे, वेदान्तावर प्रबंध लिहून, पॅरिस विद्यापीठाची डॉक्टरेटची बहुमानाची पदवी संपादन केली.

कै. घाटे यांचे यश शाळेच्या व मंडळीच्या नावलौकिकास कारण ठरले.

क. घाटे यांच्या जन्मशताब्दीच्या निमित्ताने त्यांच्या स्फूर्तिदायक स्मृतीला आमचे सादर अभिवादन !

○ डॉ. श्रीराम मराठे हे आपले आणखी एक नामवंत माजी विद्यार्थी. वैद्यकीय पदवीधर झाल्यावर, पुढील उच्च शिक्षण त्यांनी सॅन्फ्रॅन्सिस्को येथील कॅलिफोर्निया विद्यापीठात घेतले.

अमेरिकेतील फ्रँक नॅपी फाउंडेशनच्या किडनी डायलिसिस सेंटरचे वैद्यकीय संचालक म्हणून त्यांची नेमणूक झाली आहे.

अलीकडे याच संदर्भात डॉ. मराठे यांनी आपले स्वतंत्र कार्यालय सुरू केले असून ते तेथे वैद्यकीय सल्ला देऊ लागले आहेत.

महाविद्यालयाला अभिमान वाटावा असेच हे यश असून त्याबद्दल डॉ. मराठे यांचा गौरव करावा तेवढा थोडाच ठरेल.

धन्यवाद

या अंकाच्या मुखपृष्ठासाठी, सुप्रसिद्ध चित्रकार श्री. डी. डी. रेगे यांनी स्वतःच काढलेल्या वै. प्राचार्य शं. वा. दांडेकर यांच्या तैलचित्राचे छायाचित्र मोठ्या आपुलकीने व तत्परतेने उपलब्ध करून दिले.

'केसरी'चे संपादक श्री. चंद्रकांत घोरपडे हे आपले माजी विद्यार्थी. त्यांच्या सहकार्यामुळेच, गेल्या वर्षी सुरू केलेला मुलाखतमालेचा उपक्रम यंदाही पुढे चालू ठेवावा आला.

संपादकीय स्फुटांपैकी, श्रीमती माधुरीबेन शाह, 'इंटर-नॅशनल बुक सर्व्हिस' व 'कोहसिप प्रकाशने' या विषयांवरील स्फुटे अनुक्रमे प्रा. ह. वि. शिन्ने, प्रा. अरुण भागवत व प्रा. आ. गो. मोडक यांनी लिहून दिली.

या अंकासोबत दिलेले कॅलेंडर, आपल्या भूगोल विभागातील श्री. पुरंदरे यांनी तयार करून दिले.

आपल्या ग्रंथालयातील एक लेखनिक श्री. सु. अ. हळबे हे या वर्षी संपादकीय सहाय्यक म्हणून मिळाले. त्यांची वेळोवेळी, अनेक बाबतीत खूपच मदत झाली.

विद्यार्थी प्रतिनिधी भालचंद्र पटवर्धन याने स्वयंस्फूर्तीने, खूप उत्साहाने, संपादकीय कामात हरतऱ्हेचे साहाय्य दिले.

या अंकाच्या मुद्रणाच्या बाबतीत 'आनंद मुद्रणालया'चे श्री. दादासाहेब जोशी व श्री. माधवराव जोशी आणि त्यांचे सहकारी यांच्याकडून सर्व प्रकारचे सहकार्य मिळाले.

—या सर्वांना व इतर हितचिंतकांना धन्यवाद.

श्रद्धांजली

आपल्या इंग्रजी विभागाचे पितामह प्रा. ह. वि. तुळपुळे यांचे दिनांक ३१ जुलै १९८० रोजी वयाच्या ९२ व्या वर्षी निधन झाले. शिक्षण प्रसारक मंडळीच्या प्रारंभापासून त्यांचा मंडळीशी संबंध होता. त्यामुळेच आपल्या महाविद्यालयावरही त्यांचा विलक्षण लोभ होता. निवृत्त झाल्यावर ते महाविद्यालयात येत; जुन्या-नव्या प्राध्यापकांची आस्थापूर्वक विचारपूस करीत. आपला अमूल्य खाजगी ग्रंथसंग्रह तर त्यांनी महाविद्यालयाला दिलाच; पण आपला राहता बंगलाही त्यांनी, स. प. महाविद्यालयाच्या हीरक-महोत्सव प्रसंगी शिक्षण प्रसारक मंडळीला देणगी म्हणून दिला. त्यांच्या व त्यांच्या पत्नीच्या पश्चात तो विकून जी किंमत येईल तिच्यातून स. प. महाविद्यालयाच्या विद्यार्थिनी-करिता त्यांच्या माता-पित्यांच्या नावाने 'राधा-विठ्ठल स्मृती सदन' बांधावे असे त्यांनी आपल्या मृत्युपत्रात लिहून ठेवले आहे. कै. तुळपुळे यांच्या संस्थेवरील प्रेमाला तोड नाही. त्याचे स्मरण संस्थेला सतत होत राहिल हे निःसंशय !

● स. प. महाविद्यालयाचे भूतपूर्व प्राचार्य रा. रा. मालेगावकर यांचे दिनांक १६-१-१९८१ रोजी देहावसान झाले. इंग्रजीचे कुशल शिक्षक आणि चिटणीस, शि. प्र. मंडळी, कार्याध्यक्ष, क्रीडाविभाग, उपप्राचार्य व प्राचार्य अशा विविध रूपांत कार्यक्षम प्रशासक म्हणून प्राचार्य मालेगावकर यांनी आपल्या महाविद्यालयाची प्रतिष्ठा उंचावली. त्यांच्या व्यक्तिवाचक अशी काही एक शान होती की खुर्चीवर येण्या-

अगोदर व खुर्ची सोडल्यानंतरही त्यांना सर्वांकडून सहज-स्फूर्त मान मिळत राहिला. आपल्या सगळ्यांच्या अस्तित्वाला एक आगळा गोडवा प्राप्त करून देणारा एक सहृदय माणूस आपल्यातून कायमचा गेला आहे, ही जाणीव अति शोककारक ठरली तर ते अगदी स्वाभाविकच होय. प्राचार्य मालेगावकर शरीराने आज आपल्यांत नसले तरी त्यांची आपल्या अंतःकरणावर उमटलेली गंभीर-खेळकर मुद्रा काळही पुसून टाकू शकणार नाही.

● महाविद्यालयाच्या ग्रंथालयातील दोन निवृत्त लेखनिक श्री. भ. रा. जोगळेकर व श्री. शं. के. कुलकर्णी यांचे दुःखद निधन झाले. [१८-१-१९८१; २२-५-१९८०] अबोल राहून निरलसपणे त्यांनी केलेली सेवा ग्रंथालयातील त्यांचे सहकारीच काय, पण महाविद्यालयातील शिक्षक व विद्यार्थीही विसरू शकणार नाहीत.

● आपल्या राष्ट्रीय छात्रसेनेचा एक छात्र-कार्यकर्ता अरविंद सीताराम सातपुते याचे नुकतेच अकाली निधन झाले. [२४-१२-१९८०] अरविंद हा राष्ट्रीय सेवायोजनेचा मूर्तिमंत उत्साह होता. एका सेवाशिविरात त्याला अकाली मृत्यू आला; त्यामुळे सेवायोजनेतील चैतन्यच एकदम लोपले. अरविंद सातपुते यांच्या मृत्युमुळे केवळ सेवायोजनेवरच नव्हे, तर अवघ्या महाविद्यालयावर आलेले शोकाचे सावट दीर्घकाळ दूर होणार नाही.

या सर्व दिवंगतांना आमची आदरपूर्वक श्रद्धांजली ! त्यांच्या कुटुंबियांच्या दुःखात आम्ही सहभागी आहोत.

— संपादक

प्राचार्यांच्या भाषणांतून

१५ ऑगस्टचा स्वातंत्र्यदिनोत्सव

स्वातंत्र्य हे नित्य रक्षणाय मूल्य आहे. स्वातंत्र्य केवळ मिळवावयाचे नसते तर त्याचे सतत रक्षण करून त्याची नित्य अनुभूती घ्यावयाची असते. स्वातंत्र्याची ऊर्मी अन्तः-

करणात जागी असेल तर आपत्ती कितीही येवोत, कशाही येवोत, परिस्थिती कोणतीही असो, यथाकाल स्वातंत्र्याचा साक्षात्कार झाल्याविना राहात नाही.

१५ ऑगस्ट हा महायोगी श्री अरविंदांचा जन्मदिन हाही एक विलक्षण योग आहे. अन्तःकरणातील स्वातंत्र्याचा

स्फुल्लिंग प्रज्ज्वलित झाल्याविना राहात नाही - याचे श्री अरविदांचे जीवन हे एक प्रत्यक्ष उदाहरण आहे. श्री अरविदांचा जन्म एका गर्भश्रीमंत कुटुंबामध्ये झाला. इंग्रजांचे भौतिक सामर्थ्य, त्यांची मोहमयी पश्चिमी विद्या यांमुळे स्तिमित झालेल्या समाजास आरंभी इंग्रजांचे, इंग्रजी जीवनाचे विलक्षण आकर्षण वाटे. याला श्री अरविदांचे वडील श्रीकृष्ण घोष अपवाद नव्हते. श्री अरविद अवघे सात वर्षांचे असताना श्री अरविद, त्यांची भावंडे, आई असा सर्व परिवार श्रीकृष्ण घोषांनी विलायतेस पाठविला. आपल्या मुलांनी इंग्रजांच्या भूमीत इंग्रजांच्या मुखाने इंग्रजी विद्या आत्मसात करावी, किंबहुना मुलाचे पुरते आंग्लीकरण व्हावे अशी वडिलांची इच्छा. आणि तेवढ्याचसाठी श्री अरविदांचा इंग्लंडमधील भारतीयांशी संपर्क येणार नाही याची दक्षता घेण्यात आली. श्री अरविद हे भारतात इंग्रजांच्या साम्राज्याचे एक समर्थ प्रशासक व्हावेत असे वडिलांचे स्वप्न होते.

श्री अरविद परतले ते मात्र अन्तर्मनात पूर्वसंस्कार जागृत झालेले असे. ज्यांना वडिलांनी आंग्लीकरणाच्या महत्वाकांक्षेने विलायतेला पाठविले ते श्री अरविद स्वदेश-प्रेमाने भारलेल्या शुचि-अन्तःकरणाने मायभूमीस परतले आणि मातृभूमीच्या मुक्तीसाठी योगसामर्थ्य पणास लावणारे महायोगी झाले. हा सारा इतिहास रोमहर्षक आहे.

आज स्वातंत्र्यदिनी श्री अरविदांच्या दिव्य जीवनाचे स्मरण सर्वांना प्रेरणा देईल.

प्रजासत्ताक दिन २६ जानेवारी

१५ ऑगस्ट ४७ या दिवशी भारत स्वतंत्र झाला आणि २६ जानेवारी ५० रोजी भारत हे प्रजासत्ताक राज्य म्हणून उद्घोषित करणारी घटना कार्यवाहीत आली.

देशाची फाळणी झाली, निर्वासितांचा प्रश्न उपस्थित झाला. यातूनही देश सावरला. राजकीय अस्थिरतेची तलवार टांगती ठेवणाऱ्या संस्थानांचे विलीनीकरण घडून आले. आणि हे सर्व होत असताना घटना-निर्मितीचे कामही अवघ्या तीन वर्षांत पुरे झाले. जगातील सर्वांत मोठे लोकशासन वाटचाल करू लागले. हा एक विक्रमच होता.

प्रजासत्ताकास तीस वर्षे झाली आणि तीस वर्षांनंतर आज मात्र चिंताजनक परिस्थिती उद्भवली आहे. सीमा अशान्त आहेत. राज्यांतून सामाजिक असंतोषाचा उद्रेक आहे. दलितांचा प्रश्नही उग्र होत आहे. आणि आता राज्यघटनेच्या संदर्भात संसदीय पद्धतीची राज्यघटना

का अध्यक्षीय पद्धतीची राज्यघटना या प्रकट वादाला आरंभ झाला आहे. वस्तुतः राज्यघटनेपेक्षा व्यापक लोकजागृती आणि राज्यकर्त्या शासकाची लोकाभिमुख वृत्ती या गोष्टी मूलतः अधिक महत्वाच्या. प्रत्येकाच्या अंतःकरणात देशप्रेम जागे असेल, सामाजिक जाणीव जागी असेल तर मग राज्यघटना कोणतीही असो, वा कशीही असो, शासन हे लोककल्याणकारकच राहील.

हे सत्य आहे. तथापि घटना, मग ती राज्याची असो वा एखाद्या संस्थेची असो, ती घटना कालसापेक्षच असते. कालाच्या ओघात समाजजीवनच बदलते आणि या परिवर्तनाला अनुलक्षून मूळ आशय अबाधित ठेवून घटना बदलणे केवळ अनिवार्य ठरते. हे असे असले तरी शासकांची लोकाभिमुखता, लोकप्रेम याच गोष्टी मूलतः महत्वाच्या.

आजचे छात्र हे उद्याचे नागरिक आणि भविष्यातील शासक आहेत. त्याची पूर्वतयारी येथे महाविद्यालयातून घेऊन प्रजासत्ताक दिनी छात्रांनी हा निर्णय करावा.

गोखले अर्थशास्त्र संस्था

गोखले अर्थशास्त्र संस्थेचा सुवर्ण महोत्सव गेल्या डिसेंबरमध्ये संपन्न झाला.

स्वर्ड्स ऑफ इंडिया सोसायटी या भारतीय संस्थेच्या विद्यमाने ना. गोपाळ कृष्ण गोखले यांच्या स्मरणार्थ गोखले अर्थशास्त्र संस्था जून १९३० मध्ये स्थापन झाली. न्या. रानडे यांच्या परंपरेतील विख्यात अर्थशास्त्रज्ञ प्रा. धनंजयराव गाडगीळ हे या संस्थेचे संस्थापक-संचालक.

अर्थशास्त्रीय प्रमेये ही परिस्थितीसापेक्ष असल्याने प्रथम आर्थिक वस्तुस्थितीचे ज्ञान, नंतर सिद्धांत अन् मग मार्गदर्शन. अभ्यासाची ही योग्य पद्धती. प्रा. धनंजयरावांचे सारे संशोधन व लेखन या अभ्यासपद्धतीचा एक आदर्श वस्तुपाठ होता.

महाराष्ट्राच्या आर्थिक जीवनाच्या काही क्षेत्रांची प्रत्यक्ष पाहणी करून गोखले अर्थशास्त्र संस्थेने आपले कार्य आरंभिले. अल्पावधीत संस्थेचे कार्य सर्वत्र मान्यता पावले. राज्यशासन, केंद्रशासन, रिझर्व बँक, नियोजन मंडळ यांनी आपली काही कामे या संस्थेकडे सोपविली. टाटा ट्रस्ट, रॉकफेलर फाउंडेशन सारख्या देशातील व विदेशातील मान्यवर न्यास-निधीतून विशिष्ट संशोधन - शाखांच्या स्थापनेसाठी व वाढीसाठी संस्थेला विपुल धनही मिळाले.

विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या अनुदानातून संस्थेमध्य प्रगत कृषि अर्थशास्त्र केंद्रही स्थापित झाले आहे. आज

अर्थशास्त्र अभ्यासाचे, संशोधनाचे एक सर्वमान्य पीठ म्हणून गोखले अर्थशास्त्र संस्था सुप्रतिष्ठित आहे.

प्रा. धनंजयराव यांच्या नंतर प्रा. नी. वि. सोवनी व प्रा. वि. म. दांडेकर यांनी प्रा. गाडगीळ यांचा वारसा समर्थपण पेलला. प्रा. दांडेकर आणि त्यांचे सहकारी डॉ. रथ या उभय-तांनी लिहिलेला 'दारिद्र्याचे विश्लेषण व मापन' हा ग्रंथ भारतीय अर्थशास्त्राच्या इतिहासातील एक आशयघन विचार-प्रेरक अभ्यास म्हणून देशात-विदेशात मान्यता पावला आहे.

गोखले अर्थशास्त्र संस्थेचा सुवर्ण महोत्सव आणि प्रा. दांडेकर यांची षष्ट्यब्दपूर्ती एकाच वेळी यावी हाही एक मोठा योग आहे. प्रा. धनंजयराव दिल्ली येथे नियोजन मंडळात गेल्यानंतर संस्थेला मोठ्या दिव्यातून जावे लागले. प्रा. दांडेकर यांनी त्यास समर्थपणे तोंड दिले आणि संस्था सुस्थिर केली. प्रा. दांडेकर यांच्या कुशल, कार्यक्षम, क्रियाशील नेतृत्वाखाली संस्थेची कीर्ती दिगंत गेली. निर्भय वृत्ती, निर्मल अंतःकरण आणि सुस्पष्ट, परखड विचार हे प्रा. दांडेकर यांच्या जीवनाचे विलोभनीय विशेष आहेत. गोखले संस्थेचा सुवर्णमहोत्सव संपन्न झाला त्यामध्ये प्रा. दांडेकर यांची स्वतंत्र दृष्टी होती. संस्थेचा वेगळा समारंभ आयोजित न करता, भारतीय अर्थशास्त्र परिषद, भारतीय कृषि-अर्थशास्त्र परिषद, अशा मान्यवर अखिल भारतीय संघटनांची वार्षिक अधिवेशने संस्थेने निर्मात्रित केली. या अधिवेशनांच्या निमित्ताने देशातील, विदेशातील ज्येष्ठ श्रेष्ठ अभ्यासक-

संशोधक, पुणे येथे आले आणि त्यांनी गोखले संस्थेचा गौरव केला. या अधिवेशनासाठी झालेला खर्च कोणा एका कारखानदाराने वा धनिकाने दिला नव्हता तर अर्थशास्त्र-अध्यापक आणि अर्थशास्त्रप्रेमी व्यक्ती व संस्था यांच्याकडून अल्पशी वर्गणी घेऊन निधी उभारण्यात आला होता. गोखले अर्थशास्त्र संस्थेचा सुवर्ण महोत्सव याहून अधिक युक्त रीतीन संपन्न झाला नसता.

पुणे विद्यापीठाचा अर्थशास्त्र विभाग आज गोखले अर्थशास्त्र संस्थेच्या द्वारा आयोजित आहे. या संयोजनातील पुण्यातील महाविद्यालयांचा सहभाग सुस्पष्ट आहे. या संयोजनातही प्रा. दांडेकर यांची समन्वयाची भूमिका विद्यापीठाच्या इतिहासात विशेष रीतीने नोंदली जाईल. प्रा. दांडेकर हे त्यांच्या प्रारंभीच्या काळात स. प. महाविद्यालयाच्या अध्यापक वर्गात होते. याचा आम्हांला विशेष अभिमान वाटतो. प्रा. दांडेकर यांच्या षष्ट्यब्दपूर्तीच्या निमित्ताने सौ. दांडेकर आणि प्रा. दांडेकर यांचे मनःपूर्वक अभीष्ट चिंतन करून उभयतांना निरामय क्रियाशील दीर्घायू लाभवे अशी ईश्वराजवळ प्रार्थना आहे.

डॉ. नीलकंठ रथ आणि त्यांचे सहकारी डॉ. आनंद नाडकर्णी यांच्या संचालनाखाली गोखले अर्थशास्त्र संस्थेचा उत्कर्ष वर्षेभूत होत राहो अशा शुभेच्छा संस्थेच्या सुवर्णमहोत्सवाच्या निमित्ताने आम्ही व्यक्त करीत आहोत.

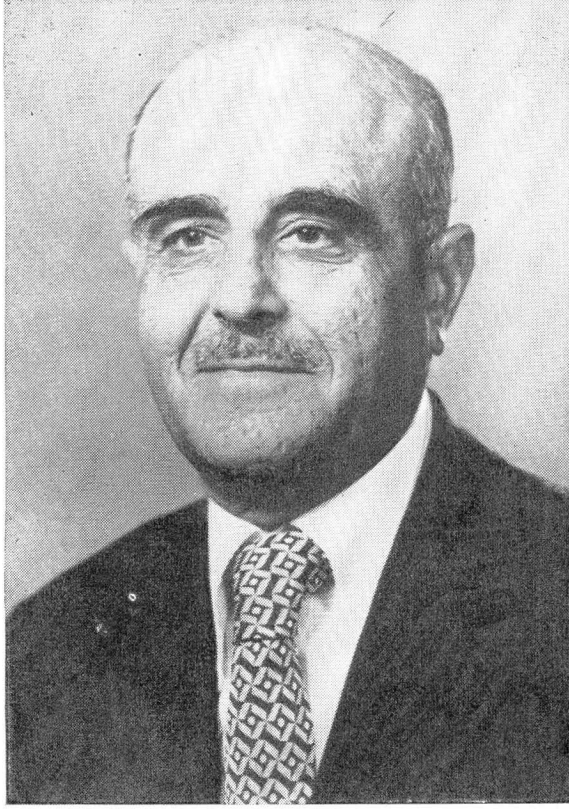
प्राचार्य डॉ. दि. व. केरूर

कै. डॉ. विनायक सखाराम घाटे महोदयानां अल्पपरिचयः ।

अयं संवत्सरः कै. डॉ. विनायक सखाराम घाटे महोदयानां जन्मशताब्दिः विद्यते । सः कुशाग्रबुद्धिः, वेदविद्यापारंगतः, संस्कृततज्ञः प्राचार्यः अल्पायुरभवत् । अत एव निष्णात प्रभवसम्पन्नप्रतिभायाः उन्मेषः अस्माकं कृते लुप्त-प्रायोऽभवत् । तस्याल्पपरिचयेनात्र श्रद्धाञ्जलिः अर्पिता ।

अयं महाभागः शतकात् पूर्वमेव आक्टोबर मासस्य सप्तविंशतितमे दिने अतीव दारिद्र्यावस्थायां घाटे कुले अंकुररूपेणाजीजनत् । क्रमेण प्राथमिक-माध्यमिक-विद्यालये

ज्ञानं गृहीतवान् । षोडशवर्षे नूतन मराठी विद्यालयात् मॅट्रिक इति शालान्त परीक्षायां प्रथम श्रेण्यामुत्तीर्णोऽभूत् । तस्मिन्नेव परीक्षायां संस्कृत विषये सर्वाधिकप्राप्ताङ्कः सः जगन्नाथ शंकरशेठ इति शिष्यवृत्तिना सन्मानितोऽभवत् । अनन्तरं महाविद्यालयीनं विद्याभ्यासं फर्गसन विद्यालये सः कृतवान् । मुम्बापुरी विद्यापीठ (बाँम्बे युनिव्हर्सिटी) बी. ए. इति परीक्षायां सः अग्रिमोऽभूत् । तथा भाऊ दाजी इति पारितोषिकं सः प्राप्नोत् । तस्मिन्नेव विद्यापीठे एम्. ए. इति परीक्षायां

आपले नवे कुलपती

श्री. ओम प्रकाश मेहरा

राज्यपाल, महाराष्ट्र राज्य

जन्म : १९ जानेवारी १९१९

शिक्षण : एम. ए. (इतिहास-गुणवत्ता यादीत पाचवे), पंजाब विद्यापीठ
भारतीय वायुसेनेतील

कामगिरी : भारतीय वायुसेनेत प्रवेश - नोव्हेंबर १९४०

भारतीय वायुसेना प्रतिनिधी

म्हणून ऑस्ट्रेलियात नियुक्ती - १९४६-४७

भारतीय वायुसेना प्रमुख म्हणून नियुक्ती - जानेवारी १९७३

भारतीय वायुसेनेतून सेवानिवृत्ती - मार्च १९७६

भूषविलेली पदे : डीन, इन्स्टिट्यूट ऑफ आर्मामेंट टेक्नॉलॉजी - ३ वर्षे

प्रेसिडेंट, एअरॉनॉटिकल सोसायटी ऑफ इंडिया - ३ वर्षे

चेअरमन, हिंदुस्थान एअरॉनॉटिक्स लिमिटेड - २३ वर्षे

राज्यपाल, महाराष्ट्र राज्य

कुलपती, महाराष्ट्रातील सर्व विद्यापीठे

} १९८०

पुरस्कार : परम विशिष्ट सेवा पदक १९६८

पद्मविभूषण १९७७

डॉ. माधुरीबेन शाह
विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या
नव्या अध्यक्षा

- जन्म :** १३ डिसेंबर १९१९
- शिक्षण :** बी. ए. (इंग्रजी व गणित), सेंट झेवियर महाविद्यालय, १९३८
एम. एड. (प्रथम श्रेणी, सर्वप्रथम), मुंबई विद्यापीठ, १९४९
पीएच. डी. (शिक्षणशास्त्र), मुंबई विद्यापीठ, १९५२
पीएच. डी. (शिक्षणशास्त्र), लंडन विद्यापीठ, १९५४
- अध्यापन :** न्यू ईरा हायस्कूल, मुंबई, १९३९
गव्हर्नमेंट सेकंडरी स्कूल, अहमदाबाद, १९४०-४४
एस. टी. कॉलेज, मुंबई, १९४४-५०
इन्स्टिट्यूट ऑफ एज्युकेशन, मुंबई, १९५०-५५
फुलब्राइट फेलोशिप अन्वये कोलंबिया विद्यापीठ व स्टॅडफोर्ड
विद्यापीठ येथे विहजिटिंग प्रोफेसर, १९६०
- भूषविलेली पदे :** शिक्षणाधिकारी, मुंबई महानगरपालिका, १९६१ पासून
कुलगुरु, एस. एन. डी. टी. विद्यापीठ, १९७५-८१
अध्यक्ष, विद्यापीठ अनुदान आयोग, १९८१

प्रथमश्रेण्यां प्रथमो भूत्वा ' झाला वेदान्त ' पारितोषिकस्य प्राप्तिः तेन कृता ।

तदनन्तरं डेक्कन महाविद्यालये प्राचार्यपदे सः विभूषितः । किन्तु मुंबई शासनेन तस्य नियुक्तिः एलफिस्टन इति महाविद्यालये प्राचार्यपदे कृता । तस्य संस्कृत-विषये प्रगाढपांडित्यं रुचिं च ज्ञात्वा स आंग्लभूमिं प्रेषितः । तत्र बी. ए. कॅन्टाब इति पदविना सः विभूषितः । पश्चात् पॅरिसनगरे तत्रस्थ विश्वविद्यालये फ्रेंच भाषायां संस्कृत वेदान्तं उपलक्ष्य तेन ' ला वेदान्त ' इति प्रबन्धोऽपि रचितः । तत्कृते तद्विद्यापीठद्वारा सः डी. लिट् इति उपाधिना संस्का-

रितः । तदैव प्रबन्धस्यानुवादः आंग्लभाषायां तस्य विद्यार्थि-प्राध्यापकेन कै. श्री. व्ही. जी. परांजपे इत्यनेन कृतः । तत्प्रबन्धोऽपि विद्यार्थिनां कृते बॉम्बे विश्व विद्यालये एम. ए. इति परीक्षायां अभ्यसनार्थं नियुक्तः । परदेशे वास्तव्यं भूते तदानीं शासनेन तस्य नियुक्तिः मद्रास महाविद्यालये प्राचार्यपदे कृतासीत् । किन्तु दुर्दैववशात् न तस्यानुभोक्ता स अल्पायुः उनविंशतिशतके उनविंशतिसंवत्सरे पंचत्वं गतः । डॉ. राधाकृष्णन् संस्कृततत्त्ववेत्ता तस्य मित्रमासीत् ।

[कै. डॉ. घाटे यांच्या घरी झालेल्या विद्वानांच्या मेळाव्यातील एक भाषण.]

वृत्तपत्रसृष्टी - एक मुलाखत

विश्वेश कुलकर्णी, त. व. शास्त्र, भालचंद्र पटवर्धन, द्वि. व. वाणिज्य, मुक्तजा कोलारकर, प्र. व. साहित्य

१९८१, मराठी वृत्तसृष्टीतील एक महत्वाचं वर्ष, केसरीच्या शताब्दीनं भारावलेलं. वृत्तपत्रसृष्टीबद्दल युवकां-तील आकर्षण वाढतंय. त्या दृष्टीनं, या क्षेत्राचा, केसरीचे मुख्य संपादक आणि आपले माजी विद्यार्थी, श्री. चंद्रकांत घोडपडे, यांच्या मुलाखतीच्या रूपानं करून दिलेला परिचय....

कॉलेजमध्ये असतानाचा काळ, तेव्हाचे वातावरण इत्यादींचा आपल्यावर काय परिणाम झाला ?

खरं सांगायचं तर कॉलेजमध्ये लेक्चर्सना बसण्याच्या भानगडीत मी पडलो नाही. स. प. महाविद्यालयाच्या जिमखान्याच्या मागील बाजूस बसून भरपूर वाचन केलं. टॉलस्टॉय, मार्क्स, हेमिंग्वे, फुले, आंबेडकर, नेहरू इत्यादींसंबंधी सर्वांगीण वाचन केलं. त्या वेळी 'गोवा मुक्ती चळवळ' व 'संयुक्त महाराष्ट्र आंदोलन' यांचा प्रभाव पडून मी डाव्या विचारसरणीकडे वळलो.

आपण वृत्तपत्रसृष्टीत कसे शिरलात ? त्यासंबंधी आधी ध्येय निश्चित केलं होतं का ?

महाविद्यालयीन जीवनात मी तसं कोणतंच विशिष्ट ध्येय डोळ्यांसमोर ठेवलं नव्हतं. महाविद्यालयीन शिक्षण संपल्यावर प्रथम विशाल सहाद्रीमध्ये वार्ताहर म्हणून प्रवेश केला. नंतर तेथेच उपसंपादक म्हणूनही काम केलं. त्यानंतर चांगली नोकरी आल्यामुळे मी केसरीत प्रवेश केला.

केसरीचं संपादकपद ही एक भाग्याची गोष्ट आहे. या विषयी आपल्या भावना कोणत्या ?

केसरी हा एक ट्रस्ट आहे. त्यामुळे कोणत्याही व्यक्तीचे आर्थिक संबंध केसरीत गुंतलेले नाहीत. केसरीच्या वाता-वरणात योग्य त्या गोष्टींना पाठिंबा देण्यास, त्याबद्दलचे विचार स्वतंत्रपणे मांडण्यास मला त्यामुळे संधी मिळाली, याचा मला अभिमान वाटतो.

स्वतंत्र विचार मांडताना आपल्यावर राजकीय दडपण येतं का ?

केसरीवर अजूनतरी कोणत्याही प्रकारचा राजकीय दबाव आलेला नाही.

स्वातंत्र्यपूर्व काळाच्या तुलनेने आजच्या काळातील वृत्तपत्रांची जबाबदारी वाढली आहे का ?

स्वातंत्र्यपूर्व काळात स्वातंत्र्याचा प्रश्न हा सर्वांत मोठा होता. सर्वांचे ध्येय स्वातंत्र्य मिळवणं हेच होतं. इतरही काही सामाजिक समस्या होत्याच, परंतु ते सर्व प्रश्न गौण होते. आज स्वातंत्र्य मिळालं आहे, परंतु सामाजिक परिस्थिती मात्र बदललेली नाही. आजही मराठवाड्यात दलितंवर अत्याचार चालू आहेत. छोट्या शेतकऱ्यांची स्थिती सुधारलेली नाही. या सर्वांत सामाजिक, आर्थिक समतेवं उद्दिष्ट मागे पडत आहे. त्यामुळे आज वृत्तपत्रांवरील जबाबदारी निश्चित वाढली आहे.

मराठी वृत्तपत्रसृष्टी हिंदी / इंग्रजी वृत्तपत्रसृष्टीशी स्पष्टतः कितपत टिकू शकते ?

खरं म्हणजे स्पर्धा ही खरी मराठी व इंग्रजी वृत्तपत्रांतच आहे. मराठी वृत्तपत्रं ही केवळ महाराष्ट्रातच वाचली जातात. त्यामुळे इंग्रजी वृत्तपत्रांच्या तुलनेत त्यांचा खप कमी असतो. शिवाय आजपर्यंत पानांच्या संख्येप्रमाणे वृत्तपत्रांच्या किंमती ठरवण्याचं धोरण (Price-Page Schedule) मान्य न केल्यानं मराठी वृत्तपत्रं स्पष्टतः टिकू शकत नाहीत.

....कोणतंही वृत्तपत्र म्हणजे संपादकाचं व्यक्तिमत्त्व असतं. संपादकाच्या विचारप्रणालीचे वाचक असतातच. त्यामुळे त्यांचा खप मात्र निश्चित होतो.

आज वृत्तपत्रसृष्टीत शिरायचं तर वाव कितती ?

हा प्रश्न एखाद्या M. A. झालेल्या युवकास प्रोफेसर होण्यासाठी वाव कितती, या प्रश्नासारखा आहे. कोणतंही क्षेत्र हे त्याच समाजाचा विभाग असतं. जिद्द असेल तर या क्षेत्रात भरपूर वाव आहे.

महाविद्यालयीन शिक्षणाचा व (Journalism) कोर्सचा इथं कितपत उपयोग होतो ?

महाविद्यालयीन शिक्षणाचा या कामाशी तसा विशेष संबंध नाही. Journalism कोर्समुळे या क्षेत्रातील केवळ जुजबी ज्ञान मिळतं. परंतु खरं म्हणजे अनुभव आवश्यक असतो. एखाद्या परिच्छेदाला घरी बसून मजेत मथळा देणं सोपं आहे. परंतु संपादकाला ही कामगिरी केवळ पाच मिनिटांत उरकावी लागते. शिवाय मथळ्याची शब्दसंख्याही मर्यादित असते. एवढं करून हा मथळा इतर वृत्तपत्रांतील मथळ्यांच्या मानानं आकर्षक असावा लागतो.

महाविद्यालयांना या क्षेत्रातील व्यवसाय मार्गदर्शनाच्या दृष्टीनं काय करता येईल ?

यासाठी महाविद्यालयं इच्छुक विद्यार्थ्यांचे गट स्थापन करून विविध तज्ज्ञ व्यक्तींचं मार्गदर्शन मिळवू शकतील. शिवाय सांघिक चर्चा, भाषणं इत्यादींचा उपयोग होऊ शकेल.

उत्सुक विद्यार्थ्यांनी या क्षेत्रात शिरण्यापूर्वी कोणती तयारी दाखवावी ?

सतत वाचन, सतत काम करण्याची तयारी, विविध विषयांसंबंधी सखोल ज्ञान, प्रसंगावधान, झटपट निर्णय घेण्याची पात्रता इत्यादींची या क्षेत्रात आवश्यकता असते.

उदा.-निवडणुकीच्या काळात ज्यावेळी एखाद्या पुढाऱ्याची कलकत्ता, दिल्ली, मुंबई, पुणे अशा विविध ठिकाणी भाषणं असतात, त्यावेळी इतर ठिकाणी केलेल्या भाषणांच्या तुलनेनं पुण्यातील भाषणाचं वेगळेपण टिपता यायला हवं. 'सर' हा किताब नावाच्या मागे लावायचा असून आडनावाच्या मागे लावणं चूक आहे किंवा 'नामदार' हा शब्द व्यक्तीच्या नावामागे न लावता हुद्यामागे लावायचा असतो हे माहीत असायला हवं.

....असं आहे आकर्षक वृत्तपत्रसृष्टीचं अंतरंग - माणसाच्या कलागुणांना, विचारशक्तीला आव्हान देणारं. आणि तिचं आपल्या एका अनुभवी माजी विद्यार्थ्यानं घडवलेलं हे दर्शन - उद्बोधक, मार्गदर्शक.

* * *

प्रथम वर्ष परीक्षा – सत्रपद्धती

प्रा. कृ. रा. कुलकर्णी, प्रा. भ. ना. कुलकर्णी

(१) परीक्षेचे स्वरूप :

पुणे विद्यापीठाने बी. ए., बी. एस्सी. व बी. कॉम. या शाखांसाठी विद्यापीठ अनुदान आयोगप्रणीत सत्र पद्धती अंमलात आणून तीन वर्षे होऊन गेली. नवीन पद्धती नुसार परीक्षा घेण्यात आल्या व पदवीधारकांची पहिली तुकडी नुकतीच बाहेर पडली. परंतु दर सहा महिन्यांनी सत्र १ ते सत्र ६ परीक्षा पार पाडण्यात विद्यापीठाला अनेक अडचणींना तोंड द्यावे लागले. त्यामुळे परीक्षांचे निकाल उशिरा लागू लागले. यामुळे विद्यापीठाचा परीक्षा विभाग, परीक्षक व विद्यार्थी या सर्वांना सत्रपद्धतीत सुधारणेची आवश्यकता वाटू लागली. विद्यापीठ पातळीवर सत्रपद्धतीवर पुनर्विचार सुरू झाला. विद्यापीठ परिपत्रकानुसार (क्र. ११३-१९८०।८१) प्रथम वर्ष बी. ए., बी. एस्सी., बी. कॉम. सत्र १ व २ अशा दोनही सत्रांच्या परीक्षा या वर्षापासून महाविद्यालयाकडे सोपविण्यात आल्या आहेत. या परीक्षा विद्यापीठाच्या वतीने महाविद्यालयाने घ्यावयाच्या आहेत. यासाठी अभ्यासक्रम, परीक्षांचे स्वरूप, अंतर्गत चाचणी, सत्रांत परीक्षा इत्यादी बाबींसाठी विद्यापीठाने खुलासेवार नियम केले आहेत, त्या नियमानुसार या परीक्षा होत आहेत.

(२) परीक्षा सोपविण्यामागील हेतू

सध्याच्या शिक्षणपद्धतीत विद्यापीठे स्वायत्त आहेत. दिवसानुदिवस विद्यापीठाच्या कामाचा व्याप फार झपाट्याने वाढत आहे. अशा परिस्थितीत विद्यापीठाची कार्यक्षमता नीट टिकविण्याच्या हेतूने स्वायत्त महाविद्यालय ही संकल्पना पुढे आली आहे. स्वायत्त महाविद्यालय ही संकल्पना विद्यापीठ अनुदान आयोगास मान्य आहे. स्वायत्तता पूर्णतया महाविद्यालयास देण्यापेक्षा ती टप्प्याटप्प्याने देणे हितकारक ठरेल. या उद्देशाने पुणे विद्यापीठाने प्रथम वर्ष सत्र १ व सत्र २ ह्या परीक्षा महाविद्यालयाकडे सोपविल्या. महाविद्यालयाच्या स्वायत्ततेच्या दृष्टीने पुणे विद्यापीठाने उचललेले हे पहिले पाऊल आहे. महाविद्यालयाने दोन सत्रांच्या

परीक्षांची जबाबदारी घेतल्यामुळे उरलेल्या चार सत्रांच्या परीक्षेवर विद्यापीठास आपले लक्ष केंद्रित करता येईल. विद्यापीठाने घेतलेल्या या निर्णयामुळे सर्वच परीक्षा सुरळीतपणे पार पडतील व त्याचा सत्रपद्धतीवर अनुकूल परिणाम होईल असा आम्हांस विश्वास वाटतो.

(३) परीक्षा विभाग

प्रथम वर्ष परीक्षा या विद्यापीठ परीक्षेच्या धर्तीवर घ्यावयाच्या असल्याने प्राचार्य डॉ. दि. व. केरूर यांनी जूनमध्ये परीक्षा समिती नेमली. समितीतील सदस्यांची नावे अशी :

- (१) प्रा. कृ. रा. कुलकर्णी (निमंत्रक)
- (२) प्रा. भ. ना. कुलकर्णी
- (३) डॉ. प्र. आ. भागवतवार
- (४) प्रा. वा. म. दाते
- (५) प्रा. आ. गो. मोडक

समितीच्या सभा वारंवार होऊन परीक्षांच्या कामाची आखणी होऊन परीक्षा व्यवस्थितपणे पार पडत आहेत. परीक्षेस बसणाऱ्या उमेदवारांत महाविद्यालयाचे विद्यार्थी, बहिःस्थ विद्यार्थी व गेल्या वर्षी अनुत्तीर्ण झालेले महाविद्यालयाचे विद्यार्थी यांचा समावेश होतो. या परीक्षांच्या प्रशासकीय कामासाठी व वेळापत्रक, प्रायोगिक परीक्षा, पर्यवेक्षण इत्यादी कामांसाठी मुख्य कार्यालयाला जोडून असलेल्या परीक्षा विभागात खालील व्यक्तींच्या नेमणुका प्राचार्यांनी केल्या आहेत :

- (१) श्री. स. पां. कर्वे (वरिष्ठ लेखनिक-प्रमुख)
- (२) सौ. मृणालिनी सावंत
- (३) श्रीमती जयश्री मराठे
- (४) कु. विजया चांदोरकर
- (५) कु. शैलजा घोडके
- (६) श्री. दिलीप सोमण

समितीच्या कामात परीक्षा-विभागाचे सहकार्य उत्तम प्रकारे मिळत आहे.

(४) नवीन प्रश्नपेढ्यां

प्रसिद्ध परीक्षातज्ज्ञ डॉ. नटराजन यांच्या मार्गदर्शना-खाली पुणे विद्यापीठाने परीक्षापद्धतीत सुधारणा या संदर्भात एक कृति-सत्र घेतले. या कृति-सत्रात परीक्षा समितीच्या प्रा. भ. ना. कुलकर्णी व प्रा. वा. म. दाते या सदस्यांनी भाग घेतला. कृतिसत्रात परीक्षापद्धतीवर ऊहापोह झाला. जुन्या परीक्षापद्धतीत आमूलाग्र बदल झाला पाहिजे, कारण तीत विद्यार्थ्यांच्या केवळ स्मरणशक्तीचे थोडेफार मोजमाप होत असे. विद्यार्थ्यांची बुद्धिमत्ता, आकलनशक्ती, सृजन-शीलता इत्यादी गुणांचे मोजमाप करण्याच्या दृष्टीने नवीन प्रकारच्या प्रश्नपत्रिका व प्रश्नपेढ्या यांवर कृतिसत्रात भर दिला गेला. हे लक्षात घेऊन प्रथमवर्ष बी. ए., बी. एस्सी. व बी. कॉम. च्या विद्यार्थ्यांसाठी नवीन प्रश्नपेढ्या, नमुना प्रश्नपत्रिका तयार करण्याचा उपक्रम हाती घेण्यात आला. प्राचार्य डॉ. केरूर यांनी सर्व विभागप्रमुखांची सभा बोलावून मार्गदर्शन केले. या उपक्रमात सर्व प्राध्यापक सक्रिय भाग घेत आहेत हे नमूद केले पाहिजे.

(५) विद्यार्थ्यांसाठी महत्त्वाचे

दुसऱ्या सत्राच्या प्रश्नपेढ्या नवीन प्रकारच्या आहेत. प्रत्येक कोर्ससाठी प्रश्नपत्रिका ६० मार्कांची राहिल. त्यांपैकी ३० मार्कांचे प्रश्न प्रश्नपेढीतील असतील. उरलेल्या ३० मार्कांचे प्रश्न प्रश्नपेढीच्या बाहेरचे परंतु तत्सम व अभ्यास-क्रमाला धरून असतील.

पहिल्या सत्रांत परीक्षत जे विद्यार्थी काही कोर्सेसमध्ये अनुत्तीर्ण झाले असतील त्यांना त्या कोर्सेसच्या परीक्षेस द्वितीय सत्रांत परीक्षबरोबर बसता येईल.

तिसऱ्या सत्राला (एस्. वाय. बी. ए., बी. एस्सी., बी. कॉम.) प्रवेश मिळविण्यास पात्र होण्यासाठी पहिल्या व दुसऱ्या सत्रांतील सर्व कोर्सेसमध्ये उत्तीर्ण होणे आवश्यक आहे.

विद्यापीठाने निश्चित केलेल्या नियमानुसार ए. टी. के. टी ची तरतूद नाही हे विद्यार्थ्यांनी जरूर लक्षात ठेवावे.

कोणत्याही कारणास्तव सत्रान्त परीक्षेस विद्यार्थी गैरहजर असल्यास त्याची पुनर्परीक्षा घेण्यात येणार नाही.

सर्व कोर्सेसमध्ये उत्तीर्ण झालेल्या विद्यार्थ्यांची श्रेणी खाली दर्शविल्याप्रमाणे निश्चित केली जाईल.

गुण	श्रेणी
४०% किंवा त्याहून अधिक	तृतीय
५०% किंवा त्याहून अधिक	द्वितीय
६०% किंवा त्याहून अधिक	प्रथम

सारांश, परीक्षा समितीचे कार्य प्राचार्यांच्या मार्गदर्शना-खाली व्यवस्थितपणे चालू आहे. आतापर्यंत झालेले काम इतर महाविद्यालयांना काही प्रमाणात मार्गदर्शक ठरले असा अनुभव आहे. दुसऱ्या सत्रात नवीन प्रश्नपेढ्या, परीक्षा व त्यांचे निकाल ही सर्व कामे प्राध्यापकांच्या सहकार्याने व विद्यार्थ्यांच्या सहभागाने परीक्षा विभाग व्यवस्थितपणे पार पाडील असा आम्हास विश्वास वाटतो.

* * *

Principal Malegaonkar

Prin. Malegaonkar was a man among men and loved his students above every thing. He has served the cause of education through the Shikshan Prasarak Mandli and has set an example of an ideal life worker and looked upon his life with a mission.

In him we have lost a great teacher, a trustworthy friend and a scholar of the subject.

Prin. Dr. M. S. Gosavi

Prof. H. V. Tulpule

Prof. H. V. Tulpule, affectionately referred to as the Grand Old Man of English Literature, passed away on 31st July, 1980. As a Head of the Department of English from 1916 – the year the college was founded– to 1944 – the year of his retirement, he had the pleasure and privilege of teaching English to thousands of students.

During his tenure as a Professor-in-charge (1933-1944), Prof. Tulpule enriched the Library by adding excellent books. The pride of place was given to

literature and science.

An avid and discriminating reader, he had a fine personal collection of classics and rare books, which he generously donated to our Library.

Everything that Prof. Tulpule said or did reflected his keen interest in English literature. To many of us, he was a 'guide, philosopher, and friend'.

In his death, we have lost a dedicated founder-member of the S. P. Mandali.

May his soul rest in peace.

Prof. B. N. Kulkarni

Principal R. R. Malegaonkar

It is difficult to believe that Principal R. R. Malegaonkar is no more. Almost till the end, he looked young and fresh. We never thought that Death could touch him so early.

I met him in June 1959 for the first time. We took to each other almost instantly. Over all these years, he had become an integral part of my life.

During the fifteen years he headed the Department, English became very popular at the Honours level. His 'English', was always a source of inspiration for all. English Literary Association, he maintained, must provide opportunities for lively debates on literary issues. To

him, no point of view was too insignificant for discussion and no idea, too esoteric for elucidation. The study of English literature was to be an adventure of the soul among the masterpieces.

He was the Principal of the college for nine years. This is a tribute to his administrative acumen and pleasant personality. It seems, he had a way to defuse a crisis. With Prin. R. R. Malegaonkar around, things never came to a boiling point. There was always the light touch and the frayed tempers could be cooled. Perhaps, he was of the vanishing tribe of the Liberals – practising perfect manners and acting with a genuine regard for others –

‘ only connect. ’

Many of my generation will share the feeling that Prin. R. R. Malegaonkar created an atmosphere of freedom, so essential for the intellectual growth of a college teacher. I am indebted to him for more important things. He brought to me a sense of security. I have been hankering after. My quest came to an end.

It is said that Death may triumph over

Time, but It cannot transcend Consciousness, I wonder if this is what Tagore meant when he said that Death is nothing more than turning, in sleep, from one side to the other.

I saw Prin. R. R. Malegaonkar a week before he died in the hospital. There was in his eyes, the same friendly look, with a haunting quality about it – the memory of which will be deathless.

Prof. B. N. Kulkarni

प्राचार्य मालेगावकर-श्रद्धांजली सभा

१६ जानेवारी १९८१ रोजी दुपारी स. प. महाविद्यालयाचे माजी प्राचार्य रा. रा. मालेगावकर यांचे के. ई. एम. रुग्णालयात दुःखद निधन झाले. त्यांनी शि. प्र. मंडळी व स. प. महाविद्यालय या संस्थांची सुमारे ३२ वर्षे अतिशय तळमळीने व जिद्दीने सेवा केली. त्यांना श्रद्धांजली अर्पण करण्यासाठी १९ जानेवारी १९८१ रोजी स. प. महाविद्यालयाच्या सर्व सेवकांतर्फे एक सभा आयोजित करण्यात आली होती.

या सभेला शि. प्र. मंडळीचे आजीव सदस्य, स. प. महाविद्यालयातील प्राध्यापक, शिक्षकेतर सेवक व प्राचार्य मालेगावकर यांचे अनेक स्नेही व विद्यार्थी उपस्थित होते.

डॉ. केरूर, प्राचार्य, स. प. महाविद्यालय, यांनी माजी प्राचार्य हुल्याळकर यांना सभेचे अध्यक्षस्थान स्वीकारण्याची विनंती केली. त्यानंतर कॉमनरूम सेक्रेटरी प्रा. देवकुळे यांनी शोकसंदेशांचे वाचन केले. त्यांमध्ये माजी केंद्रीय मंत्री मोहन धारिया, श्री. ठाकूर (आदिवासी सेवा मंडळ) व श्री. गोखले, कराड यांचे संदेश आले होते. माजी केंद्रीय मंत्री मोहन धारिया यांनी, प्राचार्य मालेगावकर हे उत्कृष्ट शिक्षक होते व त्यांच्या तासाला इतर महाविद्यालयांतील अनेक विद्यार्थी उपस्थित राहात असत, त्यांच्या निधनाने एका उत्कृष्ट शिक्षकाला आपण मुकलो आहो, असे शोकसंदेशात म्हटले. श्री. ठाकूर यांनी, श्री. मालेगावकर सरांनी मला व माझ्यासारख्या हजारो विद्यार्थ्यांच्या जीवनाला वळण लावले व त्याबद्दल मी अत्यंत कृतज्ञ असून त्यांच्या निधनाबद्दल आपल्याला दुःख होत आहे, या शब्दांत आपली श्रद्धांजली पत्राद्वारे अर्पित केली. त्यानंतर श्री. मोहनराव गवंडी, अध्यक्ष, नियामक मंडळ,

यांनी, प्राचार्य मालेगावकर यांचा तसा अल्पकाळ (४-५ वर्षे) संबंध आला असला तरी दुसऱ्याच्या मताचा ते कायम आदर ठेवीत असत व सर्व सभांत वातावरण हसत-खेळत ठेवण्याची त्यांची हातोटी होती, असे सांगितले.

विधान परिषदेमधील विरोधी पक्षाचे नेते श्री. ग. प्र. प्रधान यांनीही श्रद्धांजली अर्पण केली. आपण गेली ४० वर्षे मालेगावकरांना ओळखतो. ते अगदी तरुण वयापासून उत्कृष्ट शिक्षक होते. शेक्सपियर ते अत्यंत तळमळीन शिक्षक असत. कै. तुळपुळे यांच्यामुळे मालेगावकरांना त्यांचा आवडता विषय शिकविण्याची संधी मिळाली व त्याचा त्यांनी भरपूर उपयोग करून घेतला. आम्ही दोघेजण विद्यापीठाच्या कार्यकारी मंडळाचे सभासद असताना सभेमधील ताण दूर करण्यासाठी त्यांचा फार उपयोग होत असे. जेव्हा ते सभेला गैरहजर असत तेव्हा कुलगुरू थट्टेने, आज आपली भांडणे झाली तर ती मिटविण्यासाठी मालेगावकर नाहीत, तेव्हा आज भरपूर भांडा, असे म्हणत असत. ते आज खरोखरच आपल्यातून कायमचे दूर गेल्यामुळे, आपल्यातील वाद हसतहसत मिटविण्यासाठी कोणी येणार नाही, याबद्दल ग. प्र. प्रधान यांनी खंत व्यक्त केली.

प्राचार्य मालेगावकर यांचे एक निकटवर्ती स्नेही प्राचार्य मंगळवेढेकर यांनी, अतीव दुःखामुळे आपणाला आज बोलणे अशक्य झाले असून न बोलता श्रद्धांजली अर्पण करणे जास्त योग्य वाटेल, तरीही प्राचार्य मालेगावकरांबद्दल कृतज्ञता व्यक्त करणे जरूरीचे असल्यामुळे आपण बोलत आहोत हे सांगून ते उत्कृष्ट प्रशासक होते आणि प्रत्येक विषयाकडे बघण्याचा त्यांचा मानवतावादी दृष्टिकोण फार

महत्वाचा होता, न रागावता, न चिडता कोणत्याही विद्यार्थ्याला ते त्याची चूक समजावून सांगत असत व अत्यंत समर्थपणे त्यांनी आपल्या महाविद्यालयाची सेवा केली, असे विचार व्यक्त केले.

प्रा. बी. एन. कुलकर्णी यांनी, त्यांच्या हाताखाली सुमारे २० वर्षे सेवा करण्याची संधी मिळाली, त्यांनी सर्व तरुण शिक्षकांना योग्य ती संधी दिली, ज्या वेळी सिनेटची निवडणूक लढविली त्या वेळी प्राचार्यांनी मला फारच मदत केली, असे सांगितले.

प्रा. हिंगवे यांनी, आपल्याला इंग्रजी विषयाचा एक उत्कृष्ट शिक्षक महाविद्यालयात मिळाल्यामुळे आपण इंग्रजी विषयाच्या अभ्यासाकडे आकृष्ट झालो, या शब्दांत आपली कृतज्ञता व्यक्त केली.

श्री. नी. शं. नवरे यांनी, आपण मालेगावकरांचे शिक्षक असून सोलापूरच्या नॉर्थ कोट हायस्कूलमध्ये आपण त्यांना शिकवले असून विद्यार्थी दशेपासून त्यांनी इंग्रजी विषयाबद्दल आत्मीयता दाखविली होती, सोलापूर शहराने मालेगावकर व मंगळवेढेकर हे दोन प्राचार्य स. प. महाविद्यालयाला दिले, जोपर्यंत जगण्यात आनंद आहे तोपर्यंत मरण्यातच आनंद आहे असे म्हणतात, प्राचार्य मालेगावकर अशाच काळात निधन पावले व त्यामुळे त्यांचे जीवन कृतार्थ झाले असे आपल्याला वाटते, असे सांगितले.

प्राचार्य नूलकर यांनी, मालेगावकर सर आपल्यापेक्षा लहान असणाऱ्याला व आवडत्या माणसाला अरे-तुरे आग्रहाने करीत असत व ते भाग्य मला लाभले, ते माझी नेहमी अत्यंत प्रेमाने चौकशी करीत असत, पुण्यातील सर्व प्राचार्यांना मालेगावकर हा फार मोठा आधार होता, असे सांगितले.

श्री. बिबवे (कॉर्पोरेटर) यांनी, प्रा. मालेगावकर हे आमच्या विभागाचे भूषण होते, मालेगावकरांनी त्या भागात शाळा काढण्यासाठी व बगीचा तयार करण्यासाठी खूप मार्गदर्शन केले, लवकरच शाळा व बगीचा उभा राहिला, पण श्री. मालेगावकर व श्री. मंगळवेढेकर हे या बगीच्यात बसून गप्पा मारीत आहेत हे दृश्य कधीही दिसणार नाही, याबद्दल खेद व्यक्त केला.

प्रा. देवकुळे यांनी, प्रा. मालेगावकर यांना क्रिकेटबद्दल फार आत्मीयता होती व आपल्या व त्यांच्या मैत्रीचा तो समान दुवा होता, खरोखर रा. रा. म्हणजे राजमान्य राजश्री असे प्राचार्य होते, असे त्यांचे गुणगान केले.

श्री. एस. व्ही. गोखले (प्रतिनिधी-शिक्षकेतर सेवक) यांनी, मालेगावकर सरांना शिक्षकेतर सेवकांबद्दल फार आत्मीयता व प्रेम होते हे त्यांच्या अनेक कृतींमधून दिसून येते, असे सांगितले.

श्री. दा. रा. गोळे यांनी, मालेगावकर सर हे पुरोगामी व उदारमतवादी होते, त्यामुळे आपल्याला या महाविद्यालयात काम करताना फारच आनंद वाटला, असे सांगितले.

श्री. कांबळे (शिपाई-सेवक) यांनी, सरांना खेळाची फारच आवड होती व त्यांनी शिपाई-सेवकांनासुद्धा खेळण्यास उत्तेजन दिले, असे म्हटले.

माजी विद्यार्थी व प्रसिद्ध अभिनेते रमेश टिळेकर यांनी, मालेगावकर सरांच्या आशीर्वादानेच आपण शिक्षण पूर्ण करू शकलो व आपल्या कलेला त्यांनी कायम उत्तेजन दिल्यामुळेच आपण आज अभिनेता होऊ शकलो, असे सांगितले.

त्यानंतर प्रा. डॉ. केरूर यांनी, प्रा. मालेगावकर हे अत्यंत सौजन्यशील होते, दुसऱ्याचे गुण हेरण्याची त्यांची हातोटी होती आणि त्यामुळेच त्यांनी अनेक विद्यार्थ्यांना व शिक्षकांना उत्तेजन दिले आणि त्यामुळेच स. प. महाविद्यालयाची उज्ज्वल परंपरा आणखी उज्ज्वल होण्यास मदत झाली, सुवर्णमहोत्सवाच्या काळात त्यांचे कर्तृत्व व योजकता दिसून आली, कार्यकौशल्याने त्यांनी विद्यार्थी व महाविद्यालय यांचे संबंध सहकार्याने व विश्वासाने होण्यास हातभार लावला, प्राचार्य म्हणून सेवानिवृत्त झाल्यानंतर प्राध्यापक म्हणून काम करण्याचे त्यांनी मनोधैर्य दाखविले, त्यातच त्यांचा मोठेपणा दिसून येतो, त्यांच्या निधनाने महाविद्यालयाचे कधीही न भरून येणारे नुकसान झाले आहे, असे सांगितले.

त्यानंतर सर्व उपस्थितांनी एक मिनिट स्तब्ध उभे राहून कै. मालेगावकर यांना श्रद्धांजली अर्पित केली.

संकलन : प्रा. अ. सु. देवकुळे

दोन दिवंगत ग्रंथालय सेवकांविषयी

स. प. महाविद्यालयाच्या ग्रंथालयातील एक लेखनिक श्री. भगवान रामचंद्र जोगळेकर यांचे रविवार दिनांक १८ जानेवारी १९८१ रोजी वृद्धापकाळामुळे दुःखद निधन झाले.

कै. भ. रा. जोगळेकर ग्रंथालयाच्या अभ्यासिकेत १९४२ पासून काम करीत होते. त्यांच्या वयाला नोव्हेंबर १९६७ मध्ये ५८ वर्षे पूर्ण झाल्यावर दिनांक

१९ नोव्हेंबर १९६९ पर्यंत त्यांना मुदतवाढ देण्यात आली. अशी २७ वर्षे ग्रंथालयात काम करून ते नोव्हेंबर १९६९ मध्ये सेवानिवृत्त झाले होते.

स. प. महाविद्यालयाच्या ग्रंथालयातील एक लेखनिक श्री. शंकर केशव कुलकर्णी यांचे गुरुवार दिनांक २२ मे १९८० रोजी वृद्धापकाळामुळे दुःखद निधन झाले.

कै. शं. के. कुलकर्णी सुरुवातीस काही वर्षे नूतन

मराठी विद्यालय मराठी शाळेत लेखनिकाचे काम करीत होते. त्यानंतर १९४७-४८ या वर्षात त्यांची बदली आपल्या महाविद्यालयाच्या ग्रंथालयात झाली. तेव्हापासून ते ग्रंथालयाच्या अभ्यासिकेत काम करीत होते. दिनांक १-८-१९७२ रोजी त्यांच्या वयाला ६० वर्षे पूर्ण झाल्यामुळे ते सेवानिवृत्त झाले होते.

म. भि. कोण्णुर, (ग्रंथपाल)

वीरमरण

अरविंद सीताराम सातपुते याचे या वर्षी राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या वार्षिक शिबिरामध्ये दुःखद निधन झाले.

१९७९-८० या वर्षामधील राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या कार्याचे निरीक्षण करून १९८०-८१ या वर्षी अरविंद याने सुरुवातीपासूनच राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या कार्यात सातत्याने सक्रिय सहभाग घेतला.

अरविंद सातपुते याचा जन्म १-६-१९६२ रोजी सोलापूर येथे झाला. त्याचे शालेय शिक्षण नू. म. वि. शिशुशाळा, पुणे, नू. म. वि. मराठी शाळा, पुणे, नू. म. वि. प्रशाला, पुणे या संस्थांमधून झाले. महाविद्यालयीन शिक्षण स. प. महाविद्यालय, पुणे येथे चालू होते.

१९८०-८१ या वर्षी तो द्वितीय वर्ष साहित्य या वर्गात शिकत होता. त्याला राज्यशास्त्राची विशेष आवड होती.

एन. सी. सी. च्या नेव्हल युनिटमध्ये बी सर्टिफिकेट

परीक्षा तो उत्तीर्ण झाला होता.

कराटे खेळात त्याला यलो बेल्ट मिळाला होता.

अरविंद सातपुते यास हार्मोनियम वादन, गिटार वादन असे छंद होते. त्याचबरोबर व्यायाम व पोहणे यांमध्ये त्याला विशेष रस होता. त्याचा स्वभाव अत्यंत चांगला व मनमिळाऊ असा होता. यामुळे महाविद्यालयीन जीवनात त्याला मित्रपरिवार भरपूर होता.

अशा या शरीरसंपन्न, हुशार, मनमिळाऊ मित्राचे २४ डिसेंबर १९८० रोजी दुःखद निधन झाले.

वारंगवाडी, तालुका मावळ, येथे भरलेल्या राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या वार्षिक शिबिरामध्ये कार्य करीत असताना त्याला मरण आले, ते वीराचे मरण होय.

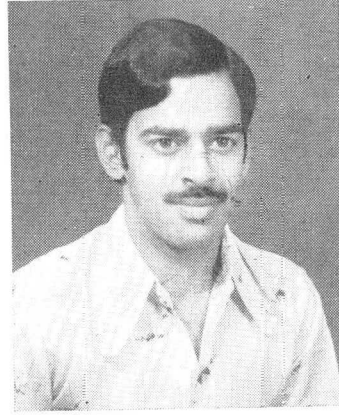
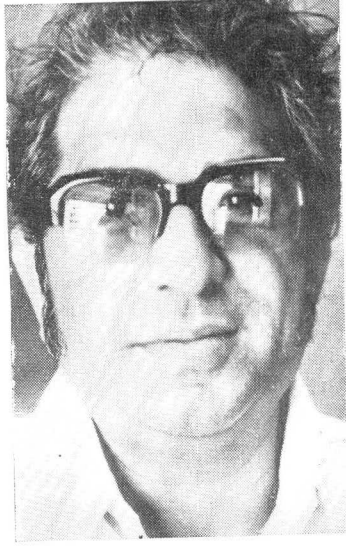
त्याच्या आत्म्यास शांती लाभो.

सुभाष तगारे

विद्यार्थी प्रमुख, राष्ट्रीय सेवा योजना.

* * *

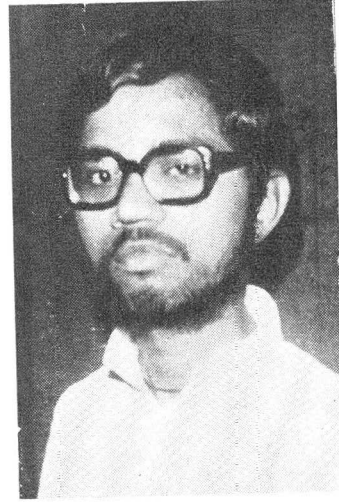
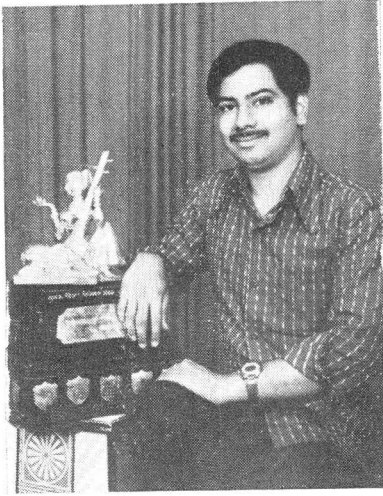
‘केसरी’ चे
संपादक
श्री. चंद्रकांत
घोरपडे

Gents'
I. C. S. R.
गिरीश अभ्यंकर

यशस्वी गायक
राजेंद्रकुमार
कंदलगांवकर

N. S. S.
सर्वोत्कृष्ट छात्र
रविकांत
आदरकर

स्टमक रॅपलिंगचे अवग्रह प्रात्यक्षिक / प्रा. सु. दा. गोरे

वेस्ट शॉट / विवेक खटावकर

श्री. जगन्नाथराव जोशी-
लोकमान्य टिळकांच्या पुतळ्यास
हार समर्पण
लो. टिळक पुण्यतिथी

'कौशिक व्याख्यानमाला'
सन्मान्य व्याख्याते
डॉ. वि. रा. करंदीकर

डॉ. प्र. रा. भुपटकर
भुपटकर पारितोषिक-
निधिसमर्पणप्रसंगी

संजय कुलकर्णी
श्री. छोटा गंधर्व यांच्याकडून
पारितोषिक स्वीकार

कालिदास
संगीत स्पर्धा
विजेता संघ

डॉ.
गदगकर
स्पर्धा
विजेता
संघ
(वाद्यवृंद)

विद्यार्थी
तिनिधी
मंडळ

राष्ट्रीय
सेवा
योजना
कार्यकर्ते

N. C. C.
पारितोषिक विजेत्या
विद्यार्थिनी

साहित्य विभाग

- येत्या दशकातील आर्थिक आव्हाने	प्रतिभा किकले	१
- माझी आवडती साहित्यिका	छाया धुपकर	७
- अध्यक्षीय पद्धत	विजया कुलकर्णी	१०
- असे रस्ते - पुण्यातले	वंदना बोकील	१३
- भारत आणि अध्यक्षीय पद्धती	बी. आर. शुक्ल	१४
- चांदोबा चांदोबा भागलास का ?	भक्ती शिंगरे	१६
- वैफल्यग्रस्त युवापिढी	अरुंधती कडे	१८
- सातसुरांचे सम्राट - शंकर-जयकिशन	गो. म. शिंगरे व अ. कृ. देशपांडे	१९
- लोकशाही, एका आठवड्यापुरती	वि. मा. देशपांडे	२१
- मुखवटे	यशवंत जगताप	२३
- एक आधुनिक रायगड मोहीम	सुनील माली	२५
- पाऊल	स्नेहगंधा	२७
- पांगुळलेलं आकाश	अशोक बावळेकर	२७
- जीवनसत्य	शीला शाळू	२७
- प्रेमचंद-जन्मशताब्दी-संगोष्ठी	प्रा. ह. श्री. साने	२८
- Stock-Verification	M. B. Konnur	३१
- Black Money	R. R. Patil	३५
- Olympic Glossary	P. B. Joshi	३९
- Reconstructing Our Commerce Course	B. M. Patwardhan	४०
- A Star	Rajiv Agharkar	४४
- The Eenergy Crisis	Sudha Mysorekar	४५

* * *

येत्या दशकातील आर्थिक आव्हाने

प्रतिभा किकले, दि. व. साहित्य

१९ व्या शतकाच्या मध्यानंतर इंग्लंडमध्ये औद्योगिक क्रांतीचा उदय झाला. त्यानंतर ही औद्योगिक क्रांती जवळ जवळ जगभर पसरली. काही देशांनी लवकर औद्योगिक क्रांतीचा स्वीकार करून तिला बुद्धी व भरपूर कष्ट यांचे खत-पाणी घालून तिचा विस्तार केला व ती जगातील प्रगत राष्ट्रे बनली. आजही देश, मग तो लहान असो की मोठा, प्रगतीच्या दिशेने आपली वाटचाल करीत आहे. निर-निराळ्या क्षेत्रांत स्वावलंबी बनण्याचा प्रयत्न करत आहे. ज्या देशात प्रगती झाली तेथील राहणीमान, औद्योगिक प्रगती, यंत्रसामग्रीचा वेग, गतिमानता, आर्थिक सुबत्ता, युद्धसाहित्याची उपलब्धता, सुशिक्षित समाज इ. गोष्टींची पाहणी करून तो देश प्रगत, प्रगतिशील की अप्रगत आहे हे ठरविले जाते. अमेरिका, रशिया यांसारखी बलाढ्य राष्ट्रे ही प्रगत राष्ट्रांची अगदी स्पष्ट दिसणारी उदाहरणे होत. जर्मनीसारखे लहान राष्ट्रेही दुसऱ्या महायुद्धानंतर अल्पावधीतच पुन्हा जोमाने उभे राहिले आहे व तेही प्रगत राष्ट्र म्हणून ओळखले जाते.

बलाढ्य राष्ट्रांची ही प्रगती, पण या प्रगत राष्ट्रांच्या गदीत भारताचे स्थान शोधणे आपणांस महत्त्वाचे आहे. लोकसंख्या, दारिद्र्य, बेरोजगार, खालच्या दर्जाचे राहणी-मान, अंधश्रद्धा व मुख्य म्हणजे लोकांची आळशी, काम-चुकार प्रवृत्ती इत्यादी कारणांमुळे भारताच्या आर्थिक विकासात खीळ बसत आहे. भारताची तांत्रिक प्रगती ही उल्लेखनीय आहे. पण या प्रगतीचा विकासाच्या अगदी खालच्या थरापर्यंत प्रसार होत नाही व हा प्रसार या लोकांपर्यंत पोहोचविणे, त्यांची विचारांची दिशा बदलणे हे एक फार मोठे आव्हान आज भारतापुढे आहे.

प्रगतीकडे जरी सर्व राष्ट्रांची वाटचाल होत असली तरी आपणांस त्यामुळे होणाऱ्या दुष्परिणामांकडे दुर्लक्ष करून चालणार नाही. दारिद्र्य, लोकसंख्या, बेरोजगार इ. प्रश्न तर भारतापुढे पूर्वीपासूनच उभे आहेत. पण त्यांच्या जोडीला आता जीवनावश्यक वस्तूंचा तुटवडा, इंधनाचा तुटवडा, भाववाढ, आंतरराष्ट्रीय संबंध, आर्थिक संबंधातील अनिश्चितता, अव्यवस्था, करांचे वाढणारे ओझे इ. समस्याही वाढतच आहेत व त्यांचे निराकरण करणे आज भारतापुढे आव्हान आहे. ह्या समस्या इतर विकसित, विकसनशील राष्ट्रांत देखील जाणवत आहेत. फक्त त्यांच्या तीव्रतेत फरक आहे. ह्या समस्या एकीतून दुसरी, दुसरीतून तिसरी अशा निर्माण होत आहेत. त्यामुळे त्यांचा स्वतंत्र असा विचार करणेच अशक्य आहे. पण इथे मी या समस्यांचा आधार घेऊन थोडेसे विवेचन करणार आहे. तसे पाहिले तर केवळ शब्दांच्या मर्यादित सर्व समस्यांचे विवे-चन करणे हे थोडेसे कठीणच आहे. कारण प्रत्येक सम-स्येचा खोलवर विचार केला तर त्या समस्येवरून एक मोठा ग्रंथ तयार होईल. येथे निबंधात मी केवळ भारता-चाच विचार करणार नाही तर काही पाश्चात्य राष्ट्रांचीही उदाहरणे देऊन, त्यांच्या काही समस्या दाखवून, त्यांच्या तुलनेतून भारताची परिस्थिती स्पष्ट करणार आहे.

लोकसंख्या, बेरोजगार, भावफुगवटा, इंधनसमस्या या काही मोठ्या समस्या सध्या भारतापुढे आहेत. मी ह्या समस्या सांगून त्यांची कारणे तसेच निरनिराळ्या अर्थ-शास्त्रज्ञांनी त्यांच्यावर सांगितलेले उपाय व त्यांचे परिणाम स्पष्ट करण्याचा प्रयत्न करणार आहे.

भारतातील दारिद्र्य हा एक गहन प्रश्न आहे. भारत

हे एक विकसनशील राष्ट्र आहे. तसेच क्षेत्रफळाच्या, लोकसंख्येच्या दृष्टीनेही ते मोठे राष्ट्र आहे. त्यामुळे दारिद्र्याचा प्रश्न हा अधिकच बिकट होत आहे. दारिद्र्य, दारिद्र्य-रेषेखाली जीवन जगणाऱ्यांची संख्या, अल्प दरडोई उत्पन्न, अल्प दरडोई उपभोग खर्च, आहाराची पुरेशा कॅलरिजपेक्षा कमतरता, तीच गत वस्त्रे, राहण्याची जागा इ. अनेक परिणामांतून दारिद्र्य आपणांस दिसून येते. दारिद्र्याची समस्या इतर राष्ट्रांतही आहे. भारत, पाकिस्तान, बांगला देश, श्रीलंका, इंडोनेशिया या देशांतील प्रत्येक दोन माणसांत एक माणूस निरपेक्ष दारिद्र्याने पछाडलेला असतो. भारतात एकूण लोकसंख्येच्या जवळ जवळ ४० टक्के लोक हे निरपेक्ष दारिद्र्याने पछाडलेले आहेत. डॉ. दांडेकर व रथ यांनी आपल्या भारताचे दारिद्र्य (Poverty in India) या ग्रंथात ही गोष्ट नमूद केली आहे.

दरडोई उत्पन्न, दरडोई उपभोग-खर्च, खालच्या पातळीवरील राहणीमान हे तीन घटक दारिद्र्याचे निर्देशांक म्हणून ओळखले जातात.

१९७० मध्ये भारताचे दरडोई उत्पन्न हे ९० डॉलर होते. त्याच वेळी अमेरिकेचे दरडोई उत्पन्न हे ४१०० डॉलर होते. १९७४-७५ मध्ये अमेरिकेचे दरडोई उत्पन्न ३७२० डॉलर होते. तर त्याच वर्षी भारताचे दरडोई उत्पन्न ११५ डॉलर होते. या दोन उदाहरणांवरून भारतातील दरडोई उत्पन्नाची पातळी ही अमेरिकेपेक्षा खूपच कमी आहे व तिचा वेगही मंद आहे.

दरडोई उपभोग-खर्च हा या संदर्भात महत्त्वाचा घटक ठरतो. व्यक्ती आपल्या जवळ असलेल्या एकूण रकमेपैकी किती रक्कम खर्च करते यावरून त्या व्यक्तीच्या राहणीमानाची कल्पना येते. दांडेकर व रथ यांच्या मतानुसार १९७०-७१ मध्ये १९६३-६४ च्या किंमतीनुसार ग्रामीण भागातील ३२ टक्के लोकांचा दैनिक खर्च हा ५० पैशांहून कमी होता तर २७ टक्के लोकांचा दरडोई दैनिक खर्च हा ५० ते ७० पैशांच्या दरम्यान होता आणि शहरी भागातील ३१ टक्के लोकांचा खर्च ५० पैशांहून कमी होता तर १६ टक्के लोकांचा ५० ते ७० पैशांच्या दरम्यान दरडोई उपभोग खर्च होता.

राहणीमान पातळी- दांडेकर व रथ यांच्या अंदाजाने भारतातील ४८ टक्के लोक हे अपुऱ्या निःसत्त्व आहारावर

जगतात तर शहरात राहणाऱ्या एकूण कुटुंबांपैकी ३ कुटुंबे ही एकाच भाड्याच्या खोलीत राहतात. ३ घरांना स्वच्छतागृह, स्नानगृह व स्वयंपाकगृह वेगळे नाहीत, तर ५० टक्के हून कमी लोकांना पाण्याची सोय नाही. खेड्यातील ८० टक्के मुले शाळेत जाण्यास असमर्थ ठरतात. १५ ते २० टक्के लोकांनाच वैद्यकीय सोयी उपलब्ध असतात.

अशा प्रकारे भारतात दारिद्र्य दिसून येते. या दारिद्र्याची कारणे व त्यावरील उपायही पाहणे जरूरीचे आहे.

(१) भारताची लोकसंख्या दरसाल सरासरी १०० ते ११० लाखांनी वाढते. लोकसंख्येच्या सततच्या वाढीमुळे भारताचे राष्ट्रीय उत्पन्न वाढले तरी दरडोई उत्पन्न हे कमी होते व त्यामुळे राहणीमान दर्जा खालावतो.

(२) भारतात बहुसंख्य लोकांना रोजगार मिळत नाही व जो मिळतो तो अतिशय तुटपुंजा असतो. त्यातून बचत करणे अशक्य असते. त्यामुळे बचतीचे प्रमाण अत्यंत कमी आहे. त्यामुळे भांडवलाचा अभाव होतो व अपुऱ्या भांडवलामुळे नवीन उद्योग निवू शकत नाहीत व पुन्हा बेकारी वाढतच जाते. अशा प्रकारे बेकारीचे व दारिद्र्याचे दुष्ट चक्र सध्या भारतात चालू आहे.

(३) नैसर्गिक साधनसामग्रीही जरी भरपूर प्रमाणात असली तरी तांत्रिक ज्ञानाच्या न्यून-विकासांमुळे भारतात चांगले उद्योग निवू शकत नाहीत.

(४) सततच्या भाववाढीमुळे मुळातच गरीब असलेल्यांची खरेदी शक्ती कमी होते. तसेच आर्थिक विषमता-ही दारिद्र्यास कारण ठरते. श्रीमंत अधिक श्रीमंत बनतात तर गरीब लोक गरीबच राहतात.

(५) काही सामाजिक कारणे देखील यात समाविष्ट होतात. उदा. भारतात रूढिप्रियता अद्याप टिकून असल्यामुळे लग्न, मुंज, वारसे, जन्मा, श्राद्ध इत्यादींवर फार मोठ्या प्रमाणात खर्च होतो. जवळ पैसे नसताना कर्ज काढून हे सारे करण्याची लोकांची वृत्ती आहे व ही वृत्तीच त्यांचे दारिद्र्य वाढविण्यास कारणीभूत ठरते.

भारतातील संपूर्ण दारिद्र्य नष्ट करणे ही जरी अशक्य गोष्ट असली तरी निरनिराळ्या उपायांच्या साहाय्याने त्याची तीव्रता कमी करणे सहज शक्य आहे.

(१) भारतातील नैसर्गिक शक्तींचा जास्तीत जास्त वापर करून तसेच तांत्रिक शक्तींचा, तांत्रिक शिक्षणाचा वेग वाढवून आर्थिक विकासाचा वेग वाढविला पाहिजे.

(२) गरीब-श्रीमंत यांच्यात असलेली आर्थिक विषमतेची दरी कमी करण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे. कामगारांना न्यायाने, कामाप्रमाणे वेतन मिळाले पाहिजे. संपत्तीवर मर्यादा घालून मर्यादेपलीकडील संपत्ती सरकारने कायद्याने काढून घेऊन तिचा इतर ठिकाणी उपयोग केला पाहिजे.

(३) भारत हा शेतीप्रधान देश आहे. कमी भांडवल व जास्त श्रमात करता येण्यासारखा हाच एक व्यवसाय आहे. त्यामुळे सरकारने शेतीसाठी अवजारे, खते, वर्षभर नियमितपणे पाणीपुरवठा इ. सोयी उपलब्ध करून दिल्या तर शेतीतील उत्पन्न निश्चित वाढेल व या क्षेत्रात बऱ्याच बेकारांना काम मिळेल. कारण पावसाच्या अनियमितपणामुळे हे शेतकरी वर्षातील ४-५ महिने बेकार असतात.

(४) थोड्या भांडवलात निघणाऱ्या व मोठ्या उद्योगांना पूरक ठरणाऱ्या लहान उद्योगांना उत्तेजन दिले पाहिजे. त्यांना कर्ज देऊन भांडवल उपलब्ध करून दिले पाहिजे.

(५) शिक्षण, आरोग्य, मनोरंजन यांसारख्या सेवा जर मोफत पुरवल्या तर लोकांच्या वास्तव उत्पन्नात आणखीनच वाढ होईल.

(६) शिक्षणाचा प्रसार, स्त्रीशिक्षण, विवाहमर्यादा वाढवून सक्तीचे कुटुंबनियोजन, लोकशिक्षणाचे कार्यक्रम इत्यादीं तून लोकसंख्येवर नियंत्रण ठेवण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे.

(७) भारतातील शेती क्षेत्रातील बेकारांना रोजगार उपलब्ध करून देण्याची जशी आवश्यकता आहे, त्याप्रमाणे या बेकारांना रोजगार उपलब्ध करून देण्यासाठी लागणारा पैसा कोठून आणायचा हा एक फार मोठा प्रश्न आहे. दांडेकर व रथ यांच्या अंदाजानुसार आपल्या देशातील सर्वांत श्रीमंत असलेल्या ५ टक्के लोकांनी जर त्यांच्या खर्चात १५ टक्के कपात केली व त्या खालीलाल श्रीमंत असलेल्या ५ टक्के लोकांनी आपल्या खर्चात ७.५ टक्के बचत केली तर दरसाल ८८६.५ कोटी रु. उभे राहतात.

(८) बेकारी व दारिद्र्य या एकाच नाण्याच्या दोन बाजू असल्यामुळे ग्रामोद्योग शेतीला पूरक असे कुक्कुट-पालन, गुरे पाळणे, दूधदुभते, कुटिरोद्योग इ. ग्रामीण भागातील अनेक लहान व्यवसायांना उत्तेजन देऊन त्यांच्यात वाढ करून त्यांची बेकारी दूर करण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे.

अशा प्रकारे निरनिराळ्या उपायांनी दारिद्र्याची तीव्रता

कमी करण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे. पण भारतात दारिद्र्य ही इतकी खोलवर रुजलेली कीड आहे की, ती लवकर निवणे अशक्य आहे. पण वरील उपायांमुळे आपणांस त्याची तीव्रता कमी करता येईल.

दारिद्र्याच्या या निरनिराळ्या घटकांत आपणांस पाश्चात्य देशांचीही तुलना करता येते. अमेरिकेचा दरवर्षी राष्ट्रीय उत्पन्नाचा वाढीचा दर ५० अब्ज डॉलर आहे. पण भारतात पाहता भारतातील सर्व उद्योगधंद्यांचे उत्पन्न एकत्र करूनही भारताचे वार्षिक राष्ट्रीय उत्पन्न ५० अब्ज डॉलर होऊ शकत नाही. या तुलनेवरूनच भारताचे दारिद्र्य स्पष्ट होते.

भारताच्या दरडोई वार्षिक उत्पन्नातील व अमेरिकेच्या दरडोई उत्पन्नातील वार्षिक तफावत तर आपण पाहिलीच. पण १९६८ मध्ये विकसित देशांत दरडोई उत्पन्नाची पाहणी केली ती पुढील प्रमाणे :-

देश	दरडोई उत्पन्न (रुपयांत)
भारत	५६१-००
इंग्लंड	१०९००-००
ऑस्ट्रेलिया	१४९००-००
कॅनडा	२३०००-००
अमेरिका	२६८००-००
घाना	८००-००
थायलंड	९५०-००
इजिप्त	७४३-००
श्रीलंका	६३९-००

या आकडेवारीवरून भारताचे दरडोई वार्षिक उत्पन्न हे विकसित तसेच विकसनशील देशांपेक्षाही खूपच कमी असल्याचे दिसून येते.

अशा प्रकारे भारतातील दारिद्र्याच्या समस्येचे निराकरण करता येते. दारिद्र्य हे ग्रामीण व शहरी असे दोन विभाग करून पाहिले जाते. भारत हा खेड्यांचा देश मानल्यामुळे भारतातील दारिद्र्याचा विचार करता ग्रामीण भागातील शेतकरी, शेतमजूर, कुळे इ. चा अभ्यास करून, त्यांच्या समस्यांचे निराकरण करून, त्यांना रोजगार उपलब्ध करून देऊन बेकारीची तीव्रता कमी करता येणे शक्य आहे.

लोकसंस्थेचा प्रश्न हा भारताच्या बाबतीत फार मोठा प्रश्न आहे. लोकसंख्येच्या बाबतीत भारताचा जगात २ रा नंबर लागतो. लोकसंख्या ही इतर नैसर्गिक उत्पादन घटका-

इतकीच महत्त्वाची असते. लोकसंख्येच्या वाढीबरोबर देशातील आर्थिक स्थिती ही अवलंबून असते. तसेच ही स्थिती १५ ते ६० या कार्ये करणाऱ्या व्योगाटातील लोकांवर अवलंबून असते. लोकसंख्यावाढीला जननदर व मृत्युदर हे दोन घटक कारणीभूत ठरतात. भारतातील या दोन घटकांचे प्रमाण पुढील तक्त्यावरून दिसून येईल.

वर्षे	जननदर	मृत्युदर	निव्वळ वाढ (दर हजारी)
१९४१-५१	३९.९	२७.४	१२.५
१९५१-६१	४१.१	१९.२	२१.९
१९६१-७१	३८.८	१७.०	२१.८
१९७१-७५	३५.५	१५.०	२०.५

या तक्त्यावरून आपणास जननदर जरी कमी होत असला असे वाटले तरी मृत्युदराप्रमाणे तो अद्याप पूर्णपणे आटोक्यात आला नाही. त्यामुळे या दोहोंत फार मोठी तफावत दिसून येते. त्यामुळे लोकसंख्या वाढीचा वेग अद्याप कायम आहे. जननदर जास्त असल्याने १५ वर्षांच्या आतील मुलांचे प्रमाण जास्त आहे. त्याचबरोबर मृत्युदर कमी असल्याने ६० वर्षांच्या पुढे वय असलेल्या वृद्धांची संख्याही जास्त आहे. त्यामुळे या दोन्ही गटांतील मोठ्या संख्येच्या लोकांचा भार हा १५ ते ६० या कर्त्या लोकांवरच पडतो. उत्पादनाची प्रगती ही कर्त्या लोकसंख्येच्या कार्यक्षमतेवर अवलंबून असते.

लोकसंख्या-वाढीला अशिक्षितपणा, अंधश्रद्धा, मागासलेपणा, धर्माचा प्रभाव व जीवनाविषयीची उदासीनता इ. कारणे कारणीभूत आहेत. यांतूनच लोकसंख्या-वाढीच्या समस्येचा उदय झाला. त्यामुळे आज जरी भारताचा आर्थिक विकास होत असला तरी लोकसंख्याही त्याच गतीने वाढत आहे. त्यामुळे विकासासामुळे निर्माण झालेली जादा संपत्ती वाढलेल्या लोकसंख्येच्या पालनपोषणासाठी खर्च होत आहे. त्यामुळे या लोकसंख्येच्या समस्येतून बाहेर कसे पडायचे हा मोठा प्रश्न आहे. जोपर्यंत भारतात साक्षरता उच्च पातळीवरील जीवनमान व लोकांची मुलां-वहलची मनोवृत्ती बदलत नाही, तोपर्यंत लोकसंख्या-वाढीची ही समस्या भारताला भेडसावणार आहे.

१९७३ च्या इंडियन पॉकेट बुक ऑफ इकॉनॉमिक इन्फॉर्मेशनच्या अहवालानुसार इतर देशांच्या तुलनेत भारताची लोकसंख्या जास्त आहे.

देश	लोकसंख्या (कोटी)
चीन	८१.४३
भारत	५७.४२
सोव्हिएट रशिया	२४.९८
अमेरिका	२१.०४
इंग्लंड	५.५९
जपान	१०.८४
फ्रान्स	५.२१
ऑस्ट्रेलिया	१.३१
घाना	०.०९४
स्वीडन	०.०८१

बेकारी या समस्येचाही आपणांस या दृष्टीने विचार करावयास हवा. अल्पविकसित राहण्यामध्ये उत्पादन साधन-सामग्रीच्या कमतरतेमुळे बेकारी उद्भवते. भारतही यास अपवाद नाही. भारतीय बेकारांचे मुख्यतः सुशिक्षित व अशिक्षित बेकार असे दोन प्रकार पडतात. सुशिक्षित बेकार मुख्यतः शहरी भागात सापडतात, तर अशिक्षित बेकार हे शहरी व ग्रामीण भागातही सापडतात.

भारतात ग्रामीण भागात शेतीच्या क्षेत्रात बेकारी अर्ध-बेकारी फार मोठ्या प्रमाणात दिसून येते व कितीही चांगले नियोजन केले तरी कर्त्या लोकसंख्येच्या वेगाने उद्योगात वाढ होत नाही. त्यामुळे दरसाल बेकारांत फार मोठी भर पडते. भारत हा आर्थिक दृष्ट्या मागासलेला देश असल्यामुळे सर्व नैसर्गिक साधनांचा पुरेपूर वापर होत नाही. तसेच भारतीय अर्थव्यवस्था ही शेती-प्रधान आहे. भारतीय शेतकरी अशिक्षित पारंपरिक पद्धतीने शेती करणारा आहे. त्यामुळे शेतीत मोठ्या प्रमाणात रोजगार उपलब्ध होण्याची शक्यता कमी आहे. शेतीबरोबरच औद्योगीकरणाने पारंपरिक उद्योग बसले व त्यामुळे ते लोकही बेकार झाले. याबरोबर अपुरी, अकार्यक्षम दळणवळणाची साधने, वीजपुरवठ्याची वानवा, बड्या जमीनदारांचे अस्तित्व यांमुळे शेती क्षेत्रात अपेक्षे-प्रमाणे विकास झाला नाही. औद्योगीकरण व शेतीचे आधुनिकीकरण करण्यात पूर्वनियोजनाच्या अभावामुळे बेकारीची समस्या वाढत आहे.

दरवर्षी निरनिराळ्या महाविद्यालयांतून शेकडो पदवीधर बाहेर पडतात व बाहेर पडल्यावर त्यांना लगेच नोकरी मिळत नाही. त्यांना अनुभव नसतो, तसेच जे शिक्षण

महाविद्यालयात मिळते ते केवळ पुस्तकी ज्ञान असते. प्रत्यक्ष व्यावसायिक शिक्षण त्यांना मिळत नाही. नोकरीसाठी तांत्रिक प्रशिक्षणाची आवश्यकता असते ते त्यांना मिळत नाही. महाविद्यालयातील शिक्षणामुळे हलके काम करण्यात त्यांना कमीपणा वाटतो. त्यामुळे सुशिक्षितांच्या बेकारीचे प्रमाण वाढत आहे.

नॅशनल सँपल सर्व्हेच्या अंदाजानुसार १९७२-७३ साली भारतातील एकूण बेकारी २०४ लाखांच्या आसपास असावी. प्रा. वि. म. दांडेकर यांच्या मते १९७२-७३ साली भारतातील कर्ती लोकसंख्या सुमारे २४०० लाख असावी. यापैकी सुमारे ३० टक्के लोक बेकार असावेत, म्हणजे सुमारे ७२० लाख लोक बेकार असावेत. ६१ ७२० लाखांपैकी निदान ३०० लाख लोकांना अधून मधून काम मिळे.

बेकारीची तीव्रता कमी करण्यासाठी प्रामुख्याने नैसर्गिक साधनसंपत्तीचा जास्तीत जास्त वापर केला पाहिजे. तसेच तांत्रिक शिक्षणाचा प्रसार मोठ्या प्रमाणावर केला पाहिजे.

नियोजनाच्या काळात निरनिराळे लघुउद्योग काढून तसेच हातमाग, खादी, ग्रामोद्योगांना उत्तेजन देऊन जुने उद्योग बसलेल्या कारागिरांना रोजगाराची साधने उपलब्ध करून देता येतील. ग्रामीण भागात रस्तेदुरुस्ती, तलाव इ. कामे रोजगारासाठी उपलब्ध करून दिली पाहिजेत. स्वयंरोजगाराला उत्तेजन दिले पाहिजे. ग्रामीण भागातील शेतकऱ्यांना शेतीला पूरक व्यवसायाचे महत्त्व पटवून द्यायला हवे. सर्व शाळा व महाविद्यालयांमून रोजगाराभिमुख तांत्रिक शिक्षण शिकविले पाहिजे. मोठ्या उद्योगांना पूरक अशा लघुउद्योगांची वाढ केली पाहिजे. अशा प्रकारे सरकारने भारतातील बेकारी दूर करण्यासाठी प्रयत्न केला पाहिजे. शून्य टक्के बेकारी ही घटना कोणत्याही राष्ट्रात अशक्य आहे. पण या बेकारीचे प्रमाण भारतात दिवसेंदिवस मोठ्या संख्येने वाढत आहे. त्यामुळे बेकारीची ही समस्या फारच तीव्र बनली व ही समस्या दारिद्र्याला पोषक ठरते.

भावफुगवटा हे दारिद्र्याच्या वाढीला मदत करणारे व आर्थिक विकासास खीळ घालणारे एक प्रमुख कारण आहे. दिवसेंदिवस जीवनावश्यक वस्तूंचे भाव वाढतच जातात. त्यामुळे कनिष्ठ थरातील लोकांना आधीच मिळणाऱ्या तुटपुंज्या मोबदल्याची किंमतही कमी होते. त्यामुळे

दिवसाभून कसेबसे एक वेळ देखील पोटभर अन्न मिळणे त्यांना महाग होते. तर मग कपडे व निवारा यांची तर गोष्टच सोडा.

• भावफुगवट्याचा प्रश्न हा जागतिक स्वरूपाचा म्हणून गणला जातो. अमेरिका - इंग्लंडसारख्या अतिशय प्रगत राष्ट्रांत देखील हा प्रश्न भेडसावत आहे. त्याचे स्वरूप उग्र होत आहे. भाववाढीची ही गंभीर समस्या बिगर कम्युनिस्ट देशांनाच भेडसावत आहे. आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधीच्या अहवालानुसार दुसऱ्या महायुद्धानंतरच्या काळात भावफुगवटा हा जगाला ग्रासणारा अतिशय गुंतागुंतीचा व गंभीर प्रश्न आहे. इंग्लंडच्या आर्थिक इतिहासात १२७५ ते १५२५ या तीन शतकांत भाववाढीचा वार्षिक सरासरी वेग ०.१२ टक्के होता तर १९३३ ते १९६० या फक्त तीन दशकांत तो ११.५ टक्के एवढा वाढला आहे. त्यामुळे सध्या इंग्लंडही युरोपातील आजारी राष्ट्र म्हणून ओळखले जाते. भारतात तर दिवसेंदिवस भाव वाढतच जात आहेत. केवळ चैनीच्या वस्तूंचे भाव वाढू लागले तर ते ठीक होईल, कारण त्यांचा उपभोग घेणाऱ्या श्रीमंत वर्गावर त्याचा फार परिणाम होणार नाही. पण जीवनावश्यक वस्तूंचे भाव दर दिवशी वाढू लागले तर देशातील जवळ जवळ ५० ते ७० टक्के लोकांनी आपली एक वेळची भूक भागविण्यासाठी किती कष्ट करावेत बरे ? आणि केलेल्या कष्टाचा पुरेपूर मोबदलाही त्यांना मिळत नाही. उलट थोड्याशा चुकीवरून मालक त्यांच्या मोबदल्यात कपात करणार.

दुसऱ्या महायुद्धानंतरच्या काळात जो भावफुगवटा होत गेला त्याचे प्रमुख कारण केन्सप्रणीत आर्थिक चिकित्सा हे सांगितले जाते. कारण त्याच्यात तुटीचा अर्थभरणा हे महत्त्वाचे कारण सांगितले आहे. सरकारे उधळी आहेत असेही म्हटले जाते. पण या सरकारांना उधळपट्टी करायला लावतो कोण ? आधुनिक काळात हे काम जनताच करते. जनतेच्या मागण्यांनुसार सरकार निरनिराळ्या क्षेत्रांत खर्च करते.

औद्योगिक प्रगतीच्या काळात निरनिराळ्या कामगार संघटनाही वाढत चालल्या आहेत. त्याचबरोबर उद्योग क्षेत्रात काही मक्तेदार निर्माण झाले आहेत. या दोनही घटकांत निरनिराळ्या कारणानुसार संघर्ष होत आहे व त्याचे रूपांतर पुढे भावफुगवट्यात होत आहे. कामगार

बोनसची मागणी करतात, पगारवाढ मागतात; व हे मक्तेदार त्यांच्या मागण्या मान्य करत नाहीत. कारण, त्यांना कमी खर्चात जास्त उत्पन्न हवे असते व संघटनेमुळे कामगार कमी वेतनात जास्त श्रम करण्यास तयार नसतात, त्यामुळे संप व टाळेबंदीस सुरुवात होते व त्यात कामगारांचे, त्यांच्या कुटुंबांचे, मालकांचे व त्याचबरोबर देशाचे नुकसान होते. मग मधला मार्ग निघतो. पण हे मक्तेदार आपली हार कशी मानतील? बाजारपेठेत त्यांचे हितसंबंध असतात. मग पुन्हा बाजारभाव वाढण्यास सुरुवात होते. डॉ. प्रेनिरा तर म्हणतात, विकसित अर्थव्यवस्थेतील मक्तेदार व अल्पबळ कामगार संघटना हे दोन घटकच भाव-फुगवट्यास जबाबदार आहेत.

निरनिराळ्या तांत्रिक प्रगतीमुळे नि शिक्षणामुळे प्रगतीकडे वाटचाल चालल्याने लोकांचा जीवनमान उंचावण्याचा हव्यास वाढत आहे. जोपर्यंत हा हव्यास संपत नाही, तोपर्यंत भावफुगवट्याच्या मगरमिठीतून मानवाची सुटवा होणे कठीण आहे. भावफुगवट्यामुळे सार्वजनिक असंतोष, वैफल्य, परकीय कर्जाचा वाढता बोजा, विकासात अडथळे, बचतीचे घटते प्रमाण, ढासळते जीवनमान इ. परिणाम होतात. भावफुगवट्यामुळे सर्वसामान्य माणूस जीवनास कंटाळतो व त्यामुळे श्रम करून आर्थिक स्थिती सुधारण्या-ऐवजी कमी श्रमात चटकन श्रीमंत होण्याच्या मधल्या वाटा लोक शोधू लागतात. त्यामुळे सामाजिक नीतिमूल्यांचे अवमूल्यन होऊ लागते व ही दीर्घकाळ टिकणारी प्रवृत्ती आहे. सरकारच्या वाढत्या हस्तक्षेपामुळे भावफुगवटा हा मनुष्यनिर्मित मानला जातो.

मानवाने तांत्रिक प्रगती कितीही मोठ्या प्रमाणावर केली असली तर निसर्ग ही एक अशी शक्ती आहे की ती आपल्या शक्तीचा प्रभाव कधी तरी मानवावर पाडते. निसर्गाने आपलेपणाने मानवाला खूप काही दिले. आपल्या जवळचा सगळा खजिना मानवासमोर रिता केला आणि हव्यासी माणसाने तो भराभर उचलण्याचा प्रयत्न केला. पण त्या हव्यासापायी त्याच्या हे लक्षात आले नाही की, या संपत्तीला कोठे तरी मर्यादा आहे, ती या ठेव्याच्या हव्यासाने आपली बुद्धी विसरून गेला आणि त्यामुळे आज त्याला तेल, खनिज संपत्ती इ. अनेक नैसर्गिक संपत्ती संपुष्टात येऊ लागल्यावर जाग आली. आज जगातील कोणतीच शक्ती अशी नाही की ती तेल किंवा इतरांच्या अभावी

चालू शकेल. दोन हजार पंचाहत्तरपर्यंत जगातील तेलाचा साठा संपुष्टात येईल असा तज्ज्ञांचा अंदाज आहे. त्यामुळे निरनिराळ्या क्षेत्रांत इंधनाचा तुटवडा होऊ लागला आहे. इंधनाच्या बचतीचा प्रश्न वाढू लागलेला आहे. त्यामुळे निरनिराळ्या क्षेत्रांत इंधनाचा तुटवडा होऊ लागलेला आहे. अमेरिकेसारख्या प्रगत राष्ट्रांलाही या इंधनासाठी एका छोट्या राष्ट्रापुढे मान तुकवावी लागत आहे. १९७३ पासून तेलउत्पादक देश आपल्या तेलाच्या किंमती वाढवतच नेत आहेत. इंधनाच्या बचतीच्या वापराचा प्रश्न यामुळे जागतिक स्वरूपावर गेला आहे. पण ही बचत इंधन कमी वापरून करता येण्यासारखी नाही, तर निष्काळजीपणाने किंवा दुर्लक्ष करून बेपर्वाईने काम केल्याने होणारी नासधूस टळली तरी होऊ शकेल. इंडियन ऑईल कॉर्पोरेशन, राष्ट्रीय उत्पादकता मंडळ व केंद्रीय तांत्रिक विकास महा-निदेशालय यांनी ३०० कारखान्यांचा पाहणी-अभ्यास करून, जर त्यांनी वरीलप्रमाणे योग्य ती काळजी घेऊन उपाय केला तर कारखान्यातून १८ टक्के तेलाची बचत होईल, असे सांगितले.

इंधन समस्येची तीव्रता दिवसेंदिवस वाढतच चालली आहे. औद्योगिक विकासामुळे तसेच मोठ्या प्रमाणावरील वाहतुकीमुळे तेल, पेट्रोल इ. ची जगाला फार मोठी गरज आहे. परंतु या नैसर्गिक संपत्तीचे साठे हळूहळू कमी होत आहेत. आणखी १०० वर्षांनी याचा तुटवडा भासणार आहे व त्यामुळे इंधनाच्या बचतीच्या वापराचा प्रश्न हा जागतिक स्वरूपाचा झाला आहे.

अशा प्रकारे सध्या भारतापुढे या समस्या आहेत. त्यांवर दिलेले उपाय हे पूर्णतः अंमलात आणणे हे काही भारतासारख्या देशात शक्य होणार नाही. त्याचबरोबर उपायांची एक बाजू आपण पाहतो, पण त्यातून दुसरी समस्या निर्माण होण्याची शक्यता असते. थोडक्यात आपणांस एवढेच म्हणता येईल की, जोपर्यंत भारतात लोकसंख्या आढोकायत येत नाही, सर्वसामान्य लोकांची मनोवृत्ती बदलत नाही, साक्षरता वाढत नाही, कोणतेही काम करण्यास जे तयार होत नाहीत, तसेच स्थिर व आदर्श घालून देणारे सरकार होत नाही, तोपर्यंत भारत हा इतर राष्ट्रांच्या तुलनेने गरीबच राहील.

[महाराष्ट्र चेंबर ऑफ कॉमर्सच्या स्पष्टतः तिसऱ्या क्रमांकाचे पारितोषिक मिळालेला निबंध]

माझी आवडती साहित्यिका

छाया धुपकर, प्र. व. साहित्य

योगिनी जोगळेकर, यांची **पोकळ वासा** ही कादंबरी मी प्रथम वाचली. मला ती कादंबरी इतकी हृदयस्पर्शी वाटली की त्याचे मी वर्णनच करू शकणार नाही.

‘बडे घरमें पोकळ वासा’ ही उक्ती त्यांनी ह्या कादंबरीत इतकी आकर्षक रेलखली आहे की वाचकाचे समाधान झालेच पाहिजे. श्रीमंती व गरिबी यांमधील दरी व त्या कुटुंबातील सुखदुःख यांचे त्यांनी हृदयस्पर्शी वर्णन केले आहे.

“ विचार म्हणजे मोठा विलक्षण जादूगार ! कधी त्याच्या स्पर्शाने मन बर्फाहूनही बधिर होते, तर कधी मन अग्नीहूनही ज्वलन्त होते. कधी त्याच्या स्पर्शाच्या फुंकरीने मन पाण्याहूनही पातळ होते. ”

“ विरहाच्या जखमा काळाच्या फुंकरीने सुकत जातात. ”

“ मायेच्या माणसाच्या वियोगाने हृदयाच्या चिरेबंदीला पडलेले तडे काळ बुझवू शकत नाही. नेत्रांच्या विहिरींना लागलेले झरे काळ थांबवू शकत नाही. ”

ही वाक्ये मनाला मोहिनी पडणारी आहेत.

स्त्रीचा कोमलपणा आणि पुरुषाचा कठोरपणा यांची तुलना करताना ‘केळ’ कादंबरीत त्या लिहितात, ‘ विधा-त्याने स्त्रीमनाला घडवताना फुलांचा वापर केला असावा आणि पुरुषमनाला घडवताना पोलादाचा वापर केला असावा. म्हणूनच दुःखाचा पहिला प्रहार झाला की स्त्री कोमेजून मागे हटते तर उलट असळून पुरुष तोंड घायला पुढे सरसावतो. ’

“ पाय घाणीत पडला म्हणून देहापासून कुणी कापून काढत नाही. ”

“ सागराच्या आणि माणसांच्या जीवनात वादळं निर्माण

झाली तरी तो त्यांचा स्थायीभाव नसतो. वादळ केव्हा तर शांत व्हायचं असतं.....संपायचं असतं ! ”

“ लग्नातल्या लाजाहोमात लज्जेचाच नव्हे तर माहेरच्या मायेचाही होम करायचा असतो. ”

योगिनी जोगळेकर यांच्या आजपर्यंत प्रकाशित झालेल्या सर्व कादंबऱ्या व कथासंग्रह मी वाचले. त्या प्रत्येकातील कथानक इतके हृदयस्पर्शी व हृदयंगम आहे की त्याची तुलना कशाशीच करता येणार नाही. याचे कारण म्हणजे त्यांचे कथानक वाचले की आपण ते व्यावहारिक जगात बघितलेले आहे, अनुभवले आहे याचा प्रत्यय येतो.

त्यांच्या लेखनाला कृत्रिमतेचा जरासाही स्पर्श झालेला नसतो. लेखनाचा गाभा नैसर्गिक आहे. त्यांनी जो विषय लेखनाला घेतला त्याचा त्यांनी अतिरेक होऊ दिला नाही. त्यांच्याच वाक्यात म्हणायचे तर

‘ अमिरी असो वा गरिबी असो - कशाचाही अतिरेक हा वाईटच म्हणायचा. ’ (‘ पूर्ती ’)

आई-वडील, स्त्री-पुरुष, श्रीमंती-गरिबी, जीवन-मरण, प्रियकर-प्रेयसी, बहीण-भाऊ यांमधील तुलना किंवा भेद करताना त्यांनी मर्यादा पाळल्या आहेत. त्यांच्या कुठल्याही कादंबरीत अश्लीलतेला वाव नाही. विषयाला गांभीर्य, मध्येच विनोद, दुःखद प्रसंग अशा अनेकविविध पैलूंनी त्या सजवतात.

आता त्यांच्या कादंबऱ्यांमधील प्रेम या विषयाकडे वळते. पूर्ती - श्वास घेणे हा शरीराचा धर्म आहे, तसाच प्रेम करणे हा हृदयाचा धर्म आहे. या गोष्टी ठरवून करता येत नाहीत, टाळताही येत नाहीत. त्या आपोआपच घडत राहतात. जसा वसंतऋतू सहज वृक्षाच्या आणि वेळींच्या जीवनात येतो,

त्यांना मोहून जातो, फुलून जातो तितक्या सहज.

“ मायेची व प्रेमाची टाळी एका हाताने वाजत नसते. प्रेम हे प्रेमाला लाभते. त्याग ही त्याची कसोटी. पैशाचं ऋण फेडायचं असतं. प्रेमाचं ऋण माथ्यावरच ठेवायचं असतं. ”

“ कुसरीचा अलंकार थोड्या तांब्याशिवाय घडत नाही. प्रीतीचा अलंकारही थोड्या विरोधाशिवाय घडत नसावा. ”

“ मुद्रिका लहान असली तरी तिच्यात जडवलेल्या वजनदार हिऱ्यामुळे ती किमती होते. प्रेमपत्रिका लहान असली तरी तिच्यात गुंफलेल्या वजनदार वाक्यांनीच ती किमती बनते. ”

गुलबाक्षी- ‘ अलौकिक प्रेम शक्तिसागर असते, तसेच जादूगारही असते. हे ज्या भाग्यवंताच्या वाटघाला येते तेथे कोशातून फुले फुलतात, मुरवंटातून फुलपाखरे उडतात, विषातून अमृतकुंभ पाझरतात. मुसमुसलेलं तारुण्यातलं सोळावं वर्ष केळ्याच्या रसरसलेल्या घडासारखं असतं. घडाच्या गोडव्यात मशगुल असताना सालीवरून कळत नकळत पाय निसटायला लावणारं असतं. ’

‘ ज्या व्यक्तीवर आपण हातचं न राखता प्रेम करतो ती व्यक्ती अनेक दिवसांनी भेटली तरी प्रेमाची तीव्रता कमी होत नाही. ’ प्रेमाची उंची न समजता घराण्याच्या श्रीमंतीच्या उंचीत गुरफटलेला मनाने क्षुद्र असतो. ’

‘ इंद्रधनुष्याप्रमाणे आयुष्य हे बहुविध रंगांनी भरलेले असते. प्रीती ही त्यातली फक्त एक रंग-शलाका असते. ’

आत। गरिबी-श्रीमंती याकडे वळते.

“ पैशाच्या मायेनं माणसाची माया देता-घेता येत नसते. ”

“ गरिबीत खिसा हलका असला म्हणून मन हलकं नसतं. ”

“ श्रीमंती फक्त उपभोग जाणते, अपमान जाणत नाही. ”

“ आर्थिक परिस्थिती समान असल्यानेच माणसे अधिक जवळ येतात. ”

“ पैशाच्या मायेपेक्षा शब्दाच्या मायेचा माणूस भुकेला असतो. ”

“ गरिबाच्या जीवनात प्रत्येक प्रसंग परीक्षेचे रूप घेऊनच येत असतो. ”

“ पैशाची श्रीमंती अळवावरच्या पाण्यासारखी केव्हा निखळून पडेल, त्याचा नेम नसणारी. उलट मनाची श्रीमंती

स्वातीच्या थेंबासारखी मोती होऊन जीवनभर मनाच्या शिंपल्यात टिकणारी. ”

आई-वडिलांविषयी त्या लिहितात, “ पोटाच्या पोर्याच्या कवडीभर सुखासाठी जे खंडीभर दुःख पचवतात, त्याच्या मुंगीएवढ्या आनंदासाठी जे ऐरावताएवढ्या यातना साहतात, त्याच्या दुधाच्या घोटासाठी जे रक्ताचे घट ओततात, त्याच्या भाकरीच्या तुकड्यासाठी जे देहाचा तुकडा भिरकावतात ते त्याचे मातापिता. ”

“ आईच्या मायेला मूल वाढलंसं वाटत नाही हे खरं, जमिनीला न टेकणारे मुलांचे हात आभाळाला टेकले तरी मायेच्या पदराखाली त्याला घेण्यासाठी ती धडपडत असते. ”

“ जी आई होणार असते ती कुणाची पत्नीही नसते की कुणाची प्रियाही नसते. ती फक्त येणाऱ्या बाळाची आई असते. ”

“ लेकरासाठी ओला तुकडा पुरवताना जिला दिवस तोकडा पडतो ती व्यक्ती म्हणजे आई. बाळाचं आयुष्य प्रकाशित व्हावं म्हणून स्वतः समई होऊन जळत राहते ती आई. बाळाला दीर्घायुष्य लाभावं म्हणून स्वतःचं आयुष्य भरीला घालते ती आई. बाळाला बाळकृष्ण मानून स्वतःच्या हाडाचं चंदन उगाळते ती आईच. ”

“ बीजातले झाड शेतकरी ओळखतो तसे बाळातले गुण आईने ओळखायला हवेत. त्यांना जपायला हवे, उत्तेजन द्यायला हवे. ” कुठल्याही बालकाला जगातली पहिली व्यक्ती माहीत होते ती म्हणजे त्याची आई. जगन्मातेची ओळख करून द्यायलाही माताच मध्यस्थी असावी लागते.

“ बाळाला पहिला बोल शिकवणारी गुरू आई असते. बाळाला पहिले पाऊल शिकवणारी आईच असते. बाळाला पहिला पडदा घेऊन देणारी गुरू आईच असते. बाळाला पहिले भू-नेणारी, पहिला घास देणारी अन् बाळाला पहिला श्वास देणारी गुरू आईच असते.

जीवन-मरण माणसाच्या हाती असते, ते माणूस आपल्या परीने करीतच असतो. अन् नियतीच्या हाती असते, ते नियती आपल्या हाकाळ्या हाती राखूनच ठेवीत असते.

“ माणसाने फक्त मैदानावरच खिलाडू वृत्तीने राहू नये, जीवनातही खिलाडू वृत्तीने राहावे. ”

“ आयुष्य हे ऋीडांगण आहे. येथे दैव आणि मानव यांचा खो-खो कायम चालू असतो एखादी खेळती दैवाची

होते. नाही असे नाही, पण प्रयत्नांची बाजू बळकट असेल तर दैवाला खुंटावर बाद करून अखेरची विजयाची ढाल प्रयत्नाच्याच पदरात पडते. एक डाव दैवाला दिला तरी नव्याणव डाव प्रयत्नाचेच असतात.”

“जीवन हे गणितासारखे कठीण असते. तरी स्टेप बाय स्टेप बरोबर सोडवल्यानंतर कठिणातलं कठीण गणित सुटतं. पण जीवनात स्टेप बाय स्टेप असा विचारच करता येत नाही. एखादा प्रसंग असा येतो की तीन-चार स्टेप्स गाळल्या जातात, नि तुम्ही काढलेलं उत्तर केव्हाच येत नाही.”

“आयुष्य हे केवळ स्वतःसाठीच नसते, इतरांसाठीही असते.”

“अंतराचा थेंब सर्वंध साडी सुगंधी करून जातो, त्या-प्रमाणेच आनंदाचा थेंब जीवनाची गोधडी सुगंधी करून जातो.”

“जीवन देण्यापेक्षा जीवन घडविण्यातच अधिक किंमत असते. आयुष्य ही योगायोगांनी भरलेली विलक्षण मालिका आहे, म्हणूनच आपल्या पदरी दुःखाची शिदोरी आहे, असे समजून आपण घास दूर लोटायला पाहतो. तोच कुठून तरी अमृताचा मेघ अचानक माथी बरसून जातो, आपले जीवन याच नव्हे तर पुढच्या सात जन्मांनाही संतुष्ट करून जातो. दैवाची हार आणि प्रयत्नांची जीत म्हणजेच मानवी जीवन.”

“आयुष्य ही एक रांगोळी आहे. तिच्यात कोणती नक्षी भरायची हे कदाचित मानवाच्या हातात असेल, पण ती किती ठिपक्यांची काढायची हे नियती ठरवीत असते.”

“आयुष्याच्या पाठीवरची सुंदर अक्षरे दैवाने पुसून टाकली

म्हणून पाठी फोडून टाकायची नसते. प्रयत्नाने पुन्हा नवी बाराखडी काढायची असते.” दैवाचा खोडसाळपणा आणि प्रयत्नाचा समजूतदारपणा यांतून हाती लागतं तेच आयुष्य.

“कादंबरीच्या पहिल्या दहा-पाच प्रकरणांवरून कदाचित पुढल्या कथाभागाची कल्पना करता येत असेल, पण नियतीने लिहिलेल्या जीवनकथेची कल्पना शहाण्या माणसाने तरी पहिल्या दहा-पाच प्रकरणांवरून कधीच करू नये. कारण कधी कधी जीवन संगतीपेक्षा विसंगतीनेच भरलेले आहे, असा अनुभव येतो.”

स्त्री-पुरुष, प्रियकर-प्रेयसी, आई-वडील, श्रीमंती-गरिबी, जीवन-मरण यांमधील साम्य, तुलना, भेद मांडताना त्या इतक्या मार्मिकपणे मांडतात, ते रेखाटताना घेतलेला प्रसंग वाचत असताना वाचकाला असा भ्रम पडतो की अशा घटना आपण व्यावहारिक जगात बवितल्या आहेत, अनुभवल्या आहेत.

कादंबरीत जी वाक्ये व परस्परसंबंधांचे महत्त्व पटवताना त्यांनी जी सूत्रे मांडली आहेत त्याप्रमाणे माणूस वागतो, तसा त्याविरुद्धही वागतो.

एखादा प्रेमिक आपल्या प्रियेला शेवटपर्यंत साथ देतो, तसाच एखादा तिच्या वाट्याला दुःख देऊन स्वतःचे सुख बघतो. कारण पुरुषाला सुखाच्या अनेक वाटा असतात.

माझे वैयक्तिक मत असे आहे की योगिनी जोगळेकर यांच्या कथेतील कथानक इतके जिवंत, हृदयस्पर्शी वाटते की त्याला तोड नाही. त्यांच्या आजपर्यंत प्रकाशित झालेल्या सर्व कादंबऱ्या, कथासंग्रह मी वाचले. पण अश्लीलतेचा स्पर्श कुठेही जाणवत नाही. त्यांत असते निखळ सत्य !

* * *

अध्यक्षीय पद्धत

विजया कुलकर्णी, द्वि. व. साहित्य

एक कावळा स्थलांतर करीत करीत हिमालयातील मानससरोवराजवळ पोहोचला. तेथील पाण्यात विहार करणाऱ्या राजहंसांना पाहून त्याला स्वतःच्या काळ्या रंगाची लाज वाटली. त्याला वाटले हे राजहंस वर्षानुवर्षे पाण्यात विहार केल्यामुळेच पांढरेशुभ्र झाले आहेत. म्हणून त्याने आपल्या सर्व जातभाईंना बोलाविले आणि सांगितले, “दोस्तहो, आपण या राजहंसांप्रमाणे पाण्यात विहार करून त्यांच्यासारखेच पांढरेशुभ्र होऊ या.” आणि त्या मूर्ख बांधवांनी त्याचे अनुकरण करून पाण्यात डुंबून डुंबून आपले जीव घालविले.

आजही आपल्या समस्या सोडविण्यासाठी आम्हांला अध्यक्षीय पद्धतच हवी असा आक्रोश करणाऱ्या काही अति-शहाण्या कावळ्यांचे आपण अनुकरण करू या आणि चांगली बसलेली संसदीय पद्धतीची घडी कायमची मोडून टाकून लोकशाहीच नष्ट करू या.

ज्या अध्यक्षीय पद्धतीचे आपण अनुकरण करावे काय, असा वाद निर्माण झाला आहे, त्या पद्धतीचे प्रमुख वैशिष्ट्य म्हणजे काटेकोर सत्ताविभाजन. या पद्धतीत न्यायमंडळ, कायदेमंडळ व कार्यकारी मंडळ हे तीनही घटक एकमेकांपासून अलग राखलेले असतात. अध्यक्ष हा नाममात्र व वास्तविकही सत्ताधीश असतो. सर्व सत्ता त्याच्याच हातात केंद्रीभूत झालेली असते. अध्यक्ष हा कार्यकारी मंडळाचा प्रमुख असतो. कायदेमंडळाला कार्यकारी मंडळ जबाबदार नसते. त्यामुळे अध्यक्षाचे स्थान हे कायदेमंडळाच्या त्याच्यावरील विश्वासावर अवलंबून राहात नाही व लोकनियुक्त प्रतिनिधींना अध्यक्षाच्या सत्तेवर अंकुश ठेवता येत नाही. कायदेमंडळ, कार्यकारी मंडळ व न्यायमंडळ यांच्यात एका-

त्मता राहात नाही. त्यामुळे निर्णय व अंमलबजावणी यांत तफावत पडू शकते. अध्यक्षीय पद्धतीत सत्तेचे केंद्रीकरण होते व परिस्थितीप्रमाणे लवचिकता आणता येत नाही. एखाद्या अनुचित निर्णयाबद्दल कोणालाच जबाबदार धरता येत नाही. अध्यक्ष हा सर्वसत्ताधीश असल्यामुळे मंत्रिमंडळ बनविण्याचे सर्वाधिकार त्याला असतात. मंत्र्यांची निवड ही लोकांच्या पाठिंब्यावर अवलंबून नसते. मंत्री लोकांनी निवडून दिलेल्या प्रतिनिधींपैकी नसतात आणि त्यामुळे त्यांचे स्थान कायदेमंडळाच्या मर्जीवर अवलंबून नसते. आपले सहकारी निवडायचे पूर्ण स्वातंत्र्य अध्यक्षाला असल्यामुळे ज्यांना तो मंत्री म्हणून निवडतो ते त्याच्या मर्जीतलेच असतात. त्यांना लोकांचा पाठिंबा असो वा नसो किंवा खात्याचा कारभार चालविण्याची क्षमता त्यांच्यात असो वा नसो, त्यांचे स्थान अध्यक्षाच्या मर्जीवर अवलंबून असल्यामुळे सर्व निर्णय हे अध्यक्षाच्या मनाप्रमाणेच घेतले जातात. ते त्यांच्या सहकाऱ्यांपेक्षा मदतनीसच असतात. अध्यक्षाची निवडणूक प्रत्यक्ष असून एकदा त्याला निवडून दिल्यानंतर मुदत संपेपर्यंत महाभियोगाशिवाय काढता येत नाही आणि असा महाभियोग अमेरिकेच्या दोनशे वर्षांच्या इतिहासात आत्तापर्यंत एकदाही घडू शकला नाही.

भारतातील अध्यक्षीय पद्धतीचा विचार करण्यापूर्वी काही मुद्द्यांची चर्चा अटळ ठरते-

१. आपल्या घटनाकारांनी संसदीय पद्धतीचा स्वीकार करताना कोणत्या बावी विचारात घेतल्या होत्या ?
२. आपल्या घटनेत मोठ्या प्रमाणावर बदल न करता अध्यक्षीय पद्धत आणता येईल काय ?
३. सध्या अस्तित्वात असलेल्यापैकी कोणत्या प्रकारची

अध्यक्षीय पद्धत आपल्याला स्वीकारायची आहे ?

४. संसदीय पद्धतीतील कोणते दोष आपल्याला अध्यक्षीय पद्धतीची आवश्यकता भासवीत आहेत ?
५. हे दोष अध्यक्षीय पद्धत स्वीकारल्यानंतर दूर होतील का ?

संसदीय पद्धत स्वीकारण्याची कारणे आपल्याला स्वातंत्र्यपूर्व काळापासून शोधावी लागतील. आपल्या राजकीय संस्कृतीचा तो एक अविभाज्य घटक होता. आपल्या खंड-प्राय देशात सांस्कृतिक, सामाजिक, भौगोलिक व भाषिक दृष्ट्या भिन्नता असणाऱ्या गटांचे प्रतिनिधित्व करणारी संसदीय पद्धत स्वातंत्र्यानंतर लगेचच अमलात आणली गेली. संसदीय पद्धतीमुळे खेड्यापाड्यातील माणसांना सुद्धा आपल्या राजकीय संस्कृतीची आणि हक्क व कर्तव्याची जाणीव झाली. संसदीय पद्धतीमध्ये सत्तेचा पिरॅमिड हा विस्तृत पायावर उभा आहे. येथे स्थानिक जनता स्थानिक नेत्यांची निवड करते. स्थानिक नेते प्रांतीय नेत्यांची व प्रांतीय नेते पंतप्रधानाची निवड करतात. पंतप्रधान काय किंवा मुख्य मंत्री काय त्यांचे आसन हे जनतेच्या पाठिंब्यावर अवलंबून असते. आपल्या कार्यकाळखंडात घेतलेल्या कोणत्याही निर्णयासाठी जनता त्यांना जबाबदार धरते व प्रसंगी सत्ताबदलही शक्य असतो. संसदीय पद्धतीत राष्ट्रपती हा जरी नामधारी प्रमुख असला तरी आपल्या घटनेने त्याला काही महत्वाचे अधिकार बहाल केले आहेत. ते अधिकार जर त्याने वापरले तर तो पंतप्रधानांवर नियंत्रण ठेवून त्यांना सत्तेचा अमर्याद उपभोग घेऊ देणार नाही. सत्तेच्या या अत्युच्च सिंहासनावर असे नियंत्रण आवश्यकच असते, जे अध्यक्षीय पद्धतीत शक्य नाही.

राजकीय संस्कृती म्हणजे राजकीय व्यवस्थेबद्दल आणि राजकीय विषयाबद्दल समाजातील घटकांच्या मनाचा कल, श्रद्धा, भावना व मूल्यात्मक दृष्टी होय. काही मूलगामी तत्वांबद्दल भारतीय जनतेचा दृष्टिकोण समान असल्यामुळे आपली राजकीय संस्कृती ही संसदीय व्यवस्थेस पोषक आहे. संसदीय शासनपद्धतीतूनच आपल्या समस्या सोडविता येतील असा लोकांचा विश्वास असून शासन-व्यवस्थेत जनतेचा पूर्ण सहभाग आहे. अशा संसदीय व्यवस्थेस पोषक संस्कृतीमध्ये अध्यक्षीय पद्धतीचे आयात केलेले रोपटे फार काळ तग धरणार नाही. राजकीय व्यवस्थेबद्दल आणि राजकीय समस्या सोडविण्याबद्दल

लोकांच्या भूमिका भिन्न ठरतील. आणि लोक व शासन-संस्था एकमेकांची कदर करणार नाहीत. अशा वेळी समस्या न सुटता वाढतच जातील. अल्मंड आणि व्हर्बा यांनी केलेल्या राजकीय संस्कृतीच्या विश्लेषणाप्रमाणे आपली संस्कृती सहभागदर्शक आहे. राजकीय विषयांबद्दल लोकांची निश्चित अशी मते आहेत. अध्यक्षीय पद्धती हीच संस्कृती आज्ञांकित बनण्याचा धोका आहे. लोकांचा शासनसंस्थेकड बघण्याचा दृष्टिकोण केवळ आज्ञापालनाचाच असेल. सामाजिक हक्कांबरोबरच लोकांचे व्यक्तिगत हक्कही धोक्यात येण्याचा संभव आहे.

भारतात अध्यक्षीय पद्धत आणायची म्हटल्यावर अमेरिकेचे उदाहरण समोर ठेवले जाते. अमेरिकेत अध्यक्षीय पद्धत आहे, ती त्या राष्ट्राला योग्य ठरली म्हणून भारतात आणा असे म्हणताना, ती भारतात खरेच योग्य ठरेल का याचा विचार करायला हवा. सोली सोराबर्जींच्या मते-

In the present situation in the country, the presidential form will speed up the progress to authoritarianism. In the third world countries the presidential form of government is more dangerous. The dangers outweigh the supposed benefits of the presidential form of government. You should not compare America or France with India. One should always remember that people will never tolerate such inefficient and corrupt leaders as we have here in those countries. The form there, has developed over the years. It is only in the U. S. that Nixon could be forced to resign. Our people get carried away by charismatic personalities. It leads to authoritarian trends. Public opinion is not as vigilant here.

अमेरिकेत राजकीय पक्ष लवचिक बांधणीचे आहेत. तेथे एखादा आमदार किंवा खासदार पक्षाविरुद्ध मत देऊ शकतो आणि तरीही त्याला पक्षशिस्तीचा बडगा दाखविला जात नाही. याउलट भारतात पक्षसदस्यांचीच काय, पण प्रांतीय नेत्यांची सुद्धा पक्षनिष्ठा, पक्षशिस्त श्रेष्ठीकडून

वारंवार तपासली जाते; व जर त्यांच्याकडून योग्य परंतु पक्षनीतिबाह्य वर्तन आढळले तर त्यांना ताबडतोब स्थान-भ्रष्ट करण्यात येते. त्यामुळे येथे विरोधी पक्षाचाच काय, पण सत्तारूढ पक्षाच्या सदस्यांना सुद्धा व्यक्तिगत हक्क वापरायला मिळणार नाहीत.

फ्रान्समध्ये १९५८ च्या पाचव्या प्रजासत्ताक घटनेने [The constitution of the fifth Republic] अध्यक्षाला खूपच अधिकार दिले. मंत्रिमंडळाचे स्थान एखाद्या नोकरासारखे होते. जनरल द गॉल यांचे वागणे म्हणजे भारतासारख्या अध्यक्षीय पद्धत स्वीकारणाऱ्या देशाला धोक्याचा कंदीलच दाखविते. हे उदाहरण असेच दर्शविते की महत्वाकांक्षी नेते घटनाबाह्य न वागता, परंतु आपण घटनेचे रक्षणच करत आहोत असा आभास निर्माण करून त्यातील कच्च्या दुव्यांचा फायदा घेत घटनेचा अर्थ आपल्या सोयीनुसार लावून घेतात व लोकांनाही मानायला लावतात. श्रीलंकेसारख्या छोट्या व एकात्म राज्यात अध्यक्षीय पद्धत फलदायी ठरू शकते. परंतु भारतासारख्या खंडप्राय व विभिन्नता असलेल्या देशात अध्यक्षीय पद्धतीचे यश खात्रीदायक नाही.

विभिन्नतेने नटलेल्या आपल्या देशात विविध जाती, धर्म आणि वर्ग यांच्या समस्या अर्थातच विविध आहेत, त्या तशा होत्याही आणि पुढे राहतीलही. परंतु या सर्व प्रकारच्या समस्यांचे मूळ हे खालील मुख्य समस्यांमध्ये आहे - गरिबी, विषमता, बेकारी. या समस्या सोडविण्यासाठी कोणत्याही विवक्षित राजकीय पद्धतीची आवश्यकता भासण्याचे कारण नाही. अध्यक्षीय पद्धत आणताना लोकांच्या समस्या सोडविण्याचा हेतू नसून स्वतःच्या समस्या सोडविणे किंवा लोकांना शासनासाठी विशिष्ट प्रकारे वागविता यावे हा हेतू आहे. स्वतःची खुर्ची, व्यक्तिगत ध्येये साध्य करण्याचा हेतू आहे. त्यामुळे ती अध्यक्षीय पद्धत नसून हुकूमशाही राजवट होणार आहे. या समस्या सोडविण्यासाठी समाजपरिवर्तनाची गरज आहे, राजकीय बदलाची नव्हे. राजकीय स्थैर्यासाठी पक्षांतरबंदी विधेयकाची आवश्यकता आहे. 'गरिबी हटाव' सारख्या घोषणापेक्षा योग्य, धाडसी, निर्णयांची आवश्यकता आहे. तांत्रिक फेरबदलांनी हे प्रश्न सुटणार नाहीत.

[पु. ग. सहस्रबुद्धे निबंधस्पर्धेत पहिले पारितोषिक-विभागून-मिळालेला निबंध]

* * *

मातृभाषा स्वगपिक्षाही श्रेष्ठ

“ आमची मातृभाषा आम्हांस स्वगपिक्षाही श्रेष्ठ असायला हवी. पण आम्ही तिचा उचित तो आदर करतो का ? की अजून आम्ही तिला इंग्रजीची दासीबटकी म्हणूनच वागवितो ?

तुर्दैवानं अशा निष्कर्षावर यावं लागतं की तेवढंही मोल आम्ही स्वभाषेला देत नाही. कित्येक सुजन मला असे माहीत आहेत, की जे मातृभाषेत बोलायला लाजतात. आपली मातृभाषा मराठी आहे याची त्यांना खंत वाटते ! मराठी साहित्य वाचता का, असा प्रश्न केला असता, ते तुसडेपणाने सांगतात की, नाही बुवा, आम्हांला मराठी भाषेतलं नाही काही आवडत ! आम्ही आपले इंग्रजी वाचतो ! ध्यानी ध्या, की हे केवळ करंटेपण आहे. ”

गो. नी. दांडेकर

(मराठी साहित्य संमेलनाच्या अध्यक्षीय भाषणातून)

असे रस्ते - पुण्यातले

चंदना बोकील, दि. व. साहित्य

आकाशीचे रंग रंगपेटीत भरता आले तर - पाखरांना बोलता आलं तर - समुद्राचं पाणी गोड झालं तर - तसंच अपघात झाले नाहीत तर - किती भ्रामक कल्पना ! नुसतं मृगजळ ! कल्पनेबरोबर आपण कितीही उंच भरान्या मारल्या तरी पाय असतात जमिनीवरच. मग जाणवतं की या गोष्टी अटळ आहेत नि म्हणूनच त्यांच्याबद्दल आपल्याला अशा अशक्य कल्पना कराव्याशा वाटतात.

अहो, अपघात होणार नसतील तर रस्त्याला रस्ता नि वाहनाला वाहन म्हणायचं कशाला ? वेडेवाकडे पसरलेले तेच ते रस्ते ! तीच ती वाहनांची उतावळी गडबड ! आणि रस्त्याला चिकटलेली तीच ती मुंग्यांसारखी माणसं ! या सगळ्यांचंच या रस्त्यांशी एक अभिन्न नातं निर्माण झालंय. जाणीव नेणीव एक होऊन उरलंय एक अभिन्नत्व ! अमीट एकरूपता ! लहान पौरापासून ते स्पिंगसारखी मान हलणाऱ्या वृद्धांपर्यंत सारेच कसे असे 'रस्त्यावर' आलेत !

विसाव्या शतकाच्या या उतरणीवर 'घरची माझे विश्व' समजणारं कुणीच नाही. सारेच लोक या रस्त्यांनी जवळ केले आहेत. म्हणूनच तिथे आहे वाहन सुरू केल्याची घुरंरं - हॉर्नची पॅ - पॅ - कचकन् दावलेल्या ब्रेकचा आवाज आणि नंतर कुणाचं तरी विकल विव्हळणं—

कोपऱ्यावरच्या दुकानात धावणाऱ्या चिमखड्यांपासून ते समवयस्क पेन्शनरांमध्ये गप्पा मारायला जाणाऱ्या, आपला म्हातारा जीव रमवू पाहणाऱ्या म्हाताऱ्यांपर्यंत सगळेच जण धावताहेत, पायाला चाकं लावून. कुणी नोकरी धंद्यासाठी, कुणी शाळां-कॉलेजासाठी कुणी देवदर्शनासाठी. कुणी काही - कुणी काही. गतीच्या प्रचंड चक्रावरच जणू प्रत्येकजण आरूढ झालाय.

रात्रीनं तोंड काळं करण्याचा अवकाश, सकाळची कोवळीक जाणवते न जाणवते तोच इथे रस्ते जागे. पहिली गुलाबी उन्हं थोडी जून होताच वाहनांच्या खडखडाटात जाऊन मिसळतात.

आणि हे रस्ते तरी कसे ? - तर असे - वेडेवाकडे पसरलेले. इथे सरळ वळणं (!) आहेत. इथल्या रस्त्यांवरचे दगडसुद्धा (शेंदूर लेवून) देवत्वाला पोहोचलेत. मिळेल त्या कोनाड्यात झाडांखाली 'हे शेंदूर कमी देव' (बिचारे) आणि त्यांचे भक्त रस्ता अडवून ठेवतात. रस्त्यावरच्या अगणित खड्ड्यांना (या अगणित खड्ड्यांतूनच रस्त्याचं गणित साकारलंय अर्थात) चुकवावं की वाहनांकडे लक्ष द्यावं या गोंधळात कुणालातरी कुणीतरी धडकतो. पावसाळ्यात या खड्ड्यांची तळी कम् डबकी तयार होतात. मग कुणी उद्दाम गाडीवाले मुद्दाम त्यात वाहन घुसडून इतरांच्या कपड्यांवर चिखलपाण्याचा (गुलाबपाण्याच्या चालीवर) शिडकावा करतात. टिनोपीलवाल्यांना खजिल केल्याचा आसुरी आनंद उपभोगतात.

रस्त्यावर म्हणे दिवे लावायचे असतात. इथे तर दिव्याखाली- दिव्यावर सगळीं कडे अंधार. या रस्त्यांच्या फूटपाथवर अनेकांचे संसार बहरले आहेत. रात्री तिथे चावी बंद पडलेल्या बाहुल्यांसारखी माणसं पडुडतात. स्वेटरवाले नेपाळी, भाजीवाले आणि इतर असंख्य छोटे विक्रेते ! यांच्या भरीस भर म्हणून की काय इथली गुरंही सदा रस्त्यावरच ! मोकाट सुटलेली कुत्री (बिचारे मुके प्राणी!) गायी, इतकंच काय डुकरंसुद्धा त्या रस्ताव्यापी निजानंदात गुंग असतात. एका रस्त्याला नावं तरी किती ? कुणीतरी म्हटलंय, आमच्या इथे पुढारी मरायचा अवकाश

की तो रस्त्यावर आलाच म्हणून समजा. रस्ता नसला तर आम्ही निर्माण करू, पण त्याला असा फुकट मरू देणार नाही - या हव्यासामुळे दोन-तीन नावं एका रस्त्याला-

अनोळखी माणसांची दिशाभूलही करतात नि रस्त्याच्या पुणेरी लौकिकात (!) भरही टाकतात!

* * *

भारत आणि अध्यक्षीय पद्धती

बी. आर. शुक्ल, द्वि. व. साहित्य

“ आपल्या देशातील संसदीय पद्धती ही कोलमडून गेली आहे व तिच्या जागी अध्यक्षीय पद्धती आणल्याशिवाय देशाला तरणोपाय नाही ” अशा प्रकारची विचारप्रणाली वारंवार प्रसृत करण्यात येऊ लागली आहे. काही महिन्यांपूर्वी दिल्लीत वकिलांची परिषद झाली, सध्याच्या संसदीय पद्धतीपेक्षा अध्यक्षीय पद्धत स्वीकारणे श्रेयस्कर ठरेल का ? या प्रश्नासाठी ही परिषद भरविण्यात आली होती. पण कुठलाच निर्णय न घेता परिषद संपली. काँग्रेस (आय) च्या वरिष्ठ नेत्यांकडूनही अध्यक्षीय पद्धतीचा पुरस्कार केला जात आहे.

यावरून देशाला आज अध्यक्षीय पद्धतीची गरज आहे की संसदीय पद्धतीने इच्छित उद्दिष्ट साध्य होईल हा प्रश्न निर्माण होतो. यासंबंधी विचार करणे आवश्यक आहे.!

देशाची घटना तयार करण्यात आली तेव्हा या प्रश्नाची साधकबाधक चर्चा होऊनच संसदीय पद्धती स्वीकारली गेली आहे. संसदीय पद्धतीत मंत्रिमंडळ हे संसदेला जबाबदार असते. त्यामुळे मंत्रिमंडळाला कुठलेही निर्णय घेताना संसदेच्या मान्यतेचा विचार करावा लागतो. अध्यक्षीय पद्धतीत मंत्रिमंडळ विधिमंडळाला जबाबदार नसते. त्यामुळे अध्यक्ष आणि त्याचे मंत्रिमंडळ काही निर्णय परस्पर घेऊ शकतात. भारतात पूर्वीपासून काँग्रेसपक्ष प्रबल आहे. अनेकपक्षपद्धती असल्याने विरोधीपक्ष प्रभावहीन व अल्पसंख्यीय आहे. जर भारताने अध्यक्षीय स्वीकारली तर व्यक्तिमत्त्वास विशेष महत्त्व प्राप्त होऊन एकच व्यक्ती कित्येक वर्षे सत्ता उप-

भोगण्याची शक्यता आहे आणि अध्यक्षीय पद्धतीच्या नावाखाली हुकूमशाही येईल. भारतात फ्रेंच अध्यक्षीय पद्धत आणावी असा एक विचार मांडला गेला आहे. फ्रेंच अध्यक्षीय पद्धतीत अध्यक्ष हा सात वर्षे सत्तेवर असू शकतो. आणि एकदा अध्यक्ष म्हणून निवडून दिल्यावर त्या व्यक्तीस पदच्युत करता येत नाही. त्याचप्रमाणे एक व्यक्ती ही दोनदा उभी राहू शकते. याचा अर्थ एकदा अध्यक्ष म्हणून निवडून गेलेली व्यक्ती चौदा वर्षेपर्यंत सत्ता उपभोगते. भारताच्या दृष्टीने एका व्यक्तीने चौदा वर्षे सत्तेवर राहणे योग्य ठरेल का ? हा मोठा प्रश्नच आहे. कारण भारतात व्यक्तिपूजेला अतिशय महत्त्व असल्याने तीच व्यक्ती पुन्हा पुन्हा निवडून येण्याची शक्यता आहे आणि एकाच व्यक्तीकडे अधिकार सूत्रे असल्यावर काय घडते हे १९७५ सालच्या आणीबाणीने दाखवून दिले आहेच. फ्रान्स आणि श्रीलंका यांच्या बाबतीत लक्षणीय गोष्ट अशी की हे दोन्ही देश एकाच केंद्रसत्तेखाली समाविष्ट झालेले आहेत. फ्रान्समध्ये जनरल द गॉल यांनी प्रस्थापित केलेल्या पाचव्या रिपब्लिकमध्ये सर्व सत्ता द गॉल यांच्या हाती होती. द गॉल हे अत्यंत लोकप्रिय नेते होते. असे असले तरी जेव्हा त्यांनी आजन्म अध्यक्ष रहावे या संबंधाने लोकमताचा कौल मागितला तेव्हा लोकांनी त्याला नकार दिला हे ध्यानात ठेवण्याजोगे आहे. अध्यक्षीय पद्धतीचे रूपांतर हुकूमशाहीत करण्याचा प्रयत्न फ्रेंच लोकांच्या स्वातंत्र्यप्रियतेमुळे फसला, पण भारतासारख्या अशिक्षित व अडाणी लोकमताचा कौल

अध्यक्षांना सर्वसत्ताधीश बनवण्याच्या बाजूने पडेल यात काडीमात्र शंका नाही.

अमेरिकन अध्यक्षीय पद्धतीचा विचार केल्यास असे दिसून येते की अमेरिकेत दोन पक्ष आहेत. हे दोन्ही पक्ष अत्यंत प्रबल आहेत. यांना आतापर्यंत आलटून पालटून सत्ता मिळाली आहे. त्यामुळे अमेरिकेत अध्यक्षीय पद्धत यशस्वी झालेली आहे. अमेरिकेत रिपब्लिकन आणि डेमो-क्रॅटिक हे दोनच पक्ष आहेत. ह्या दोन पक्षांत बऱ्याच प्रमाणात मतभेद असते. डेमोक्रॅटिक पक्षाचा अध्यक्ष असला तरी अनेक रिपब्लिकन प्रतिनिधी व सिनेटर अध्यक्ष्याच्या कृतीला पाठिंबा देतात, याउलट रिपब्लिकन पक्षाचा अध्यक्ष असला तरी त्यालाही डेमोक्रॅटिक पक्षाचे प्रतिनिधी व सिनेटर उचलून धरतात हा अनुभव आहे. भारतात हे कुठपर्यंत यशस्वी होईल ही शंकाच आहे. अमेरिकेत राजकीय पक्ष हे पक्षीय स्वार्थापेक्षा राष्ट्रीय प्रश्नाकडे विशेष लक्ष देतात. आपल्याकडे प्रत्येक पक्ष सत्ता गेली तर कोणत्याही मार्गाने सत्ता मिळविण्याचा प्रयत्न करतो. विरोधी पक्षाने केवळ विरोधासाठी विरोध न करता त्याच्या पाठीमागे राष्ट्रीय हित असणे आवश्यक आहे. भारतात नेमक्या ह्याच गोष्टीचा अभाव आहे.

संधिसाधू पक्षांतर ही आपल्या संसदीय लोकशाहीस लागलेली कीड आहे. ती नष्ट करण्यासाठी परिणामकारक उपाय तीस वर्षांत काँग्रेस पक्षाला योजना आले असते, पण पक्षांतर बंदीचे बिल पास झालेच नाही. अर्थात दोष केवळ काँग्रेस पक्षाचाच नाही. जनता सरकारनेसुद्धा आपल्या राजवटीत याबाबतीत काही प्रगती केली नाही. सारेच राजकीय पक्ष याबाबतीत कमी-अधिक प्रमाणात दोषी आहेत. आपल्या पक्षाचे सभासद दुसऱ्या पक्षास मिळतात तेव्हा त्यावर टीका करतात, पण दुसऱ्या पक्षाचे सभासद आपल्या पक्षात घेण्यास मात्र ते तयार असतात.

संसदीय लोकशाहीत अस्थिरता निर्माण होते ती पक्षांतरामुळे व अनेक पक्षांच्या अस्तित्वामुळे. लोकशाहीत दोन तुल्यबळ पक्ष असणे आवश्यक असते. त्रिटनमध्ये असे प्रश्न असल्यामुळेच संसदीय पद्धती यशस्वी होऊ शकली. आपल्याकडे स्वातंत्र्याच्या पहिल्या तीस वर्षांत काँग्रेस हाच प्रबल पक्ष होता. तुल्यबळ विरोधी पक्ष निर्माणच होऊ शकला नाही. विरोधी पक्षांचे व नेत्यांचे काही दोष या परिस्थितीला कारणीभूत असतील, पण या बाबतीत सर्वस्वी

विरोधी पक्षांना दोषी धरता येणार नाही. काँग्रेस पक्षालाही काही प्रमाणात दोषी धरायला हवे. विरोधी पक्षांचे बळ वाढते आहे असे दिसू लागले की त्यांच्यात फूट पाडून त्यांतला एक गट आपल्या पक्षात आणावयाला त्यासाठी मंत्रिपदाची किंवा अन्य आमिषे द्यावयाची हे तंत्र काँग्रेस नेत्यांनी अनेकदा अवलंबिलेले आहे. ह्या सर्व कारणांमुळे आज फक्त संसदीय पद्धतीची बाह्य चौकट तेवढी शिष्टक राहिली आहे. तिचा आत्मा किंवा गाभा मात्र आपण गमवून बसलो आहोत. संसदीय पद्धतीत मंत्रिमंडळ लोकसभेला जबाबदार असते. त्यातील बहुमताचा पाठिंबा असेपर्यंत ते अधिकारावर राहू शकते. सत्तारूढ पक्षाला अल्प बहुमत मिळालेले असेल तर पक्षांतराने ते धोक्यात येण्याचा संभव असतो. अध्यक्षीय पद्धतीत हा प्रश्नच उपस्थित होत नाही. मंत्रिमंडळ विधिमंडळाला जबाबदार नसते. मंत्री अध्यक्षांने नेमलेले असतात. ते विधिमंडळाचे सभासद नसतात. मंत्रिमंडळाच्या अस्तित्वाला धोका नसतो हे खरे असले तरीसुद्धा अध्यक्ष व विधिमंडळ यांच्यात संघर्ष उपस्थित होऊ शकतात. अध्यक्षांचे निर्णय विधिमंडळ बहुमताने फेटाळू शकतो. अध्यक्ष मतदारांनी निवडलेला असतो, पण त्यांच्या हाती सत्ता केंद्रित झाल्याने तो हुकूमशहा बनण्याचाही धोका असतो. तेव्हा अध्यक्षीय पद्धती निर्दोष असते असे समजण्याचे कारण नाही. आपल्याकडे अनेक वर्षे रूढ असलेली संसदीय पद्धती बदलून अध्यक्षीय पद्धती स्वीकारल्याने सर्व प्रश्न सुटतील ही समजूत चुकीची आहे. पद्धत कोणतीही असो, ती यशस्वी होणे हे पद्धती राबविणाऱ्यांच्या कार्यक्षमतेवर, कर्तृत्वावर आणि गुणांवर अवलंबून आहे. त्या दिशेने लोकशाहीनिष्ठ कार्यकर्त्यांनी प्रयत्न करायला हवेत.

आज जर अध्यक्षीय पद्धती स्वीकारायची झाली तर नवीन घटना बनवावी लागेल, अध्यक्षांचे व संसदेचे संबंध हे निराळ्या तत्वावर निर्धारित करावे लागतील. त्याचप्रमाणे केंद्रात अध्यक्षीय पद्धती अंमलात आणली तर राज्यातही त्याच पद्धतीची अंमलबजावणी करावी लागेल. अध्यक्षप्रमाणे गव्हर्नरची सार्वत्रिक मतदानाने निवड करावी लागेल. आणि इतके करून संसदीय पद्धतीमध्ये जे दोष आपल्याला दिसून आले आहेत त्यांचे अध्यक्षीय पद्धतीत आपोआप निराकरण होईल अशी आशा करणे भोळसटपणाचे होईल.

भारतात संसदीय पद्धती यशस्वी होण्यासाठी सर्वांत आवश्यक गोष्ट म्हणजे मतदार राजकीय दृष्ट्या जागरूक असला पाहिजे. लोकशाहीचा तोच पाया आहे. ग्रामीण भागात मतदार हा अडाणी आहे. त्याला निवडणुका म्हणजे काय त्या कशासाठी घेतल्या जातात. कोणत्या उमेदवाराला मत दिले पाहिजे याचे अजिबात ज्ञान नाही. व्यक्तिपूजा हा लोकशाहीला असलेल्या रोग भारतात मोठ्या प्रमाणावर आढळून येतो. लोक व्यक्तीकडे बघून मतदान करतात. लोकांचा हा दृष्टिकोण बदलणे आवश्यक आहे.

त्याचप्रमाणे उमेदवाराचा नियम ठरविताना त्यात

शिक्षणाची अट असणे आवश्यक आहे. कारण आपल्या राजकारणाला चारित्र्यहीनतेचा व लाचखोरीचा दुर्घट रोग लागला आहे.

सरकार बदलण्याचे सामर्थ्य आपल्यात आहे ह्याची जाणीव भारतीय जनतेत होऊ लागली आहे आणि हे सामर्थ्य तिने १९७७ व १९८० च्या निवडणुकीत दाखविले आहे. संसदीय पद्धतीच्या यशस्वितेसाठी राजकीय शिक्षणावर भर देणे आवश्यक आहे. देशाच्या विकासासाठी अध्यक्षीय पद्धतच असावी असे म्हणण्याचे कारण नाही.

* * *

चांदोबा चांदोबा भागलास का ?

भक्ती शिंगरे, द्वि. व. साहित्य

चांदोबा चांदोबा भागलास का ?

निंबोणीच्या झाडामागे लपलास का ?

इतके दिवस हे गीत ऐकून केवळ लहान मुलाला खेळविण्यासाठी त्याची आई गातेय असं वाटायचं आणि तेच दृश्य डोळ्यांसमोर उभं रहायचं, पण या ४-६ महिन्यांत मात्र अशी काही अवस्था झाली आहे की अनेक पौर्णिमेचे चंद्र पाहता पाहता ढगाआड गेले. (सतीष दुभाषी, सुरोके बादशहा-मोहम्मद रफी, शांता जोग, जयराम हर्डीकर, उत्तमकुमार, किशोर साहू, साहीर, माई भिडे वगैरे) आणि अचानक अमावास्येची अवकळा पसरली, सान्या चित्रपट सृष्टीवर.

चित्रपट आणि नाट्यसृष्टीत कोणताही कलाकार अधिक काळ श्रेष्ठ पदावर राहात नाही, एकतर त्याच्यामागून येणारे नवीन कलाकार त्यांची जागा घेण्याचा प्रयत्न करीत असतात. नाहीतर ते श्रेष्ठ कलाकार स्वतःच दुसऱ्यांना संधी देण्यासाठी त्यातून काढता पाय घेतात. अशा वेळी त्यांचे चाहते काहीसे नाराज होतात. पण त्याचबरोबर त्यांनी

जेवढं दिलं त्यातच समाधान आणि आनंद मानण्याचाही प्रयत्न करतात. पण काळानं झडप घालून अशी चांगली चांगली माणसं आपल्यापासून हिरावून नेल्यावर त्याचं दुःख करण्यापलीकडे आपण काय करू शकतो ?

१२ सप्टेंबर १९८० दिवस आठवला तर अजूनही उदास वाटतं. श्री. सतीष दुभाषी आपल्यातून कायमचे निघून गेले. म्हणणारे म्हणतात, त्यांनीच आपलं मरण ओढवून घेतलं, परंतु काहीही कारण असलं तरी माणूस एकदा आपल्यातून गेला म्हटल्यावर दुःख होणारच की !

श्री. दुभाषींनी तसं पाहिलं तर फारच कमी चित्रपटांत कामं केली. (Less is better than nothing) पण तीही अगदी कायमची लक्षात रहावी अशी. चांदोबा चांदोबा भागलास का (-मधील बाबासाहेब), बाळा गाऊ कशी अंगाई (-मधील तापट नवरा), सिंहासन (-मधील कामगार पुढारी डिकास्टा), हे तीनच चित्रपट जरी आठवले तरी त्यांचे अभिनयाचे वेगवेगळे पैलू एकदम नजरेसमोर येतात.

चित्रपटापेक्षा नाटकांमध्ये त्यांची कामं जास्त पहायला मिळाली. कोणत्याही प्रकारची भूमिका त्यांनी दोनदा केलेली आढळत नाही. ती फुलराणी, नटसम्राट, शॉर्टकट, बेइमान, अरे चोरा, माणसाला डंख मातीचा या प्रत्येक नाटकात त्यांची भूमिका वेगवेगळी होती आणि प्रत्येक भूमिका त्यांनी प्रभावीपणे वठवली. नटसम्राटमध्ये एकदम म्हातान्या माणसाची तर ती फुलराणीमध्ये एकदम तरुणाची भूमिका त्यांनी केली आहे, पण कुठेही त्यांनी स्वतःचं खरं वय जाणवू दिलं नाही.

श्री. दुभाषींची संवाद फेकण्याची लकब काही औरच होती. त्यांचं बोलणं कुठेही नाटकी वाटत नव्हतं, मग ते नटसम्राटमधील कावेरीशी केलेलं संभाषण असो, नाहीतर ती फुलराणी मधील 'भ' नं सुरू होणाऱ्या शिब्यांची लाखोली असो. बेइमान मधलं काहीसं खलनायकी कामही त्यांनी छानच केलं. त्यांनी भूमिका केलेली नाटकं इथून पुढे दुसऱ्यांनी भूमिका करून कितपत यशस्वी ठरतील कोण जाणे ?

मराठी नाट्यसृष्टीत ज्याप्रमाणे श्री. दुभाषींमुळे एक कधीही भरून न येणारी पोकळी निर्माण झाली आहे, त्याप्रमाणेच हिंदी चित्रपटसृष्टीत गीतांच्या बाबतीत ज्यांनी अशीच पोकळी निर्माण केली आहे असे ते म्हणजे -

सुरोंके बादशहा - मोहम्मद रफी. यांच्याबद्दल काही लिहायचं किंवा बोलायचं म्हटलं तर गप्पच बसावं लागेल, कारण त्यांच्याबद्दल कितीही सांगितलं तरी संपणारच नाही. तरीही थोडंसं लिहावंसं वाटतं.

मोहम्मद रफींचं कोणतं गाणं तुम्हांला जास्त आवडतं ? असा प्रश्न जर एखाद्यानं विचारला तर तुम्ही काय उत्तर द्याल ? एकाच वेळी या एकाच प्रश्नासाठी किती गाणी तुम्हांला आठवतील ? निश्चितच कमीत कमी १० गाणी तरी एका क्षणात डोळ्यांसमोर येतील. प्रत्येकाची आवड वेगळी असू शकेल. पण रफींचं एकही गाणं आवडत नाही, असं म्हणणारं मात्र कोणीच शोधूनही सापडणार नाही. एखादा बहिरा माणूससुद्धा हे उत्तर देणार नाही.

रफींनी गायलेल्या गाण्यांचा निश्चित आकडा जरी सांगता आला नाही तरी त्यांनी गायलेल्या प्रत्येक गाण्यात एक वेगळेपणा जाणवतो. हिंदी चित्रपटसृष्टीतील असा

एकही नायक नाही की ज्याच्यासाठी रफींनी आपला आवाज दिला नाही. हजारो गाणी गाणाऱ्या किशोर-कुमारलाही रफींनी आपला आवाज दिला होता. पडद्यावर कोणताही नट असला तरी रफींचा आवाज त्याला बरोबर जुळतो. ती पडद्यावरची व्यक्तीच गातेय असा भास आपल्याला होतो. हे रफींच्या गाण्याचं खास वैशिष्ट्य आहे. मग ते गाणं रडतानाचं असो अगर नाचतानाचं. एखाद्या भिकान्याच्या तोंडचं असो (आदमी मुसाफिर है - अपनापन) अगर राजकुमारच्या तोंडचं असो (जानेवाले जरा होशियार - राजकुमार). भारतभूषणला असो अगर शम्मी कपूरला.

अलीकडच्या काळातील असा एकही संगीतकार नाही की ज्यानं रफींच्या आवाजाचा उपयोग करून घेतला नाही. एखाद्या गाण्याचं संगीत चांगलं किंवा वाईट कसंही असलं तरी त्यात जर रफींचा आवाज असेल तर त्या आवाजा-मुळेच ते ऐकावंसं वाटतं. मग ते दिल एक मंदिर मधील याद ना जाए बीते दिनोंकी, हे शंकर जयकिशन यांनी संगीत दिलेलं गाणं असो किंवा शान मधील यम्मा यम्मा यम्मा यम्मा कया खूबसूरत समा, हे राहूलदेव बर्मन यांनी संगीत दिलेलं गाणं असो. रफींनी जवळजवळ सगळ्याच गायक-गायिकांबरोबर गाणी गायिलेली आहेत.

हिंदीप्रमाणेच मराठी, गुजराथी, पंजाबी वगैरे भाषां-मधील गाणीही त्यांनी गायली आहेत. मन तडपत हरी दर्शन को आज, हे हिंदी गीत ते जेवढ्या तन्मयतेनं गातात, तेवढ्याच तन्मयतेनं, शोधिसी मानवा राउळी मंदिरी, नांदतो देव हा आपुल्या अंतरी, हे मराठी गीतही गातात. चौदहवी-का चाँद हो, या आफताब हो, हे गीत जेवढं श्रवणीय वाटतं तेवढंच, तुझे रूप सखी गुलजार असे, काहूर मनी उठते भरते, हे गीतही श्रवणीय वाटतं.

कितीही नवीन गायक चित्रपटसृष्टीत आले तरी रफींची उणीव कोणीच भरून कादू शकणार नाही. त्यासाठी त्यांनाच पुन्हा यावं लागेल. नाही तरी त्यांनी म्हटलं आहे ना, सौ बार जनम लेंगे ! आपण मात्र एवढंच म्हणू शकतो -

“ओ जानेवाले हो सके तो लौटके आ.” पण, जानेवाले कभी नहीं आते, जानेवालोंकी याद आती है !

* * *

वैफल्यग्रस्त युवापिढी

अहंघती कढे, द्वि. व. साहित्य

“ Youth is he who carries young head on young sholders ”. युवा, खांद्यावर जो आपली तरुणाई घेऊन, उफाळते तारुण्य घेऊन पुढे झेपावत राहतो तो. युवक तो असतो ज्याच्या अंगी आपल्या खांद्यावर नवी क्षितिजे पेलण्याचे सामर्थ्य असते. श्री. बाबा आमट्यांनी केलेली युवाची व्याख्या आजच्या काळात तरी सत्यात न येणाऱ्या स्वप्नासारखी वाटते. आज जर युवांची व्याख्या करायची झाली तर “ युवा जो आपले तारुण्य इतरांच्या खांद्यावर टाकून, नैराश्याने पळाडून, शून्यात कुठेतरी नजर लावून बसलेला असतो तो तरुण ” अशी करता येईल.

आजच्या युवकाची अशी ही दयनीय स्थिती व्हायला युवक काही एकटाच जबाबदार नाही तर आपल्या देशातील शैक्षणिक, सामाजिक, आर्थिक परिस्थितीही त्याला फार मोठ्या प्रमाणात जबाबदार आहे.

नव्या शैक्षणिक अभ्यासक्रमामुळे सध्या मॅट्रिकच्या परीक्षेला अवास्तव महत्त्व आले आहे. भावी जीवनाच्या वाटेवरचे पहिले पाऊल म्हणून या परीक्षेकडे पाहिले जाते. हे पाऊल सरळ पडण्यासाठी विद्यार्थ्यांवर अनेक तऱ्हेने दडपण आणले जाते. ह्या दडपणाखाली, अभ्यासाच्या ओझ्याखाली तो निम्मा वाकून जातो. आणि एवढे सगळे सोसून त्याला ‘ फर्स्ट क्लास ’ मिळाला की त्याने डॉक्टर व्हावे, इंजिनियर व्हावे म्हणून घरातून, मित्रांकडून त्या विद्यार्थ्यांची बौद्धिक क्षमता लक्षात घेतल्याशिवायच, दडपण आणले जाते. या सान्या दडपणांमुळे विद्यार्थी पुरता गांगरून जातो. स्वतःचा निर्णय स्वतः घेण्याची कुवतच त्याच्या अंगी निर्माण होत नाही. परिणामी डॉक्टर, इंजिनियर तर सोडाच पण साधी पदवी संपादन करतानासुद्धा त्याला

“ परीक्षाकेंद्राच्या ” वाऱ्या कराव्या लागतात. त्यामुळे त्याचे संपूर्ण जीवनच नैराश्यमय होण्याची शक्यता असते. अशा वेळेस त्या विद्यार्थ्यांस घरातूनसुद्धा सहानुभूती मिळतेच असे नाही. तर घरनिंदा, जगनिंदा यामुळे तो वैफल्याने पुरता पळाडून जातो. अशातूनच एखादा तरुण आत्महत्येचा मार्ग स्वीकारतो तर एखादा व्यसनाधीन होऊन समाजद्रोही कृत्यात आसुरी आनंद लुटतो व स्वतःवरील अन्यायाचा जणू सूड उगवतो.

काही वेळेस आर्थिक परिस्थितीसुद्धा युवकाच्या शिक्षणात किंवा एखाद्या कार्यात आड येऊ शकते. कालचक्राप्रमाणे भारतातील आर्थिक विषमतासुद्धा दिवसेंदिवस वाढतच चालली आहे. या विषवृक्षाची पाळेगुळे फार खोलवर रतली आहेत. या आर्थिक विषमतेमुळे तरुणांमधील वैफल्यास खतपाणी मिळते आहे. आज उच्च आर्थिक परिस्थितीतील विद्यार्थी उच्च शिक्षण घेऊन स्वतःच्या पायावर उभे राहतात. पण मध्यम किंवा कनिष्ठ वर्गीयांना स्वतःच्या पायावर उभे राहणे म्हणजे तारेवरची कसरत झाली आहे. कुठला तरी विशिष्ट अभ्यासक्रम पुरा करून त्याची पदवी संपादन केल्याशिवाय नोकरी मिळणे दुरापास्त झाले आहे. बरं, नुसती पदवी संपादन करून चालत नाही तर त्याबरोबर इतरही कोर्सेस करावे लागतात. भारतात फार मोठ्या संख्येने असलेल्या मध्यम व कनिष्ठ वर्गीय विद्यार्थ्यांना हे उच्च शिक्षण घेणे शक्य होत नाही. त्यामुळे विफलतेची रेखा त्याच्या विभोर मनाला चिकटते. आणि त्याच्या भावनांना आसर्वांमध्ये विरघळावे लागते. त्यातूनच मग हा असहाय तरुण चोरी, खून इ. पाशवी कृत्ये करू लागतो.

जुन्या-नव्या पिढीतील अंतरामुळेही युवकांच्या स्वतंत्र

वृत्तीवर, थोड्याफार असलेल्या धाडसी वृत्तीवर पाणी पडत आहे. आजचा युवक एखादा जरी चाकोरीबाहेरचा व्यवसाय करू लागला, त्या विषयी स्वतःचे विचार ठामपणे मांडू लागला की लगेच त्याला संस्कृतीच्या लगामांनी मागे खेचले जाते. तो असंस्कृत ठरवला जातो. त्याचे विचार 'भावनेच्या भरात केलेले विचार' म्हणून पायी तुडवले जातात. आपल्या समाजावर संस्कृती, रूढी, परंपरा यांचा इतका काही पगडा बसला आहे की आई-वडील सांगतील तेच शिक्षण किंवा तोच व्यवसाय मुलाने केला पाहिजे असे मत अजूनही मांडले जाते. मुलाच्या शारीरिक, मानसिक, कुवतीचा, त्याच्या स्वतंत्र मताचा विचारच केला जात नाही. आधीच थोडेफार नैराश्य पदरी पडलेला तो युवक मग अधिकच वैफल्यग्रस्त बनतो. त्याच्या डोक्यात फुललेल्या अंगारांतून, आसवांमधून त्याची महत्वाकांक्षा धुळीला मिळते. तो बंडखोर बनतो. समाजविरोधी कृत्ये करण्यास तो प्रवृत्त बनतो.

काही वेळेस या वैफल्यग्रस्त युवकांचा मग बुवाबाजीवर, जादुटोण्यावर विश्वास बसू लागतो. त्यांचा आपल्या स्वतःच्या कर्तृत्वावर असलेला विश्वासच उडून जातो. परिणामी बुवाबाजी ही एक देशापुढील फार मोठी सामाजिक समस्या बनते.

राजकीय क्षेत्रातसुद्धा युवकांच्या पदरी अशीच निराशा येते. देशाचे आधारस्तंभ म्हणून युवकांना तोंडापुरता मान दिला जातो. पण राजकारणी लोकांकडून आपली सत्ता टिकवून धरण्यासाठी या युवकांचा उपयोग केला जातो. सत्तेसाठी जुन्या, परंपरावादी, कर्मठ विचारांच्या वृद्ध नेत्यांतच तीव्र स्पर्धा चालू आहे. या स्पर्धेतून देशाचे कल्याण तर होणार नाहीच, पण नुकसान मात्र होईल. आजच्या युवकापुढे सत्ता, स्पर्धा, सत्तेसाठी पक्षांतर, देशकार्याव्यतिरिक्त एकमेकांना दूषणे देण्यात वेळ घालवणे हाच आदर्श आहे. तर या युवकांच्या मध्येतरी देशसेवेचे ब्रीद कोठून पाहायला मिळणार ? अशा वेळेला देशाचे हे आधारस्तंभ, संप, मोर्चे, हरताळ, इ. समाजविवातक मार्गांनी समाजाला त्रासदायक वर्तन करतात व त्यातच आपल्या पौरुषाचा सन्मान मानतात.

या सान्या परिस्थितीचा विचार न करताच युवकांमधील विफलतेला फक्त युवकच कारणीभूत ठरवले जातात.

पण या सान्या परिस्थितीचा खरोखरच जर सखोल विचार केला तर आज युवकांपुढील भवितव्य म्हणजे एक अंधकारमय पोकळी आहे असे म्हटल्यास वावगे ठरणार नाही.

* * *

सात सुरांचे सम्राट – शंकर-जयकिशन

गो. म. शिंगरे, तृ. व. साहित्य; अ. कृ. देशपांडे, तृ. व. शास्त्र

१९४९ सालच्या 'बरसात' पासून ७१ पर्यंतच्या 'अंदाज' पर्यंत सतत २२ वर्षे हिंदी चित्रपटांत संगीत देऊन, उत्तमोत्तम गाण्यांची अक्षरशः बरसात करून, रसिकांच्या मनात कायमचे घर करून ठेवणारी 'शंकर-जयकिशन' ही जोडी खरोखरच महान आहे. बरसात, आह, आवारा, तसेच अनाडी, चोरी-चोरी....इ. किती नावे

लिहायची ?

१९५९ साली तर त्यांनी कमालच केली. त्या एका वर्षात त्यांनी ९ चित्रपटांना संगीत दिले. ते देखील एका-पेक्षा एक चांगली गाणी असलेले, दिल अपना प्रीत पराई, अनाडी, लव्ह मॅरेज, यहुदी, कन्हैया, छोटी बहन, मैं नशेमें हूँ, आस का पंछी, शरारत, असे.

विविधता हे शंकरजयकिशन यांच्या संगीतातील एक वैशिष्ट्य आहे. अनेक प्रकारांचे संगीत त्यांनी दिले. इतर कोणत्याही संगीतकारापेक्षा शंकरजयकिशन यांच्याकडे विविधता हा गुण नक्कीच जास्त आहे. एकीकडे 'बसंतबहार,' 'आम्रपाली' आणि लगेच 'लव्ह मेरेज', 'लव्ह इन टोकियो', 'राजकुमार', 'जब प्यार किसीसे होता है' आणि एकीकडे 'मयूरपंख', 'पटरानी', 'पूजा' इ. यांतील प्रत्येक चित्रपटातील गाणी उत्कृष्ट आहेत. किती विविधता आहे त्यांच्या संगीतात. बसंत बहार, आम्रपालीसारखे केवळ 'रागदारी' संगीत तर 'लव्ह इन टोकियो' सारखे पाश्चात्य संगीत दोन्ही प्रकार त्यांच्या संगीतात आढळतात. आवारा मधील 'घर आया' या स्वप्नगीतात तर शंकरजयकिशन यांनी विविधतेचे शिखरच गाठले आहे. 'तेरे बीना....' या पहिल्या भागात करुणरस, पुढे, 'ये नहीं है, ये नहीं है जिंदगी' या भागात भयरस, तर लगेच, 'घर आया मेरा परदेसी....' या शेवटच्या भागात आनंदरस, असा अतिशय अवघड आणि सुंदर प्रयोग त्यांनी केला आहे. नौशाद, सी. रामचंद्र, मदनमोहन, एस. डी. बर्मन, ओ. पी. नय्यर, रोशन असे इतर अनेक महान संगीतकार आहेत. परंतु त्यांच्या कोणाच्याच संगीतात "शंकरजयकिशन" सारखी विविधता दिसत नाही. सर्वांचा टाईप ठरलेलाच. एखादे माहिती नसलेले गीत जरी आपण ऐकायला लागलो तरी लगेच लक्षात येते कोण संगीतकार आहे ते. परंतु शंकर जयकिशन यांच्या बाबतीत मात्र तसे शक्यतो होत नाही. सर्व प्रकारचे संगीत त्यांनी दिले. सगळ्या वाद्यांचे सोने केले! अॅकॉर्डियन, गिटार, पियानो, मॅडोलिन, सतार, व्हायोलिन, इत्यादी. यांतील अॅकॉर्डियन तर 'शंकर-जय-किशन' इतके कोणीच वापरले नाही.

पतितामधील 'अंधे जहाके....' ह्या तलतन गायलेल्या गीताची सुरुवात होण्यापूर्वीचा अॅकॉर्डियन पीस, 'आवारा हूँ' या गाण्याची सुरुवात होण्यापूर्वीचा अॅकॉर्डियनचा पीस, तसेच चोरी-चोरी, अनाडी, उजाला, दिल अपना प्रीत पराई, शरारत इत्यादी अनेक चित्रपटांतील अॅकॉर्डियन ऐकल्यावरच काय, नुसते आठवल्यावरसुद्धा अंगावर कधी कधी शहारे येतात.

गाण्यातील कोरस देखील त्यांनी सुरेख रीतीने वापरला, जसा प्रसंग असेल तशा प्रकारे कोरसचा त्यांनी उपयोग करून घेतला. उदा. 'मेरा नाम जोकर' मधील 'तीतर

के दो आगे तीतर' ह्या गाण्यातील कोरस ऐकताना ते गीत शाळकरी पोरेच गातात असे वाटते आणि चित्रपटात ते तसेच दाखवले आहे, तसेच अनाडीमधील 'बनके पंछी' या सायकल सफरीच्या वेळेच्या गीतातील कोरसदेखील त्या प्रसंगाला साजेसा आहे. असा प्रसंगानुरूप कोरस वापरण्याचे काम तर त्यांच्यासारखे केवळ 'नौशाद' यांनीच केले, इतर कोणाला तितकेसे जमले नाही.

'शंकर-जयकिशन' नी दिलेले पार्श्वसंगीतदेखील इतके सुंदर असते की गाण्याप्रमाणेच ते देखील माणूस गुण-गुणत रहातो. उदा. मेरा नाम जोकर, संगम ह्यांमध्ये तर इतके पार्श्वसंगीत सुंदर आहे आणि इतके आहे की अजून काही चित्रपटांतील चांगली गाणी त्यावरून तयार करता येतील, पण तेही केवळ त्यांनाच.

१९७१ साली तयार झालेली 'रागाज इन जाझ स्टार्डल' ही रेकॉर्डदेखील त्यांच्या महानतेचे एक प्रतीकच आहे. अकरा राग त्यात आहेत. सतार, तबला, बासरी या भारतीय वाद्यांप्रमाणेच सॅक्सोफोन गिटार, पियानो, ड्रम-सेट व ट्रूपेट या पाश्चात्य वाद्यांचा देखील सुरेख रीतीने वापर केला आहे. चांगल्या आणि लक्षात राहण्यास अत्यंत सोप्या चाली त्यांनी दिल्या म्हणूनच 'शंकर-जयकिशन' यांनी दिलेले संगीत खऱ्या रसिकांसाठी आणि जाणकारांसाठी तर असतेच, परंतु तसेच ते केवळ विरंगुळा या दृष्टीने संगीताकडे पाहणाऱ्यांच्या देखील कायमचे मनात राहते. त्यांनी सर्व प्रकारच्या श्रोत्यांसाठी संगीत दिले.

'इंटरनेशनल कुक', 'दो झूठ', अशी नावे वाचली की थोडेसे खटकते, परंतु तसे चित्रपट बोटार मोजण्या-इतकेच.

शंकर-जयकिशन, हसरत-जयपुरी, शैलेंद्र, यांनी मिळून जे चित्रपट संगीताच्या दुनियेला दिले ते न भूतो न भविष्यति असेच म्हणावे लागेल. मुकेश, महंमद रफी, लता मंगेशकर, तलत मेहमूद, इत्यादींची देखील त्यांना चांगली साथ मिळाली.

'शंकर-जयकिशन' जोडीचे कितीही कौतुक केले तरी समाधानच होत नाही. कितीही कौतुक केले तरी ते अपुरेच वाटते, आणि म्हणून, "सप्त सुरोंके सम्राट शंकर-जयकिशन" एवढेच लिहून थांबावेसे वाटते.

अलीकडची बहुतेक गाणी एक दोन वर्षांनंतर लगेच विसरून जातात. परंतु 'बहारी फूल बरसाओ' (सूरज)

सारखे गाणे १५ वर्षांनंतर देखील ताजे-तवाने वाटते, एकायला गोड वाटते.

शैलेंद्र, रोशन, जयकिशन, एस. डी. वर्मन, मदन

मोहन, मुकेश, रफी यांच्या नंतर व तसेच शंकर, नौशाद ओ. पी. नय्यर, सी. रामचंद्र यांच्या निवृत्तीनंतर आता चित्रपट संगीतात राहिलेच काय ?

* * *

लोकशाही, एका आठवड्यापुरती !

वि. मा. देशपांडे

“मनी वसे ते स्वप्नी दिसे” असे म्हणतात ते अगदी खरे आहे. अगदी परवाचीच गोष्ट. मला असेच एक झकास स्वप्न पडले.

कालच एलएल. बी. च्या परीक्षेचा रिझल्ट लागला व मी ती उच्च श्रेणीत पास झालो. मनावरचे एक ओझे कमी झाले. पण भविष्याच्या विचाराने मनात मूळ धरले. सकाळी चहाच्या वेळच्या चर्चासत्रात वडिलांचे मत असे पडले की खेड्यात (आमच्या) वकिली सुरू करावी. बरीच वर्षे शहरात घालवलेला मी, माझे मनही तसेच वाढलेले. झटदिशी तो विचार झटकून टाकला. शाब्दिक वादावादीचा भंग आईच्या, स्वयंपाकघरातील आम्हांला ऐकू जावे या उद्देशाने केलेल्या बडबडीने झाला. त्यात आमचे उशिरा उठणे, गप्पिष्टपणा वगैरे सर्व गोष्टी ओघाने आल्याच. अगदी एलएल. बी. झालो तरी सुद्धा आमच्या आईजवळ नो अपील. जरा आईला खूष करावे या हेतूने मी भाजी आणायला म्हणून बाहेर पडलो. डोक्यात विचार चालूच होते. विचाराच्या नादात वृत्तपत्र घेण्याचे सुद्धा भान राहिले नाही.

मंडईपाशी येतो तो जरा नेहमीचा गोंगाट, गडबड कानांवर न पडल्याने अस्वस्थ झालो. मधल्या चौकात बरीच गर्दी दिसली. सर्व एका खांबापाशी ठेवलेल्या फलकाकडे पाहत होते. कुतूहलापोटी मीही त्यात सामील झालो. पाहतो तो काय ? खांबावर डॉ. बाबासाहेबांचे छायाचित्र

वि. मा. देशपांडे, तृ. व. साहित्य

प्रथम दिसले. मध्ये महात्मा गांधी व कडेला पंडित नेहरूंचे छायाचित्र हार व्यवस्थित घातलेले. १५ ऑगस्ट, २६ जानेवारी तर नाही ना याची खात्री करून घेतली. पण त्यांपैकी काहीही नव्हते. फलकावर ‘स्वातंत्र्य-समता-बंधुता’ ही तीन लोकशाहीची महान मूल्ये लिहिलेली होती. प्रथम मला काहीच अर्थबोध होईना. मी आपला मंडईकडे वळलो. नेहमीच्या कोपन्यात एक लंगडा भिकारी भीक मागत होता. पण विशेष म्हणजे आज त्याला फारसे न ओरडता पैसे मिळत होते. येथपासून फलकावरील अक्षरांचा प्रत्यय येऊ लागला. आश्चर्य आहे, एरवी कुत्रंसुद्धा बघणार नाही अशा भिकार्याजवळ आज बराच खुर्दा जमला होता. तुच्छतेची जागा आज बंधुभावाने घेतली होती. भाजी घेण्यासाठी पुढे सरसावलो तर एरवी अत्यंत गुर्मीत व जरबेच्या भाषेत बोलणारा भाजीवाला आज अगदी सामान्य नागरिकासारखा शेळी बनून ‘कोणतीही भाजी एक रुपया किलो’ ही सुखद विस्मयकारक वाक्ये प्रत्येकाला ऐकवीत होता. ही आपली मंडई नाही, आपण चुकलोत असाच जरा भास झाला. मनावर एकप्रकारचे हसू आले, ते समतेचे तत्व माणसांप्रमाणे भाज्यांनाही लावायचे, या त्याच्या बुद्धिचातुर्यांचे.

मी ओळखले की हा काहीतरी अजब प्रकार आहे. जड पिशव्या व जाड पाकिट (माझेच) घेऊन मी घरी आलो. कधी एकदा घरी सर्व प्रकार (तिखटमीठ लावून) सांगतो

असे झाले होते. आई-वडिलांना त्यात विशेष काहीच वाटले नाही. सर्वजण रेडिओवरील बातम्या ऐकण्यात मग्न होते. श्री. सदाशिव दीक्षित बातम्या देत होते; “संसदेने हा आठवडा लोकशाही सप्ताह म्हणून पाळण्याचे ठरवले आहे. सर्व राज्यांना तशा सूचना केंद्र सरकारने पाठवल्या आहेत. नागरिकांनी सहकार्य करावे.” आता मात्र पूर्ण उलगडा झाला. तर हे सर्व शिमग्याचे सोंग सात दिवसांपुरते आहे म्हणायचे. खाजगी कंपनी व सरकारी कार्यालयांनी, समान-वेतन कायद्याशिवाय आठवडाभर समान वेतन देण्याचे कबूल केले होते. सर्वांवर कडी म्हणजे भाजीवाले, दुकानदार अगदी सिनेमा थिएटरवाले सुद्धा यात सहभागी झाले व त्यांनीही वस्तूंचे भाव, तिकिटांचे दर समान ठेवण्याचे कबूल केले. किती, अगदी आठवड्यापुरते, मग आहेच लाटायला चान्स ! मी सिनेमा पाहायला गेलो, तर काळा-बाजारवाल्यांची संपूर्ण अनुपस्थिती अगदी नजरेत भरली. इतर तीन खिडक्या पार बंद केल्या होत्या, सर्व तिकिटांचे एकच दर होते. मला जरा उशीर झाला होता. चित्रपट-गृहात चाचपडत मी प्रवेश केला. पण एकही जण चित्रपट पाहण्यात व्यत्यय आला म्हणून खेकसला नाही. माझा हा पहिलाच अनुभव मी अगदी जपून ठेवला. बंधुभावाचे अपूर्व दर्शन मला झाले होते.

या सर्व गदारोळात शहरातील प्रतिष्ठित राजकारण्यांची प्रतिक्रिया जाणून घेण्याची उत्सुकता होती. तीही संध्या-काळच्या राजकीय पक्षांच्या सभामधून तृप्त झाली. प्रत्येक राजकीय पक्षनेता आज प्रथमच इतके भान ठेवून व जबाब-दारपणे फारसा आरडा-ओरडा न करता बोलत होता. मद्य विक्रेता संघाने स्वेच्छेने कौरडा आठवडा पाळायचे जाहीर केले. लोकशाहीचा तो एक अपूर्व सोहळा होता.

* * *

“खऱ्या शांतीचा लाभ, ईश्वरावर ज्यांचा निष्ठावंत भाव असतो, त्यांनाच होतो. अशी शांती ज्यांना लाभली तेच खरे कर्मयोगी होऊ शकतात. अशाच कर्मयोग्यांची राष्ट्राला आज गरज आहे.”

—वै. शं. वा. दांडेकर

प्रत्येकजण आपापल्या परीने सहकार्य करित होता. मी मनात म्हटले, हुतात्म्यांचे बलिदान खरोखर सत्कारणी लागले. डॉ. बाबासाहेब, म. गांधी वगैरेंची स्वप्ने खरोखरच आता साकार होणार असे वाटले. स्वार्थी मनात एक विचार आला की हे सर्व आठवड्यापुरते सोंग आहे म्हणून बरे, नाही तर आपला व्यवसाय चालायचा कसा ? जर लोक इतक्या गुण्यागोविदाने नांदू लागले तर पंचाइतच व्हायची. परंतु स्वप्नात सुद्धा नेहमीचा अशा सप्ताहांचा अनुभव जागा होता. हे सोंग आठवडाभर चालेल का नाही याची शंका वाटली. माझा मीच मनोमन हसलो. तोच.... रस्त्यावरील कलकलटाने मी जागा झालो. रस्त्यावर सकाळी उठून झाडूवाल्याशी कोणी तरी भांडत होते. भांडणात अर्वाच्य शिब्या, एकमेकांच्या पिढ्यांचे उद्धार हे सर्वास केले जात होते. मी अगदी विषण्ण झालो. त्याचबरोबर स्वप्न भंग पावल्याने खजिल झालो होतो. बाथरूममध्ये गलो व मनात विचार आला की अजून किमान १०० वर्षे तरी आंबेडकरांसारख्यांची स्वप्नेही अपुरीच राहणार. समता, बंधुता, स्वातंत्र्य ही तत्त्वे व्यव-हारात तंतोतंत यायला पुष्कळ कालावधी लागणार. तोपर्यंत आपण नुसते त्यांची स्वप्ने साकार झाल्याची स्वप्नेच बघत राहयचे. बाकी काय ?

रेडिओचे बटन दाबले—आज आंबेडकर जयंती आहे तर ! कोणा एका प्राध्यापकाचे भाषण त्यानिमित्ताने रेडिओवर सुरू होते. विषय होता—डॉ. आंबेडकरांचे विचार आणि लोकशाहीचे भवितव्य. मी पोटभर हसलो. त्या हसण्याचा अर्थ घरातल्यांनाही कळला नाही व रेडिओवरील वक्त्यालाही. कारण रात्रीच्या स्वप्नाचा मीच एक साक्षी-दार होतो.

मुखवटे

यशवंत जगताप, तृ. व. साहित्य

छे ! काहीतरीच ! काही केल्या माझा ह्या गोष्टीवर विश्वास बसेना. माझ्या अंतर्मनालाही ते पटेना. माझ्या सारासार विचारशक्तीला मी चिमटा घेतला. तिनेही माझ्याच विचारांच्या बाजूने कौल दिला. विचारही माझाच, सारासार विचारशक्तीही माझीच आणि मीही माझाच. तेव्हा मी माझ्या शेजारीच बसलेल्या माझा मित्राला-अजयला विचारले “ सरांनी आता जे काही सांगितले ते तुला पटले का ? ” त्यावर अजय म्हणाला “ हँड मलाही नाही पटलं, सर काहीतरीच बडबडत होते.” मला अगदी सात्विक समाधान वाटले. माझा विजय झाला होता. अजय, माझा जुना मित्र. काळ जसजसा लोटत होता तसतसा आमचा स्नेह, बंधुत्व वाढून परक्रेपणा नाहीसा झाला. अजयचा गणित विषय कच्चा होता. मी त्याला कठीण गणित समजावून सांगायचो आणि तोही त्याच्या अडचणी निःसंकोचपणे मला विचारायचा.

सर तासाला मनुष्याच्या मनःप्रवृत्तीबद्दल बोलत होते. प्रत्येक मनुष्याच्या मनःप्रवृत्ती ह्या भिन्न भिन्न असतात व त्या त्याच्या चेहऱ्यावरून ओळखता येत नाहीत. मनुष्य दिसतो तसा नसतो, त्यामुळे मनुष्याचा मूळ स्वभाव ओळखता येणे कठीण आहे. कारण त्याचा स्वभाव सारखा बदलत असतो. प्रत्येक मनुष्य स्वार्थासाठी निरनिराळे मुखवटे धारण करीत असतो आणि मुखवटे म्हणजे मनुष्याच्या मनःप्रवृत्तीवरील झाकण होत. या झाकणाखाली मनुष्याचा स्वभाव झाकला जातो. जगात व्यक्ती निरनिराळे मुखवटे धारण करून वावरत असतात आणि हे मुखवटे इतके सहज असतात की ते मुखवटे आहेत हे पाहणाऱ्याला ओळखू येत नाहीत. खरोखरच हा त्या व्यक्तीचा मूळ स्वभाव प्रेमळ आहे की वरवर प्रेमाचा देखावा

आहे हे पाहणाऱ्याच्या चुकून देखील मनात येत नाही. मुखवट्यांच्या किनाऱ्यामुळे व्यक्तीच्या अंतःकरणाचा ठाव लागत नाही. पाहणारा त्या मुखवट्यांच्या वरवरच्या देखाव्यावरच विश्वास ठेवतो, खूप होतो....लुब्ध होतो....प्रेम करतो.

सर त्यांचा मुद्दा पटवून, समजावून देत होते, अनुभव सांगत होते. त्यांनी उदाहरण सांगितले, “ मी असाच मोठ्या रस्त्यावरून जात असताना गर्दी दिसली. कुतूहल म्हणून मी जवळ गेलो. तर एक विक्रेता चांगल्या कंपनीचे पेन कमी किंमतीत विकत होता. काही लोक उतावीळपणे पाच-पाच, सहा-सहा पेन खरेदी करीत होते. ओरडून ओरडून त्या विक्रेत्याचा चेहरा सुकला होता. तरी पण प्रामाणिक विक्रेत्याच्या आत्मविश्वासाची छटा त्याच्या चेहऱ्यावर झळकत होती. त्या विक्रेत्यावर व ग्राहकांवर विश्वास ठेवून मीसुद्धा एक पेन खरेदी केले. घरी आल्यावर माझ्या निदर्शनास आले की त्या पेनमुळे पांढऱ्या स्वच्छ शर्टवर चांगला रुपयाएवढा निळा गर्द शाईचा डाग पडल आहे. ते पेन गळके होते. माझे पैसे फुकट गेले म्हणून मला वाईट नाही वाटले, तर त्या विक्रेत्याच्या शब्दांवर विश्वास ठेवून ज्यांनी पाच-पाच, सहा-सहा पेन खरेदी केली त्या ग्राहकांची मला काव आली. त्यानंतर आठवड्यानेच दुसऱ्या एका रस्त्यावर तोच प्रकार दिसला. परंतु पेन विकणारा दुसरा होता आणि पूर्वीचा विक्रेता पेन खरेदी करीत होता. त्याने सहा पेन घेतले तेव्हा माझ्या लक्षात आले की बनावट पेन “ चांगले ” म्हणून विकणारी ही एक टोळी आहे. प्रत्येक ठिकाणी एकाने विक्रेत्याचे व इतरांनी लोकांना आकर्षित करण्याकरिता बरेच पेन खरेदी करण्याचे नाटक करावयाचे असे त्यांचे तंत्र होते. अशा-

प्रकारे प्रामाणिक विक्रेता व मुत्सद्दी ग्राहक यांचे मुखवटे धारण करून त्या लोकांनी अनेकांना फसविले होते.”

तास संपला, सर निघून गेले. माझ्या मनात विचारचक्र सुरू झाले. मला आणि अजयलाही सरांचे विवेचन पटत नव्हते. त्यानंतर दहा-पंधरा दिवसांनी अजयने मला नेहमी-प्रमाणे सायंकाळी घरी बोलविले. त्याच्या मनात माझ्या बदल असलेला आदर पाहून मी त्याचे म्हणणे कधीच मोडले नाही. त्याच्या घरी त्याचा आणि माझा वेळ मजतेत जात असे. आज मात्र ठरलेल्या वेळेपेक्षा थोडे लवकरच जाऊन त्याला चकित करावे असे ठरवून मी निघालो.

त्याच्या घरात प्रवेश केल्यानंतर आतल्या घरात चाललेली चर्चा मला ऐकू आली.

“आई, चहा ठेवतेस, ती ब्याद येईलच आता.” – अजय.

“कोण ?” अजयची आई.

“मोठी लाँग प्ले रेकॉर्ड आहे.”

“अरे कोण रेकॉर्ड, कोण ब्याद ?”

“अग तो संजय अन् कोण, स्वारी येते अन् कंटाळा येईपर्यंत गप्पा मारते.”

त्याच्या समोर मी अर्थपूर्ण जांभया देतो, तरी त्याला अजीबात समजत नाही. वाटतं, कधी जाईल ही ब्याद एकदाची, पण करता काय :आमचं गणित कच्चं आहे ना.”

त्याचे बोलणे संपल्यावर मी नुकताच आत आल्या-

सारखा आतल्या घरात अजयला हाक मारीत प्रवेश केला. मला पाहताच अजय आनंदाने म्हणाला,

“अरे वा ! आज थोडा लवकर आलास, बरं झालं बुवा, तू आलास म्हणजे मला बरं वाटतं. तुझ्यापेक्षा मला तुझ्या गप्पाच फार आवडतात.”

अजयच्या मुखवट्यावर मित्रप्रेम झळकत होते. त्याच्या शब्दांमधून मैत्रीचा स्नेह ओसंडत होता. आता दोन मिनिटांपूर्वीचा अजय हाच का ? हा मोठा प्रश्न मला पडला. नेहमीप्रमाणे गप्पा, चहापाणी इ. कार्यक्रम झाला. पण त्यात नेहमीचा मूड नव्हता. माझे कशातच मन लागेना. मी त्याचा निरोप घेऊन घरी निघालो.

माझ्या मनाची विचारचक्रे फिरू लागली.

ज्याच्या प्रेमापुढे मी हे सर्व जग कवडीमोल समजत होतो, त्याच जगात आज त्याचीच किंमत कवडीइतकीही नाही हे मला आता कळले. माझा पराभव झाला होता. खाली मान घालून विचारांच्या गर्दीतून वाट काढीत माझी पावले झपाझप घराकडे चालली होती.

आमचे सर....अजय....मुखवटे....ह्या बदलच्या विचारांनी माझ्या डोक्यात थैमान घातले होते.

माझ्या कानांभोवती सरांचे शब्द घुमत होते. “....जग हा सुद्धा एक मोठा विलोभनीय मुखवटाच आहे. पण त्या मुखवट्याच्या आड किती प्रकारच्या विकृती, किती प्रकारच्या प्रवृत्ती, किती रंग, गुण-अवगुण दडलेले आहेत हे त्या विधात्यालाच ठाऊक.”....

* * *

“ज्ञानेश्वरी हा ग्रंथ अमर आहे, हे जर खरे असेल तर, त्याचा उपयोग आजचे जीवनविषयक प्रश्न सोडविण्यासही होणे अवश्य आहे.... ज्ञानदेवांच्या मते, आपल्या समोरील समस्या सुटण्यास मुळात माणसाच्या मनोरचनेकडे लक्ष देऊन त्यात दैवी संस्कार निर्माण होतील असे केले पाहिजे; व हे कार्य ईश्वरनिष्ठ माणसेच करू शकतात.”

—वै. शं. वा. दांडेकर

एक आधुनिक रायगड मोहीम

सुनील माळी, प्र. व. वाणिज्य

(११ मार्च १९८० ला शिवरायांच्या ३०० व्या पुण्य-
तिथीनिमित्त रायगडावर झालेल्या सोहळ्याचे व प्रतापगड,
महाबळेश्वर, वाई येथील भेटीचे वर्णन.)

रायगडास जावे, प्रतापगडास जावे, किंबहुना शिव-
रायांनी जेथे स्वराज्य केले त्या सह्याद्रि-मंडळास भेट द्यावी
असे केव्हापासून मनी उचंबळत होते. परंतु योग येत
नव्हता. तो योग आला. पुण्याहून 'महाराष्ट्र शाहीर
परिषदे'ची एक तुकडी निघणार होती. सर्वश्री बिंदुमाधव
जोशी, शाहीर हिंगो, शाहीर योगेश वगैरे मंडळी होती,
त्यांच्याबरोबर जाण्याचे ठरले. वाई, प्रतापगड व रायगड
येथे जाण्याचे ठरले. प्रथम स्वारी वाईवर !

वाई गणपतीचे स्थान आहे. वाईचा 'ढोल्या गणपती'
प्रसिद्ध ! नावाप्रमाणे लांबरुंद असलेली भव्य मूर्ती, बाजूला
नदी, सुंदर घाट, बाजूला महादेवाचे देऊळ. मन या
स्थानी प्रसन्न होते. घाटावर बसून तो रमणीय परिसर
न्याहाळताना डोळे निवून जातात, मन प्रसन्न होते, मनास
लाभलेल्या शांतीने मन सुखावीत असते. कवी अनिलांच्या
कवितेत म्हटल्याप्रमाणे....

अशा एका तळथाकाठी बसावेसे मला वाटते,
जिथे शांतता स्वतःच निवारा शोधीत
थकून आलेली असते.

अशा वेळी मधूनच घंटांचा होणारा कर्णमधुर आवाज
शांतता मोडीत नाही, तर उलट शांततेची गोडी अधिक
वाढवितो, 'हरि ओम....' ची ललकारी उदात्ततेत भरच
टाकते.

अशा भारून टाकणाऱ्या वातावरणाचा निरोप घेता
घेववत नाही.....

क्षेत्र महाबळेश्वर येथे ५ नद्यांचा उगम होतो. या उगमा-
वर दगडी बांधकाम केलेले आहे. मध्ये उतरण्यासाठी
चारी बाजूंना पायऱ्या. उगमातून आलेले पाणी तेथे
कुंडात असते. नंदीची एक मूर्ती येथे आहे. प्रत्यक्ष उगम
पाहण्यासाठी मात्र अंधारात जावे लागते. दगडी दरवाज्या-
तून वाकत आत जावे व उजवीकडे वळावे. ओळीने पाच
मोठी भोके अंतरा-अंतराने आहेत, करंगळीएवढी धार
पडताना दिसते, विजेरीच्या साहाय्याने येथे दिसू शकते.

उगमाबाहेर महादेवाचे देऊळ आहे. ते मात्र नवीन
बांधल्यासारखे वाटते, फारसे जुने नसावे. उगमात लोक
स्नान करतात. महाबळेश्वरची हवा थंड, आल्हाददायक
आहे. चौहो बाजूने दाटून आलेले धुके, धुके व बाजूचे वृक्ष
यांच्यामधून जाणारा रस्ता, याच रस्त्याम प्रतापगडाकडे
आमची गाडी धावत होती.

* * *

मोरोपंतांच्या बुद्धीचा लहानुरा व रचनेच्या दृष्टीने नमुने-
दार असा प्रतापगड ! या प्रतापगडाच्या पायथ्याशी महा-
राजांनी अफजलखानाला मारला. तो प्रतापगड पाहण्यास मने
आतुर होतात. आज गर्द झाडी इतकी आहे, तर त्या
काळी किती असावी, हा तर्कच करावा ! गडावर देवीचे
देऊळ पाहण्यासारख्या ठिकाणांपैकी एक आहे. देवळात
गेलो. दगडापासून केलेल्या या मूर्तीसाठी दगड नेपाळमधून
आणवला होता. या देवीच्या चरणांवर महाराजांचे शिर
अनेकदा टेकले. तेथे मन आपोआपच नतमस्तक होते. काही
मनसुबा करण्याआधी महाराज देवीच्या दर्शनाला यायचे,
अफझल मारण्याआधी तर महाराज गडावरच होते, भेटीस
जाण्याआधी महाराज येथे आले होते, काय गुज केले

असेल महाराजांनी आईशी ते देवीआई व मंदिराचे दगडच जाणोत ! देवीला प्रदक्षिणा घालतेवेळी लक्षात येते की देवीमागून थेट समोरचा बुरुज दिसतो, जेथे उद्दाम, उद्धट, कपटी, पापी खानाचे मुंडके ठेवले होते. देवी जणू त्याला सांगत असेल, बघ, आम्हावर हात उचलणाऱ्याची काय हालत होते ती !

गड चढू बाजूने हिंडत असता ध्यानी येते गडाची रचना. छोटा गड असला तरी संरक्षणाच्या दृष्टीने अजीबात कमी पडायचा नाही. गडावर महाराजांचा अश्वारूढ उमदा पुतळा आहे. ही गडावरची सर्वांत उंच जागा. शिवराय गडावर देखरेख करताहेत असा भास व्हावा ! गडाखाली खानाचे थडगे आहे. उदबच्यांचा घमघमाट, मखमली कापड, झुंबरे, विश्रामासाठी सोफा सेट्स् असलेली स्वतंत्र खोली, येथे वेगळेपण जे ध्यानी येते ते म्हणजे मुसलमानांची कडवी धर्मनिष्ठा व हिंदूंची उदासी वृत्ती !

असा हा प्रतापगड ! जावळीच्या दाट जाळीत लपलेला, शिवछत्रपतींची पायधूळ लागून पवित्र झालेला हा गड.

* * *

रायगड ! रायरी ! महाराष्ट्राची एके काळची राजधानी असलेला बेलाग, दुर्गम दुर्ग. ह्याचे दुर्गमत्व काय वर्णवि ! डोंगरमाळेपासून तुटलेला दुर्ग, चारी बाजूला दऱ्या, भय वाटावेसे रान, या रानात वसलेला हा गड. राजधानी असल्यामुळे बाजारपेठा, राजसभा, राजमहाल, अष्ट-प्रधानांचे वाडे वगैरे वास्तू आहेत. परंतु सध्या ढासळलेल्या अवस्थेत !

बाजारपेठा, एकासमोर एक दुकान अशी रांग, दुकान-दारांना राहण्यासाठी खोल्या, प्रत्येक दुकानासमोर दुकान-दाराचे चिन्ह, नागशूठ याचे म्हणून नाग दगडावर कोरलेला, हे चिन्ह स्पष्ट दिसते. बाजारपेठांचे चौथरे, घोड्यावर बसून खरेदी करता यावी, इतके उंच आहेत.

जगदीश्वराच्या मंदिरामागे एक शिलालेख खोदलेला आहे. हिरोजीने महाराजांच्या आज्ञेवरून हे बांधकाम केल्याचा उल्लेख आहे.

राजसभा ! महादरवाज्यातून आत गेल्यावर समोर सिंहासन आहे. मोठा दगडी चौथरा, येथे सोन्याचे सिंहासन होते. या जागी आल्यावर मन भक्तिभावाने भरून येते.

* * *

राजसभेचे वैशिष्ट्य हे की सिंहासनापासून हळू आवाजात बोलले तरी महादरवाजाजवळ ऐकू येते. महादरवाजावर नगारखाना, गडावरील सर्वांत उंच जागा ! सायंकाळी आभाळ स्वच्छ असल्यास सूर्यनारायण क्षितिजाच्या आड जाताना आडवी सोनेरी रेखा दिसते, ती रेखा म्हणजे दर्यासागर !

रायगडावरील हिरकणी टोक, भवानी टोक व टकमक टोकापासून खाली सरळ दरी. टकमक टोक तर कडेलोटा-साठी प्रसिद्ध, येथून खाली ओळंबा सोडल्यास तो सरळ कड्यास स्पर्श न करता दरीत जाईल. या टोकावरून किती देशद्रोह्यांना फेकून दिले असेल !

रायगडावरील प्रत्येक जागा पवित्र आहे.

रायगडावर खडे पसरले शिवरायांचे पायी, तीच आम्हांला माणिक मोती, दुसरी दौलत नाही.

परंतु समाधीचे पावित्र्य काय वर्णवि ! येथे एक युगपुरुष विश्रंती घेत पडला आहे, ज्याने आपल्या कर्तृत्वाने मृतप्राय मावळ्यांत चैतन्य पसरवले, स्वराज्य स्थापले.

३० मार्च १९८०. शिवछत्रपतींच्या ३०० व्या पुण्यतिथी-निमित्त सारा महाराष्ट्र रायगडावर जमत आहे. रायगड माणसांनी फुलला आहे. रात्री शाहिरांचे पोवाडे दुमदुमत आहेत. राजसभेत जमलेला श्रोतृवर्ग वीररसात डुंबतो आहे,

काळाच्या...काळाच्या जबड्यात घालुनी हात,
मोजिती दात, ही जात आम्हां मराठ्यांची
पहा चालुनी पाने आमच्या इतिहासाची
किंवा

जय भवानी जय शिवराय

किती एक रात्र कशी संपली, का !

पोवाडे ऐकायला सूर्यनारायण लवकर आले ते उमगत नव्हते.

३१ मार्च १९८०. आज शिवछत्रपतींची पुण्यतिथी. ६०,००० भाविक गडावर उपस्थित आहेत, अजूनही कित्येक वाट चालत आहेत.

पंतप्रधान आलेल्या आहेत. सारे वातावरण शिवमय झालेले आहे. शिरकाईच्या मंदिराशेजारील झाडाखाली परत शाहिरांची मैफल जमलेली आहे.

शिवरायांच्या नावाचा जयघोष चाललेला आहे, अंतः-करणे भक्तिभावाने भरून वाहत आहेत, फार काय लिहू ?

कविता

पाऊल

जाऊन पट्टडला असशील
कदाचित पर्वताच्या पायथ्याशी
किंवा यानातून अवकाशात
पहायला प्रेमाच्या पलीकडलं जग.

असंही होऊ शकेल,
बसला असशील गौतमबुद्धाच्या मूर्तीशेजारी
अन् मुखावर असेल
त्याच्यासारखं
निस्सीम हास्य.

पण अरे

हा तुझ्याच पावलांचा

ओझरता स्पर्श-

म्हणजे आपण इतके निकट,
एकमेकांशेजारी एकमेकांची पावलं....

स्नेहगंधा

प्र. व. साहित्य

पांगुळलेलं आकाश

पांगुळलेलं आकाश,
कोसळणाऱ्या धारा,
सोसाट्याचा वारा,
झुकलेल्या इंद्रधनुत,
खुलतो मोर पिसारा....
फेसाळलेला सागर,
हसणाऱ्या लाटा,
कोंदटलेल्या वाटा,
फाटलेल्या शिडात,
दिसती किनाऱ्याच्या छटा....

करपलेली रात्र,
ठिबकणारे घन,
रक्तळलेलं मन,
क्षितिजाच्या कडेवर,
ओघळती सुवर्णकण....

अशोक बाचळेकर

तृ. व. शास्त्र

जीवनसत्य

खोटेपणा दांभिकपणा
लबाडी अन् ढोंगीपणा
याची प्रचीती येते तेव्हा
जगण्यातील सूर हरवतो,
प्रश्न पडतो :
खरे तरी आहे काय ?
जीवनसत्य म्हणजे काय ?
स्वातंत्र्याच्या नावाखाली
पारतंत्र्यच आहे भाळी !
पण म्हटले जाते हे ऐकून
बालबुद्धी आहे अजून !
कान खोटे, बहिरा खरा
तोंड खोटे, मुका खरा
डोळे खोटे, आंघळा खरा
पाठ फिरवा जसा येईल वारा.
ही तत्त्वे फार जुनी
हेच योग्य वागणे-ठेवा ध्यानी.
म्हणजे निर्विघ्न कराल प्रवास
जीवनप्रवास, जीवनप्रवास.
हेच खरे जीवनसत्य,
बाकी सारे खोटे खोटे !

कु. शीला म. शाळू

प्र. व. साहित्य

प्रेमचंद-जन्मशताब्दी-संगोष्ठी

प्रा. ह. श्री. साने

हिंदी विभाग के तत्वावधान में दि. २१ और २२ मार्च १९८० को द्वि-दिवसीय-संगोष्ठी का आयोजन किया गया था। कुल मिलाकर चार सत्रों में यह संगोष्ठी की गई। संगोष्ठी-समारोह का उद्घाटन पुणे विश्वविद्यालय के हिंदी-विभाग के प्रमुख डॉ. आनंदप्रकाश दीक्षित के हाथों हुआ। तथा समारोह की अध्यक्षता प्राचार्य डॉ. दि. ब. केरूर ने की। डॉ. आनंदप्रकाश दीक्षित, डॉ. प्र. रा. भुपटकर, डॉ. म. के. गाडगीळ तथा डॉ. स. म. परलीकर ने क्रमशः चार सत्रों की अध्यक्षता की।

विद्यार्थियों का सक्रिय योगदान

इन चार सत्रों में कुल मिलाकर तेरह निबंध पढ़े गए। इस कार्यक्रम की विशेषता थी कि निबंधों को तैयार करने का कार्य प्राध्यापकों द्वारा किया गया परंतु निबंध प्रस्तुत करने का काम विद्यार्थियों द्वारा किया गया। यही नहीं बल्कि निबंध पर उठाए गए प्रश्नों के उत्तर भी यथासंभव विद्यार्थियों द्वारा दिए गए। संगोष्ठी की उपलब्धियों में से यह प्रमुख उपलब्धि है।

प्राध्यापकों को सहयोग का अवसर :

सम्मेलन का-सा समारोह :

कुल तेरह निबंधों में से सात निबंध उन प्राध्यापकों के थे जिन्होंने पहली बार स्तरीय संगोष्ठी में अपने निबंध प्रस्तुत किए। पुणे शहर के महाविद्यालयों के सभी हिंदी प्राध्यापकों का सक्रिय सहयोग प्राप्त होने से ही यह संगोष्ठी सिद्ध हो सकी। अधिकांश निबंध लेखक तथा सत्रों के अध्यक्ष भी स. प. महाविद्यालय के भूतपूर्व विद्यार्थी ही थे।

अतः हिंदी-विभाग का द्वि-दिवसीय स्नेह-सम्मेलन ही संगोष्ठी के निमित्त हुआ था।

सुचारू व्यवस्थापन :

हिंदी विभाग के वर्तमान और भूतपूर्व विद्यार्थियों की की सहायता से ही द्वि-दिवसीय संगोष्ठी का कार्यक्रम सुचारू ढंगसे संपन्न हो सका। स. प. महाविद्यालय के कार्यालय से बहुत ही अच्छा सहयोग प्राप्त हुआ। सभी उपस्थितों ने इस बात पर अपना संतोष व्यक्त किया। निबंध लेखक प्राध्यापकों, निबंध पाठक विद्यार्थियों और सत्र के अध्यक्षों के सहयोग से ही व्यवस्थापन का सुफल निर्वाह हो सका।

पठित निबंध : विषय-लेखक-पाठक :

प्रेमचंद के बहुआयामी साहित्यिक व्यक्तित्व को उद्घाटित करनेवाले तेरह निबंधों का पाठ चार सत्रों में किया गया। (१) प्रेमचंद साहित्य में गांधीवाद तथा प्रगतिवाद - डॉ. रामजी तिवारी (कु. विद्या मेहेंदळे) (२) प्रेमचंद के उपन्यासों में नारी-चित्रण- डॉ. सिधु भिंगारकर (३) प्रेमचंद के मुसलमान पात्र- प्रा. एम. वाय. जागीरदार (कु. अतिया हिरोली) (४) प्रेमचंद के समस्यामूलक उपन्यासों में सामाजिक चेतना - प्रा. वा. ह. जोशी (कु. मुकेश गोयल) (५) नई कहानी और प्रेमचंद की कहानी - प्रा. अरुण पुजारी (कु. बिंदुराधा खुल्लर) (६) प्रेमचंद के बालक चरित्र - डॉ. केशव प्रथमवीर (कु. इंदिरा शिंदे) (७) प्रेमचंद के साहित्य में लोकतत्व - डॉ. प्रभाकर ताकवले (कु. ज्योति पांचाल) (८)

प्रेमचंद की भाषाशैली - डॉ. श्री. दा. संगोराम (श्री. सुरेश बाबर) (९) उर्दू साहित्य को प्रेमचंद का योगदान - प्रा. ज. मो. कोठारी (सौ. सुनेत्रा तावडे) (१०) प्रेमचंद साहित्य द्वारा हिंदु - मुस्लिम एकता के प्रयास - प्रा. शमीम शेख (कु. रफीक शेख) (११) प्रेमचंद साहित्य की प्रासंगिकता - डॉ. कृ. गं. दिवाकर (कु. शीला शिंदे) (१२) प्रेमचंद का जीवन-दर्शन - प्रा. दी. का. कुलकर्णी (सौ. सुचेता भावे) (१३) प्रेमचंद के साहित्य में मनोविश्लेषण - प्रा. बा. गो. वाणी।

इन सभी निबंधों पर जमकर चर्चा भी हुई। इस चर्चा में न केवल प्राध्यापकों और विद्यार्थियों का सहयोग था परंतु पुणे शहर के अनेकानेक बैंकों के हिंदी-अधिकारियों, हिंदी-भाषी-समाज के सन्माननीय सदस्यों तथा विश्व-विद्यालय और आबासाहेब गरवारे - महाविद्यालय के एम. ए. के छात्रों ने भी सक्रिय हिस्सा लिया था।

निबंधों का सारांश : (क्रमशः)

(१) गांधीवाद और प्रगतिवाद के परिप्रेक्ष्य में विचार करने पर जब प्रेमचंद की उपलब्धियों को रेखांकित किया जाता है तब निष्कर्ष यही निकलता है कि किसी भी वाद में प्रेमचंद पूरी तरह बैठ नहीं पाते हैं। वस्तुतः वे जनता के साहित्यकार हैं। परंपरागत मौलिक आदर्शों की नवीन वांछित व्यवस्था के प्रति स्वागत-भाव ही उनकी प्रगतिशीलता है।

(२) गांधी युग में रहते हुए भी प्रेमचंदजी ने नारी को परंपरा से प्रमाणित नारी को ही अंकित किया है। नारी का स्वतंत्र, आर्थिक रूप में आत्मनिर्भर रूप दुर्लक्षित ही रहा है। नारी मन के असंख्य भावों के उत्थान पतन को प्रेमचंद ने अपने उपन्यासों का विषय नहीं बनाया।

(३) स्वाधीनता आंदोलन की विषम परिस्थितियों में सजीव पात्रों का निर्माण कर मानवतावादी ध्येयों की स्थापना प्रेमचंद के मुसलमान पात्रों के संदर्भ में भी हो जाती है।

(४) प्रेमचंद सामाजिक कलाकार हैं और उनमें युग चेतना, सामाजिक चेतना विशेष रूप से मिलती है। प्रेमचंद अपने युग के लेखकों में सब से अधिक प्रगतिशील और दूरदृष्टा थे। तथापि यह कहना पड़ता है कि प्रेमचंद अपने चित्रण में जितने यथार्थवादी और क्रांतिकारी हैं

उतने अपने विचारों में नहीं। वे पाठकों को जीवन की वास्तविक परिस्थितियों पर सोचने के लिए बाध्य करते हैं। सामाजिक विकास की नई दिशाओं की ओर भी वे संकेत करते हैं। प्रेमचंद की यह बहुत बड़ी उपलब्धि है।

(५) अपने लेखन काल के उत्तरार्ध में प्रेमचंद ने व्यंग्य और संयत आक्रोश से भरी कहानियाँ लिखी हैं और इस प्रक्रिया में प्रेमचंद ने शिल्पविधान में ही नहीं बल्कि कहानी के उद्देश्य तक में परिवर्तन कर दिया। कहानी जीवन ही बन गई। प्रेमचंद की इस काल की कहानियों में नई कहानी के सूत्र बिखरे हुए हैं जिनका विकास परवर्ती कहानीकारों ने किया है।

(६) प्रेमचंद के विशाल कथासाहित्य में सिर्फ बालकों को लेकर लिखी गई कहानियाँ बहुत कम हैं। ये सभी कहानियाँ चरित्रप्रधान हैं और हर कहानी में नायक की विशिष्ट छटा देखने को मिलती है। स्वभाव की बालकोचित सरलता, मन की सृजनात्मक कल्पना एवं कोमल संवेदनाएं और व्यवहार की चेतनापूर्ण प्रतिक्रियाएं पूर्ण रूप से इन कहानियों में दिखाई देती हैं।

(७) राजमहल में मान करनेवाली राजकुमारी और मंड पर गीत गानेवाली कृषक कन्या एकसाथ प्रेमचंद ही के साहित्य में अपने समूचे वैभवमें उपस्थित हुई हैं। लोकतत्व के एक एक आयाम को उन की कहानियाँ उद्घाटित करती हैं।

(८) प्रेमचंद जनता के लेखक थे और उनकी लोक-प्रियता का कारण उनकी भाषाशैली भी है। संलापशैली और प्रवाहमयता, व्यंग्यात्मकता, स्वाभाविक वार्तालाप, अर्थान्तरन्यास शैली, उर्दू-संस्कृत का स्वाभाविक मेल आदि सहज गुणों के साथ कलात्मक संवरण का अभाव, अत्यधिक आदर्शवादी निष्ठा के कारण उपदेशात्मकता आदि दोष भी प्रेमचंद की भाषाशैली में दिखाई देते हैं।

(९) हिंदी साहित्यकारों और साहित्यपर ही प्रेमचंद का प्रभाव नहीं है बल्कि उर्दू लेखकों को भी वे प्रभावित करते हैं। उर्दू साहित्य की सामाजिकता का श्रेय प्रेमचंद को है। कल्पनिकता से अलग कर ठोस सामाजिक यथार्थ से उर्दू को जोड़ने का कार्य प्रेमचंद ने ही किया है। प्रेमचंद के प्रारंभिक लेखन पर उर्दू साहित्यका प्रभाव है परंतु प्रेमचंद ने परवर्ती उर्दू साहित्यको भी प्रभावित किया है।

(१०) यह बात अब स्वीकृत है कि राजनीति में

गांधीजी ने जो कार्य किया वही काम साहित्य में प्रेमचंद ने किया। भारतीय स्वाधीनता-संग्राम में हिंदू-मुसलमान एकता पर गांधीजी का बल था। प्रेमचंद के पात्र अपनी धार्मिकता के कारण उतने बुरे नहीं हैं जितने मनुष्य स्वभाव की त्रुटियों के कारण। न सारे हिंदू काफ़ीर हैं और न सारे मुसलमान मोमिन। सांप्रदायिक अभेद ही प्रेमचंद का आदर्श था।

(११) प्रासंगिकता के विविध आयामों के बावजूद मात्र प्रासंगिकता ही साहित्य का एकमात्र आधार होता तो इतने वर्ष बीत जाने पर आज भी प्रेमचंद्र को साहित्य और समाज में गौरव का स्थान प्राप्त न होता। मानवीय भावनाओं के अंकन के लिए प्रासंगिकता का बंधन नहीं होता है। कई समकालीन समस्याएं कालप्रवाह में अप्रस्तुत हो जाती हैं परंतु मूल मानव प्रवृत्तियां वे ही होती हैं। इसी कारण से प्रेमचंद साहित्य की आज प्रासंगिकता है।

(१२) घृणित, कलुषित यथार्थ के बावजूद जीवन त्याज्य नहीं है क्योंकि आदर्शों की संभावनाओं से वह भरपूर होता है। समाज के क्रॉस सेक्शन को लेकर भल-मनसाहत के दर्शन प्रेमचंद कराते हैं। उनकी जीवन की आस्था ही उनके आदर्श जीवन-दर्शन के मूल में है। कृत्रिमता, पाखंड, स्वांग, नकल की अवहेलना और विधायक,

सहज, अच्छे, नैतिक, सदाचारी जीवन का अंकन प्रेमचंद हमेशा अपने साहित्य में करते थे।

(१३) प्रेमचंद की कहानियों में मनोविश्लेषण इतना साफ और गहरा है कि मनोवैज्ञानिकों की पकड़ में उसके सारे आयाम एकसाथ नहीं आ सकते परंतु पाठक तटस्थ भाव से उन गहराइयों के आयामों का अनुभव आसानी से कर लेता है। चेतन, उपचेतन, और अचेतन मन की गुत्थियों को प्रेमचंद ने व्यावहारिक धरातल पर उपस्थित किया है मात्र सैद्धांतिक धरातल पर नहीं।

समापन समारोह :

प्रेमचंद संगोष्ठी के समापन समारोह की अध्यक्षता डॉ. दि. ब. केरूर ने की। कतिपय निबंध पाठकों ने संगोष्ठी विषयक अपने अपने अनुभवों को बताते हुए संगोष्ठी की उपादेयता का महत्व उद्घाटित किया। इस प्रकार के स्तरीय और मानक संगोष्ठी के आयोजन के लिए हिंदी विभाग तथा स. प. महाविद्यालय को धन्यवाद दिया।

डॉ. केरूरने अपने धारा प्रवाह हिंदी-भाषण में भारतीय स्तरपर महत्वपूर्ण लेखक प्रेमचंद के प्रति अपनी श्रद्धा व्यक्त करते हुए 'भारतीय' होने में ही लेखक की महानता का प्रतिपादन किया।

प्रा. साने ने सहयोगी विद्यार्थियों और प्राध्यापकों के प्रति अपनी हार्दिक कृतज्ञता को प्रकट किया।

* * *

“ देहातील चैतन्याला विशुद्ध जाग येणे, जीवनतृष्णेपासून निरपेक्ष अशी जाग येणे, हाच कलेचा परिणाम असतो. कलेचा आस्वाद आपल्यात एक विशुद्ध निरपेक्ष उत्साह निर्माण करतो, आपल्या जाणिवेला एक तरल उन्नत पातळी प्राप्त करून देतो, याचे कारण चैतन्याला आलेली ही विशुद्ध निरपेक्ष जागृती. ”

—प्रभाकर पाध्ये
(' सौंदर्यानुभव ')

Stock-Verification

A Case study of College Libraries in Pune City

M. B. Konnur, Librarian, S. P. College

Abstract :

In order to find out how the stock verification is carried out and at what interval, a survey of ten college libraries in the city of Pune was conducted. Methods used for stock verification in these colleges are described in brief. An attempt is also made to find out what advantages and disadvantages, mentioned by E. V. Corbett, are experienced by the librarians of these colleges. Alternatives are proposed for annual stock verification.

Introduction :

The European and American libraries do not resort to annual stock verification since they consider it to be a waste of time. However, at least in India, it is necessary in all types of libraries—academic, research and public—to verify the library stock from time to time because, as pointed out by P. N. Asthana, “materials are purchased out of the funds raised from the public donations and Government grants. Hence an audit of that amount becomes inevitable to satisfy both, so that in future, libraries may be able to get the funds regularly without any hitch” (1, p. 223).

‘Inspection’ and not Stock Verification :

It is true that stock verification is one of the most formidable tasks to be undertaken by the staff of any library since it involves a physical check of each book in stock according to the accession records. However, its main purpose should not in fact be to discover which books are missing. This aspect, though important, is only incidental. A better name for the operation, as proposed by James Thompson is ‘inspection’. According to him, “once a year, a library puts its house in order, making sure that its books are all traceable and all in order, and that its

various records and catalogues are accurate" (2, p. 104).

Present Survey :

In order to find out how the stock verification is carried out in the college libraries in Pune city, after what interval it is carried out and also what advantages and disadvantages the college librarians experience in stock verification, a survey was conducted of ten college libraries in the city of Pune. Though all colleges are not included in the survey, the colleges selected for the purpose can be taken as 'representative' ones. Their students' and teachers' strength varies from 1250 to 3300 and 45 to 235 respectively. The facts that the number of persons working in these libraries varies from 5 to 28 and the book collection varies from 25,000 to 1,70,000 strengthen the point that they can be treated as representative ones. The fact that out of the ten colleges under survey, two are more than hundred years old; another two are more than fifty years old; still another two are more than thirty years old and four were established during the last decade is also a proof that these colleges are worth surveying.

Stock Verification Methods :

Though K. C. Harrison feels that " methods of stock taking vary so much that it is impossible to describe them all " (3, p. 120), it is observed that all the methods are in vogue in carrying out the stock verification in the colleges under survey. While four libraries carry out stock verification with the help of shelf-

list, three do it with the slips prepared for the purpose. The remaining three use different methods such as stock verification cards, book cards and general register for the same purpose. As four libraries use shelf list for stock verification purpose, it can be presumed that this method is found to be better one as is pointed out by the librarian of one college under survey that " up-to-date subject catalogue remains at hand to the librarian for special reference ". It is important to see that the method that is chosen is most economic, simple to operate and does not disturb the library services. It is with the exception of one library that all the libraries under survey carry out stock verification in summer vacation, since it is at this time that most of the library staff is available for the purpose. At least three libraries follow the undesirable practice of closing the service during stock verification, as if to belie S. R. Ranganathan's observation that " there will be no need to close down the library for the purpose " (4, p. 156).

Frequency :

The decision concerning the frequency of stock verification is taken not by the librarian, but by the library committee or the executive authorities above him. Though Harrison feels that " for most libraries the days of annual stocktaking are over, owing to shortage of staff " (3, p. 120), these days are still there, at least in the case of libraries in India since in seven out of ten libraries under survey, the stock verification is carried out every

year. In one library, the stock verification is conducted after three years, while in another it is carried out after five years. It is only in the case of one library that no specific period is fixed for the purpose.

Advantages :

E. V. Corbett mentions the following advantages of stock verification :

- “ 1. Makes it possible to bring the catalogues and other records up-to-date; thus improving the reservation and inter-loan procedures and reducing irritation to both readers and staff.
2. It may reveal large-scale losses and suggest additional security measures.
3. Permits a general overhaul of the bookstock and its physical condition.
4. Clears up many of the “ queries ” which beset even the best-run libraries.
5. Satisfies the auditors that stock is being properly controlled ” (5, pp. 177-78).

The librarians of all the colleges under survey agree with Corbett so far as the advantage at Sr. No. 3 is concerned. Though most of the librarians—nine in number agree with Corbett so far as advantages at Sr. Nos. 1 and 2 are concerned, all ten fail to understand how it improves the reservation and inter-loan procedures and how it clears up the queries. Three out of ten librarians expressed their disagreement with Corbett so far as advantage at Sr. No. 5 is concerned. Since the concept of stock verification

forms part of the broader concept of audit, their disagreement with Corbett on this point obviously has emanated from their failure to appreciate this basic position.

P. K. Banerjee mentions following two advantages :-

- “ 1. The old and damaged books lying on the shelves can be got repaired.
2. Books are properly arranged on the shelves and the misplaced books are restored to the correct places ” (6 pp. 95-96).

Most of the librarians—nine in number—agree with Banerjee; as such, it can be presumed that these advantages of stock verification are very much there. However, these two are adequately covered by No. 3 of Corbett.

Disadvantages :

Corbett further points out the following three disadvantages of stock verification :

- “ 1. It takes up a considerable amount of staff time which might be better employed.
2. Its results are largely negative.
3. It is virtually impossible in a very large library ” (5, p. 178).

Most of the librarians—seven and six—agree with Corbett so far as the first and third disadvantages are concerned. However, six librarians do not agree with Corbett's remark that the results of the stock verification can be treated as largely negative.

Conclusion :

As mentioned earlier, the stock verifi-

cation is one of the formidable tasks to be undertaken by any library. However, taking into consideration the advantages mentioned above, which are acceptable by most of the librarians, one can conclude that the stock verification is a must. According to the fifth law of Library Science, enunciated by S. R. Ranganathan, "Library is a growing organism." Libraries grow in their size and collections; as such; it becomes rather difficult, if not impossible, to carry out the stock verification every year. That is why, Corbett feels that "Where it (the library) consists of about 40,000 volumes and upwards, it (stock verification) can be a very big task indeed" (5, p. 175). R. N. Raghuraman, Meera G. Joshi and G. J. Narayana also agree with Corbett, when they express the opinion that "it is neither desirable, nor practicable to make it (stock verification) annual. For those in the range of 30,000 to 50,000 volumes, verification once in three to five years seems reasonable" (7, p. 25). Considering these two views, it will not be wrong to conclude that in libraries having collections less than 30,000, stock verification should be carried out annually; in libraries having collection in the range of 30,000 to 75,000, the stock verification should be conducted once in two years and in the libraries having the collection more than 75,000 the same should be done once in three years.

* * *

References :

1. Asthana, P. M. "Stock taking in libraries" *IASLIC Bulletin* 13 (1968): 222-27.
2. Thompson, James : *An Introduction to University Library Administration*. London : Clive Bingley; 1974.
3. Harrison, K. C. : *First Steps in Librarianship*. London : Andre Deutsch 1973.
4. Ranganathan, S. R. *The Organization of Libraries*. London : Oxford University Press; 1963.
5. Corbett, E. V. : *An Introduction to Librarianship*. London; James Clarke & Co.; 1969.
6. Banerjee, P. K. : "Maintenance and Verification of Stock in Libraries" *Indian Librarian*. 25(1970): 94-96.
7. Raghuraman, R. N., Joshi Meera G. and Narayana G. J. "Stock verification in the absence of shelf list" *Annals of Library Science and Documentation*. 22 (1975) : 25-29.

[Paper presented at the 27th All India Library conference held at Hyderabad from 9th to 12 January 1981.]

Black Money - Creation, Effects and Control

Ramchandra R. Patil, S. Y. B. Com.

Nani Palkhiwala has said, "India is the highest tax nation." In this simple statement there is an answer to the question why black money is created. The black money may not be always in the form of currency notes.

Black money has become a problem of today. It has raised many problems in the economy of India. Quantum of black money is increasing at a rapid speed every year. Prime Minister and other ministers many a time say that black money is increasing, it is necessary to control it.

We first see what is meant by black money. This term is used to denote unaccounted money or concealed income or undisclosed wealth. The term is also used to denote money involved in transactions wholly or partly suppressed. It should be noted that tax evasion and black money are closely interrelated. We can better say that they are interlinked. It is necessary to check black money otherwise it may ruin the economy.

Black Money has given rise to a parallel underground economy. Black

money is not a stock but a flow having the currency base that finances transactions in the parallel economy. Most holders of black money use it for this purpose.

The Wanchoo Committee on taxation estimated that black money in circulation in 1969 was about Rs. 10,000 crores. It was worked out to be nearly one third of G. N. P. In 1978, the then Minister of State of finance in the Janata Government Mr. Satish Agarwal said that there is black money about Rs. 20,000 crores in the economy. It is said that black money in circulation at present may be about Rs. 25,000 crores. It may be more than that, because no one can accurately estimate how much black money is there at present.

We now see the causes which have generated black money. The Government licencing and regulatory process and procedures are many a time used to collect massive money for the ruling party. The burden of all this falls ultimately on poor people. One of the reasons that gives rise to black money is what Rajaji used to

call is 'Permit License Raj'. It is true that permit license cannot be entirely avoided. But its incidence can be reduced.

Some other reasons for generation of black money are shortages prevailing in the economy and large number and inefficient operations of price control policies. At the same time there has been no appreciation of the demand for exempting savings from tax. Policy of Government is also responsible for large increase in black money. Due to mistakes or wrong measures in the financial and political policy of Government black money increases.

One of the basic reason for generation of black money is prohibitive tax burden on higher slabs of income. In our country heavy tax is charged on income and on purchase and sale of property and on wealth. We know that there is wealth tax, gift tax, estate duty. Rate of Sales tax is high. The rate of tax on personal income is about 69 percent. At the rate of income tax is high people evade taxes. They are reluctant to pay taxes. Some persons who evade taxes think that if they pay taxes according to law it will not be possible for them to maintain their present standard of living and have enough amount to meet the expenses. The persons may be doctors or lawyers. The persons may be very rich, but they tries to evade taxes.

The laws relating to taxes are difficult to understand. People do not exactly know how much amount is to be paid as taxes. This keeps them away from paying taxes. Also the laws many a time are

changed or modified. As we know people are not in a position to understand the laws; then how can they understand what changes are made in laws and how will they affect them?

In our society, there is a small number of people who are very rich. We do not take into account how these people have made money. They may have become rich by using unfair practices. The rich persons are always respected. We do not give importance to moral behaviour. Also we do not always give importance to honesty, character of the persons. This attitude should be changed. The desire to amass wealth and become rich as early as possible gives rise to bribery and corruption. Because some persons make use of fair as well as foul means to make money. Once the seeds of corruption are sown, corruption spreads very easily and becomes all pervasive. Bribery and corruption is also responsible for generation of black money. Corrupt business practices, donations to political parties, very strict control on industries are some other causes which lead to creation of black money.

We now see what are the bad effects of black money. Most of black money in circulation is in trade, construction activities, film industry and politics. These operations require cash in large amounts at short notice. It is said that steel industry generates about Rs 400 crores of black money a year while the film industry generates black money around Rs. 100 crores per annum.

Black money generation has reached

critical limits as a result of which there is massive corruption every where as a result of which no desirable national economic policy is possible. Black money has become a national menace. It is possible for people to invest black money in any form. The prices of plots of land has increased in rural as well as urban areas. The price of construction has increased. It has become difficult for persons in middle class to purchase a plot of land as the price is beyond their control. The rates of various food items in hotels are increasing. It is noticed that black money is invested in industries which are to produce luxurious products. Traders, industrialists make use of black money as capital. Black money is misused by big industrialists, traders etc. Black money is invested in gold etc. Black money is responsible for black marketing profiting. Shortages are created in markets.

There may be inflation due to large quantum of black money. Inflation is not desirable as it affects consumers, producers, workers adversely. Due to inflation there is redistribution of income. The rich become richer and poor poorer. Wage and salary earners, small farmers are badly affected.

Government tries to reduce poverty by undertaking various measures and schemes. But the schemes which aim at reducing poverty become futile due to large quantum of black money. They become simply meaningless.

From all the facts noted above it will

be evident that it is very necessary to control the increasing flow of black money. We therefore see the measures which can be useful in controlling the generation of black money. Economic offences including smuggling and foreign exchange manipulation, black marketing must be checked. Politicians continue to shy away from taking any effective steps to liquidate the parallel economy because they share the benefits from black money. Hence it is first necessary to delink politics from black money if its growth is to be controlled. To do this all contributions political parties must be made fully accountable as suggested by the Election Commission.

The irrational tax system needs serious rethinking. Taxation policy should be rationalised and the incidence and pattern of taxation, So designed that it doesn't destroy the incentive for investment, it should motivate people for savings but should not induce tax evasion. Thus what is required is rethinking on the changes in the basic structure of India's fiscal policy. So the economic environment should be such as it would reduce the temptation to resort black money. The rate of income tax should be reduced. It should be consistent with levels of income. Rate of income tax should be about 50 to 55 percent. Sales tax should be altogether cancelled or reduced to minimum. In India no tax is charged on agricultural incomes There are big farmers who get a large income from agriculture. So tax should be imposed on agricultural

income. Then it would be possible to reduce income tax or other taxes.

Leaders of Government and the opposition parties should evolve a joint strategy. Eminent economist Dr. H. K. Paranjpe has said, "Political parties should not use black money for elections." It is also suggested by some persons that the Government should not penalise black money holders if they agree to invest it in welfare schemes like housing for weaker sections, construction of roads, coaching centres for students belonging to weaker sections etc. Government should give concessions to the tax payers who pay taxes within time. People should also know their responsibility, they should pay taxes and co-operate with Government. Institutions like chamber of commerce make certain suggestions, they should be considered.

In 1975 the Government announced a voluntary disclosure scheme for harnessing unaccounted money. It yielded a net tax income of about Rs. 150 to 200 crores. Thus it was succeeded to some extent because of the special circumstances prevailing at that time which one would hardly wish to duplicate. It did not however, in the long run bring about any change in the volume of black market operations. After three years currency notes of face value of Rs. 1000/- and

more were cancelled by the Janata Government. In a major bid to mop up black money and canalise it for productive purposes, the Government promulgated an ordinance on 12th January 1981 announcing a scheme of special bearer bonds. The bonds will be of the face value of Rs. 10,000/- with a maturity period of 10 years. Sri Lanka introduced a bearer bond scheme in May last year which was strikingly similar to the one which India has devised. The measure has failed to make any impression on the hoarders of black money in Sri Lanka. There is a reason whether the scheme would succeed in this country where fiscal laws and import policies are comparatively more rigid in form and substance than in Sri Lanka. Gangadhar Gadgil has said, "I don't feel that industrialists and businessmen will take much advantage of this scheme. So the scheme will not be much successful."

Choksi Committee was right when it emphasised that periodical schemes of legitimising black money generation, actually penalised the honest tax payers, it is very necessary to get overall tax rates lowered so that black money generation is reduced in magnitude and total operations restricted. Central Government has not given much thought to this aspect so far.

* * *

Olympic Glossary

P. B. Joshi, M. Sc. (II)

Charter :

The Olympic Charter is a code of rules and regulations binding on everybody in the Olympic movement. Its basic elements were submitted by Pierre de Coubertin, father of modern Olympics to an international sports congress in Paris in June 1894 and were approved by that body.

Symbol :

The Olympic symbol of the five interlocking rings against a white background stands for the indissoluble unity of the five continents and the gathering of athletes from all over the World at Olympic Games in a spirit of honest and friendly competition. The colours of the Olympic symbol include those of national flags of all the countries represented in the IOC.

Flag :

The Olympic flag is a white banner with five interlocking rings (blue, white, black, green and red) in the middle. It was adopted by the IOC in 1913 at Pierre de Coubertin's suggestions and was first hoisted at the Olympic Congress held in Paris in 1914 to celebrate 20th anniversary of the revival of the Games.

Emblem :

Each Olympic Games has its own emblem, which includes the Olympic rings and motto. The emblem of the Moscow Games depicts the Olympic rings in combination with an architectural symbol of Moscow.

Flame & Torch :

About a month before the Games, the Olympic flame is lighted from the sun's rays with a magnifying glass at Olympia, the venue of the Games, in ancient Greece. The Olympic Torch is lighted from this flame. The custom was revived at 1928 Olympics.

Relay :

The Olympic flame was first carried to the venue of the Games by a relay of runners in 1936 This has become an obligatory Olympic ritual.

Medals :

The winners of the first three places at Olympic Games receive medals and diplomas are presented to the athletes who are placed fourth, fifth and sixth. The medal awarded for first place is gold (made of Silver and plated with six grams of pure

gold); a silver medal is awarded for second place and a bronze medal for third place. The medals (with a diameter of not less than 60 mm and 3 mm thick) depict the respective sports in which they

are awarded. The members of the teams that take the first three places are awarded medals and diplomas.

[Please refer to cover page No. 4]

* * *

Reconstructing Our Commerce Course

B. M. Patwardhan, S. Y. B. Com.

I was just wandering in our college. When I came near the porch, I found some students discussing among themselves. Snatches of their conversation reached my ears and I gathered that they were discussing about uncertainty of jobs after their graduation.

Suddenly I started thinking in that direction What is the use of huge investment in our Commerce Course if it is not going to be productive ?....

After careful analysis, I found that the fault is in the whole structure of Commerce Course. A Commerce Graduate who steps into the real world gets baffled by the strange contrast between his theoretical knowledge and reality. That is why we find many students on railway station unaware of train numbers, in post offices ignorant about the fact that telegram message is to be written in block letters and in colleges giving different signatures

on different documents without realising its importance, Can't we spin elements of practical life in the fabric of our course ?

An ideal course is one which moulds personality of a student in right manner by improving various abilities. Broadly speaking these abilities can be summarised as-

- (1) Ability of thinking.
- (2) Ability of logical expression.
- (3) Ability of reasoning.
- (4) Ability of elocution.
- (5) His level of general knowledge.

After considering these factors we will realise that current Commerce Course is outdated and encourages unhealthy competition among students who can secure more marks by mere cramming. Thus it is high time to review, retrospect, and reconstruct the course.

The modification in my view should be done on three different levels, viz.

- (1) Changes in syllabus.
- (2) Changes in examination system.
- (3) Some additions to existing course.

Changes in Syllabus :

Primary aim of Commerce Course should be to introduce a student with various fields of Commercial activities. While the ultimate goal will be to specialise him in one of them. Thus students should initially realise practical facts rather than theoretical concepts. But our syllabus is formed in exactly opposite manner. For example, students offering Banking are heavily burdened with the conceptual conflict between money market and capital market. As a result a student cannot take interest in the subject. So he should be initially introduced with practical banking transactions like obtaining loan, drawing and discounting bills, effecting stop payment on cheques etc. Then he should be informed about the transactions from Banker's view like recording various transactions, distribution of work, effecting clearing of cheques etc. What is the use of differentiating terms like organisation and management with several conflicting views of American and British Authors? Rather practical ways of solving managerial problems are important. Our syllabus should take students from practical side of a subject to a theoretical one which will help them in analysing the problems with theoretical logic without boring them.

Changes in Examination System :

Examination is a way of judging abili-

ties of a student by examining some of them. It is just like sampling in statistics. So marks secured by a student would be accurate only when such sample of examination is carefully designed. In order to ensure this, I would like to suggest certain changes in existing plan of semester examination.

The whole examination would be divided into internal examination (40 marks) and external examination (60 marks) as it is, but the method of putting questions would be different. Moreover present practice of question banks should be given up.

External examination would be divided into two parts. Part I will be allotted 30 marks and 45 minutes. It would consist of :

- (i) Objective type questions with given 3/4 alternatives. Alternatives would be so close to one another that they would test deep knowledge and thorough understanding of a student. For example-
A rupee note bears the signature of.....
(1) Governor, Reserve Bank of India
(2) Secretary, Ministry of Finance
(3) Finance Minister.

Such 20 questions would be asked and will carry 20 marks.

- (ii) Short answer type questions where answer is to be given in one word or group of words. They would be designed to test external reading of a student.

For example, if topic on nationalisation of banks is included in syllabus, the question would be,

How many nationalised bank are there in India at present ?

In order to answer this question a student should know that nationalised banks include :

- (i) State Bank of India (1)
- (ii) Affiliated Banks of SBI (7)
- (iii) Banks nationalised in July 1969 (14)
- (iv) Bank nationalised on 15th April 1980 (6)

Such 10 questions would be asked and will carry 10 marks.

Answer-sheet will be a paper with question number and alternative numbers. Students will have to encircle the correct alternative. There will be ten lines where he would answer short answer type questions.

Such design of Part I will give following advantages.

- (1) It would ensure wide coverage.
- (2) It would test practical knowledge.
- (3) It would induce students to read various news-papers and periodicals.
- (4) Use of guides like 'Pragati Notes' (which are in fact 'Adhogati Notes ') would be reduced as the alternatives given in examination may not be given in such guides.
- (5) Answer sheets can be examined with the help of computer

But the main arguments raised against this are :

(1) Students can secure marks by mere luck or chance if the randomly selected answer is correct.

(2) It would encourage copy.

(3) It will not develop ability of expression and reasoning.

To solve first two problems we can introduce system of minus marking i. e. if the answer is not correct student will be given - $\frac{1}{2}$ marks instead of zero. Part II is designed to solve the third problem.

Part II will consist of three broad questions out of which a student will be required to attempt any two. They will carry 30 marks and 75 minutes. The nature of questions would be such that they will not only cover theoretical part covered in text books but its practical links also. For example instead of asking, What are the features of STC operations ? We will ask,

'STC and Rubber Imports-Current problems and solutions' Or if the chapter on industrial relations is included in syllabus, we will ask

" Today's Bonus Problem "

For internal examination the subjects would be divided into :

(i) Law subjects like Company Law, Mercantile Law, Provisions of Income-tax etc. In case of these subjects ' case-studies ' will be arranged where the concerned professor will give a real or artificial case for discussion and students will discuss it in the light of provisions of acts.

(ii) In case of other subjects group discussions can be arranged.

This will give following advantages.

- (1) Students will not merely mug up the provisions of law but will learn its practical application.
- (2) Biased study will be discouraged as a student will have to answer opposite argument made by other and so thorough knowledge is necessary.
- (3) It would develop various abilities like ability of reasoning, elocution logical expression etc.

At the end of discussion the concerned professor should pass his expert comments and should also correct students if discussion is not going on correct lines.

But question arises, how to arrange group discussions when there are about hundred students in a division ?

Generally time table is so constructed that in each week there is one tutorial period for each subject. This period will be of one hour duration. Professors can select batches of ten students at random and each batch will discuss for 30 minutes. Thus all discussions can be arranged in last 5/6 weeks.

Some Additions to Existing Course:

I have planned to advise these additions to make the course more practical and employment oriented, These subjects

can be introduced by cancelling subjects like transport, insurance marketing as they are highly practical in nature and the fundamental principles are already covered upto 12th standard.

Typing combined with business correspondence is one of such subjects. One can develop speed upto 30 w. p. m. in six months. Then he will be introduced with letter writing at S.Y./T.Y. level. If colleges find it difficult to arrange set of about 40 typewriters, University can recognise some of the private institutions and can conduct examinations in them. In examination a student will be given subject of a letter and will be required to type the letter directly. Similarly it will cover items like typing balance sheets, statements, advertisements etc.

Data punching has also good prospects due to increasing use of computers in India.

If our Commerce Course is designed on these lines, a commerce graduate will find it easy to get employed, due to employment oriented courses. Then even a poor student can take up professional courses and can go through them very easily due to development of various abilities and practical knowledge.

Let us hope it will happen soon.

* * *

The Birth And Death of A Star

Rajiv Agharkar, M. Sc. (II)

The sun—the source of life—is really a very ordinary star. It is of smallish size, and of average brightness and is in its middle age. Though it seems to alter little from day to day, it is slowly evolving. The sun was 'born' a few thousand million years ago and it will 'die' in a few thousand million years.

Birth :

Stars start their lives as huge clouds of gas, practically all hydrogen. The diameter of the cloud is about 'one light year.' Gravitational forces pull the atoms together and the huge cloud—the Protostar starts contracting. The life of the star has begun.

As the hydrogen atoms are pulled closer they become hotter, move faster and collide with other atoms. The Protostar which became the sun was about 70 million years old, and a sphere of a diameter of only 800,000 miles, when it gave birth to the planets.

The atoms in the core of a newly con-

tracted star are so energetic that their temperature approaches a million degrees.

Middle Age :

The temperature inside of the core of the star is now about a million degrees. Thermonuclear reactions start, hydrogen being gradually converted into helium,

The helium core expands. The star expands very slowly, as it becomes hotter. The sun is midway between this stage and the previous one.

Death :

Helium atoms start to combine to form heavier elements. The temperature rises rapidly, and the star expands into a red giant star.

The giant becomes a 'nova' ejecting half its matter into space. All the 'fuel' is used up and the star contracts into a white dwarf.

The star is now roughly five thousand million years old, with no more fuel left, it cools and finally fades away.

[Please refer to cover page No. 4.]

The Energy Crisis

Sudha Mysorekar, S. Y. B Sc.

Modern civilization runs on power obtained from natural fuels. Wood contains stored energy taken originally from the sun during photosynthesis. By igniting wood, we release this stored solar energy as heat and light energy. As civilization advanced, other fuels were introduced with the discovery of coal and oil deposits.

World's use of energy is increasing very rapidly in all fields. The economic success in a developing country increases its reliance on fuel energy and its stability depends upon its native fuel resources.

Present energy sources :

The Present sources of energy are mainly fossil fuels such as coal, petroleum and natural gas. Other sources are hydroelectric power and nuclear power.

Coal was formed during the carboniferous period from giant club-mosses and ferns. Great layers of these fern remains accumulated in swampy areas and were, later on, compressed into coal by the movement of the earth. About 300 ft of compressed vegetation forms 20 ft of coal. The underground coal deposits are

estimated to last for 2000 years at the present rate of use. The production of gas and oil from coal is a live subject, but, there are certain technical problems such as the solid wastes from mining, the residues from processing the coal and wastage of volatile products to the atmosphere.

Petroleum was formed by the decomposition of plant and animal material which got buried under hard rock. The oil is obtained by drilling the rock. The off-shore oil deposits may provide for the needs of the present generation. However a modern refinery is a costly affair and off-shore oil spills create several problems.

Natural gas is the cleanest form of fuel. It needs simple combustion equipment and no storage. It can also be obtained from other sources, (i) from coal, preferably with enrichment to approach the calorific value of methane-type natural gas, (ii) from hydrocarbon and organic wastes, and, (iii) from hydrogen obtained from electrolysis of water. Since natural gas is a valuable raw material for chemical industries, its use as a fuel must

be practically eliminated.

As fuel prices increase, hydroelectric power will become economically more attractive, because it uses no fuel and produces no pollution. Operating costs and maintenance are low in comparison with fuel-fired or nuclear plants as a hydroelectric project is multipurpose. However, a large lake inundates towns, roads and farmlands, thus making agricultural land useless.

The greatest purpose for increasing the available supply of energy is to be found in the field of atomic or nuclear power. The safety precautions in a nuclear power plant are unique and known in no other industry. Even if spillage of radioactive material should occur, there are efficient flushing means to transfer the dangerous material to holding tanks. However, a nuclear plant takes about ten years to erect and be fully operational. Unauthorised possessors of nuclear material are a danger to humanity as nuclear materials are lethal and possible tools of terrorism, blackmail and war.

Future energy sources

Coal gas from coal may be used for lighting and cooking. But most of the manufactured coal gases contain toxic carbon monoxide and have a disagreeable odour. Propane-butane mixtures having high calorific value can also be used as fuels.

Solar radiation may be called the greatest energy source of man. Solar energy not only heats the earth's surface but drives the rains, winds and ocean cur-

rents and provides the energy for all plants and animal life-cycles through photosynthesis.

So far, the sun's energy has been utilized only indirectly, e. g., the energy that comes from burning wood is the solar energy stored during photosynthesis. The energy of fossil fuels also came originally from the sun and built up over 600 million years as organic matter buried deep under the earth. The two major contributions of solar energy are the solar water-heaters for domestic use and the photoelectric conversion by solar cells in space programmes. The vast desert areas on the earth are said to offer suitable sites for solar collectors. However, there is no great promise that the solar power plants would turn out to be economical, because, solar heat is lost in many ways—due to water vapour, clouds, fog or pollution within the path between the sun and the collector.

Fuel from wastes-A renewable energy source :

Experimental work has shown that organic waste matter can be converted into synthetic fuels thereby alleviating the waste disposal problem and producing a renewable energy source. There are three major routes for the conversion of wastes to synthetic fuels—(i) Hydrogenation, (ii) Pyrolysis and (iii) Bioconversion.

(i) Hydrogenation is the oxygenation or chemical reduction of cellulose by carbon monoxide and steam. Organic wastes are mixed with 5% sodium carbō-

nate and placed in a reactor with steam and carbon monoxide at a pressure of 100-200 atmospheres and heated to 240-380°C for one hour. About 99% of the carbon content is thus converted into oil.

(ii) Pyrolysis (destructive distillation) is carried out under atmospheric conditions in an oxygen free atmosphere at about 500°C. Three different fuels—gas, oil and char are produced. The operational costs of this process are lower than for hydrogenation.

(iii) Bioconversion is the digestion of waste organic matter by anaerobic bacteria. Methane can be produced by this method and used to reduce and stabilize municipal sewage. The major problems faced in bioconversion are (a) finding inexpensive ways to collect and purify methane, (b) re-circulating the effluents and control pollution, (c) disposal of the sludge that remains after digestion. Since the sludge has a high protein content it might prove valuable to prepare animal feed.

Certain algae and phytoplankton can also bring about bioconversion. Most work on algal work has been directed towards their use as an oxygen source in sewage treatment. Between 4-10% of incident light energy can be stored by strains of fast-growing algae. At least 20% of energy can be stored by algae after enriching the medium with carbon dioxide and ammonia. Yet, it is necessary to determine whether algae can be grown cheaply enough for use as a raw

material in fuel production.

Hydrogen is an ideal fuel in many ways as it gives, on burning, only water vapour and oxides of nitrogen derived from air as the pollutants. The ignition energy of hydrogen is very low, hence, it can be used in low-temperature catalytic burners. Lester Krampitz of Ohio has proposed the direct production of hydrogen by algae. During photosynthesis, some algae can increase the oxidation potential of electrons from water to a level as much as 0.3 Volt more negative than the hydrogen electrode. It is thus possible to couple the reducing potential of these electrons with a hydrogenase enzyme from algae or bacteria and convert hydrogen ions to hydrogen gas.

Sizeable amounts of materials for production of ethanol as fuel can be obtained from sugarbeet. At the international symposium on "Petrochemicals in the eighties" held on Nov. 30, 1980, it was suggested that sugarbeet could be grown in the coastal area and terrai-acidic region of West Bengal as a second crop in mono-cropped lands. The main advantage of sugarbeet is that almost all the biomass contained in it can be utilized for the production of ethanol. A number of other chemicals like butanol and acetone can also be directly manufactured from sugarbeet by fermentation process. About two lakh acres of salty area could be brought under sugarbeet cultivation in the next few years.

Biogas or Gobargas is a fuel which can be manufactured by microbial deco-

composition of organic matter such as cowdung, chicken refuse, grass, bamboo shavings, sugarcane bagasse etc. These waste products are first digested in air and then urea and phosphate are added as nutrients. Aerobic fermentation takes place for 4-5 days. Then the digester is completely closed to start anaerobic fermentation. Methane gas is given out which can be used as a fuel. The solid remaining in the digester can be used as manure.

Conclusion :

From the above discussion it is clear that conservation of the present energy sources, recycling of the waste heat from combustion, utilization of waste products for production of energy and constant probing of other alternate energy sources may help to ease the present energy crisis. Energy crisis is a problem common to all developing nations. For an agricultural country bioconversion of plant and animal products seems to be the most suited course to tackle the alternative sources of energy.

* * *

“मानवी जीवनाचे रहस्य जाणण्याच्या प्रेरणेने विचारवंतांना नेहमीच भारलेले आहे. निसर्ग, समाज आणि स्वतः यांच्याशी असलेल्या मानवाच्या तीन नात्यांनी त्यांच्या बुद्धीला नेहमीच वेध लावलेला आहे. इतिहास, तत्त्वज्ञान, धर्म आणि कला यांचे मूळ येथे शोधता येईल. मानवाच्या या रहस्यांचा भेद करण्याचा एक प्रतिभाशाली आणि प्रज्ञावंत प्रयत्न कार्ल मार्क्सने केला.”

प्रभाकर पाध्ये

यांच्या 'मानव आणि मार्क्स' मधून

वृत्त विभाग

विषय विभागीय वृत्त

इंग्लिश : १
मराठी : २
हिंदी : २
जर्मन : ३
तत्त्वज्ञान : ४
शिक्षणशास्त्र : ५
इतिहास : ५
भूगोल : ५
अर्थशास्त्र : ६
राज्यशास्त्र : ६
समाजशास्त्र : ६
गणित : ७
संख्याशास्त्र : ७
वास्तवशास्त्र : ८
रसायन : ९
वाणिज्य : ९
पोस्ट ग्रॅज्युएट सेंटर
इकॉनॉमिक्स : १०

संघटना वृत्त

कॉमन रूम : ११
प्राध्यापक चर्चा मंडळ : १२
बुक क्लब : १४
ग्रंथालय : १४
विद्यार्थी वसतिगृह : १५
विद्यार्थिनी वसतिगृह : १८
जिमखाना : १८
राष्ट्रीय छात्रसेना : २०
महाराष्ट्र नौदल छात्रसेना : २०
राष्ट्रीय सेवा योजना : २१
वादसभा : २८
कलामंडळ : २९
सायन्स असोसिएशन : ३०
एस. पी. रिव्ह्यू : ३१
'लिक पिन्स' : ३२
'क्रीडांगणावरून' : ३२
गिरिभ्रमण विभाग : ३२
सहकारी पतपेढी : ३३

माजी विद्यार्थी मंडळ : ३४

वरिष्ठ महाविद्यालय वार्ता : ३६

* * *

विषय विभागीय वृत्त

English

Report of the Association activities from January 1980 to March 1980.

1. Miss Shubhangi Pargaonkar (T. Y. B. A.) read a paper on **Becket's Murder in the Cathedral : a comparison**, on Friday, the 15th February.
2. Dr. Prashant K. Sinha, Reader, Department of English, University of Poona, spoke on Ibsen's **Ghosts**, on Friday, the 29th February.
3. On Saturday, the 15th March, the Valedictory Function was marked by a new convention of the Juniors giving a farewell to the Seniors. On the occasion, Principal, (Dr.) D. B. Kerur spoke on the relevance of the study of English Language and Literature to the contemporary Indian situation. On behalf of the Department of English, Prof. B. N. Kulkarni offered the best wishes to the Seniors.

Activities of the Association from July 1980 to October 1980.

1. The activities of the Association for the new academic year began with an

informal get-together in which the Seniors welcomed the Juniors; Prof. B. N. Kulkarni announced the results of the T. Y. B. A. English Special Students, which were distinguished by three first classes.

On the same occasion, on Friday, the 22nd August, Miss Triveni Thatte, S. Y. B. A. read a paper on "**Kubla Khan**" as a **Dream Poem**.

2. On Monday, the 29th September, Miss Meenaxi Deo, T. Y. B. A., read a paper on **The Plot of Sophocles's 'Antigone'**.
3. On Tuesday, the 7th October, Rohit Kawale, T. Y. B. A., read a paper on **'Antigone' by Sophocles and 'Antigone' by Jean Anouilh - A comparison**.
4. In September, there was a series of record sessions on Shakespeare's **'Romeo and Juliet'** and **'Antony and Cleopatra'** as audio-aids to the study of the texts which have been prescribed for T. Y. B. A. Compulsory English - Lower Level and Higher Level respectively.

Prof. B. N. Kulkarni

इं ग्र जी ती ल आ स्वा द क स मी क्षा

मराठी

स. प. म. च्या मराठी वाङ्मय मंडळाच्या औपचारिक उद्घाटनाचा समारंभ दिनांक ६-९-१९८० या दिवशी विख्यात लेखिका सौ. मालतीबाई बेडेकर यांच्या शुभहस्ते पार पडला.

बाळूताई खरे, विभावरी शिरूरकर, मालतीबाई बेडेकर अशा तीन नावांच्या एका समर्थ व्यक्तिमत्त्वांनं - मालतीबाई बेडेकर यांनी या उद्घाटन प्रसंगानिमित्त 'भाजच्या तरुणांच्या आशा-आकांक्षा' या विषयी एका वेगळ्या दृष्टिकोणातून विचार मांडले. हे विचार भावुक ध्येयवादाच्या कांचनमृगामागे धावणारे नव्हते, उपदेशाचे मुखवटे चढवलेले नव्हते, तर आजच्या जीवनातील मूलग्राही समस्यांवर चिंतन करणारे आणि श्रोत्यांना मनःपूर्वक विचार करावयास लावणारे होते.

आजची स्वत्वहीन, स्वाभिमानशून्य तरुण पिढी उद्वेगात, निराशेत का चाचपडत आहे याचा त्यांनी निरनिराळी उदाहरणे अभ्यासून विचार केला. थोडीफार जुन्या पिढीची चूक, नेतृत्व आणि कर्तृत्वाची कधी गाठ न पडलेले राजकीय पुढारी आणि भोगवादा यांमुळे युवापिढी वैफल्यग्रस्त झाली आहे. आजचा जीवनकलहही याला कारण आहे.

आजच्या भीषण वस्तुस्थितीचे चित्र त्यांनी या भाषणातून उभे केले, तरुणांच्या मनोभूमिकेतून या प्रश्नाकडे पाहिले आणि तरुण पिढीच्या आशा-आकांक्षा तितक्याशा आशादायक का नाहीत, किंबहुना त्यांना आशा तरी आहेत का, अशी शंका उपस्थित होण्याला कोणती परिस्थिती कारणीभूत झाली याचा सहृदयतेने विचार केला, परिणामकारक रीतीने तो मांडला, काही तरी करा असे कळकळीचे आवाहन केले. जुन्या पिढीतील या विदुषी व कार्यकर्त्या स्त्रीच्या या चिंतनशील वक्तव्याने श्रोतृवृंद विलक्षण प्रभावित झाला यात आश्चर्य नाही.

डॉ. अनुराधा पोतदार

हिंदी

दूरदर्शन-नाटक-व्याख्यानसत्र :

श्री. ल. गो. भागवतजी के दो व्याख्यान दूरदर्शन-नाटक तथा रेडिओ-नाटक पर आयोजित किए गये थे। रेडिओ और दूरदर्शन के तंत्र से प्रत्यक्ष परिचित होने के कारण श्री. भागवत के व्याख्यान अत्यंत रोचक और उपयोगी सिद्ध हुए। इस कार्यक्रम में शहर के अन्य महाविद्यालयों के विद्यार्थी और प्राध्यापक भी उपस्थित थे।

'वंशी' हस्तलिखित : प्रेमचंद विशेषांक :

प्रेमचंद जन्मशताब्दि के अवसर पर 'वंशी' हस्तलिखित के प्रेमचंद विशेषांक का विमोचन पुणे विश्वविद्यालय के हिंदी विभाग के प्रमुख डॉ. आनंदप्रकाश दीक्षित के हाथों हुआ। इस अंक को प्रस्तुत करने में तृ. व. सा. तथा द्वि. वर्ष साहित्य के विद्यार्थियों का प्रशंसनीय योगदान रहा।

हिंदी विभाग के छात्र तथा उनके परिवार के सदस्य तथा प्राध्यापक और उनके परिवार के सदस्य बनेश्वर की प्रमोद-यात्रा में सम्मिलित हुए। अनायास ही संपन्न 'हुरडा पार्टी' से प्रमोद-यात्रा के आनंद में वृद्धि हुई।

भूतपूर्व हिंदी विभागाध्यक्ष डॉ. सज्जन राम केणी के हाथों तिलगुड-वितरण-समारोह संपन्न हुआ। इस समारोह की अध्यक्षता श्री. ल. गो. भागवत ने की।

प्रेमचंद जन्मशताब्दि संगोष्ठी :

द्वि-दिवसीय संगोष्ठी का आयोजन इस वर्ष की महत्त्वपूर्ण घटना है। चार सत्रों में तेरह निबंधों का पाठ और चर्चा का यह कार्यक्रम अत्यंत उद्बोधक और हिंदी विभाग के लिए अत्यंत स्मरणीय रहा। विभाग के सभी विद्यार्थियों और अध्यापकों के सहयोग से कार्यक्रम सुचारु रूप से संपन्न हुआ।

वार्षिक बिदाई-समारोह :

हिंदी विभाग के तृ. व. के. विद्यार्थियों को बिदाई देने का कार्यक्रम डॉ. प्र. रा. भुपटकर की अध्यक्षता में संपन्न हुआ। तृ. व. के विद्यार्थियों को द्वि. व. के विद्यार्थियों की ओरसे डॉ. भुपटकर के हाथों भेट वस्तुएं भी प्रदान की गईं।

१९८०-८१ के शैक्षणिक वर्ष के लिए तृ. व. से सौ. नीलम अंबवणेकर तथा द्वि. व. से कु. आरती कारखानीस का वर्ग प्रतिनिधि के रूप में चुनाव हुआ।

मालतीबाई बेडेकर : प्रभावी भाषण ★ प्रेमचंद जन्मशताब्दी चर्चासत्र

प्रेमचंद-तुलसी जयंती समारोह :

हिंदी वर्ग संगठन के वार्षिक कार्यक्रमोंका शुभारंभ इसी कार्यक्रम से हुआ। सौ. अंबवणेकर (तृ. व. सा.) तथा कु. भारती काळभोर के निबंध पाठ भी इस अवसर पर हुए। समारोह की अध्यक्षता डॉ. सिंधु भिंगारकर (रीडर, हिंदी विभाग, आबासाहेब गरवारे महाविद्यालय) ने की।

हिंदी दिवस समारोह :

बैंक ऑफ महाराष्ट्र के हिंदी कक्ष के प्रभारी अधिकारी श्री. मुरलीधर जगताप की अध्यक्षता में हिंदी दिवस समारोह संपन्न हुआ। 'राष्ट्रभाषा हिंदी-पृष्ठभूमि और प्रयोग' विषय पर श्री. जगताप ने अपने विचार व्यक्त किए जो विद्यार्थियों के लिए अत्यंत उपयोगी रहे।

विद्यार्थियों का अभिनंदन :

कु. विद्या पुरोहित (तृ. व. सा. में सर्वप्रथम) तथा कु. भारती काळभोर (द्वि. व. सा. में सर्वप्रथम) को इस वर्ष साठे पुरस्कार, जोगळेकर पुरस्कार, सीताबाई परशुराम पुरस्कार तथा पानवलकर पुरस्कार प्राप्त हुए।

डॉ. प्र. रा. भुपटकर पुरस्कार :

हिंदी विभाग के भूतपूर्व विद्यार्थियों ने पुणे विद्यापीठ की बी. ए. (हिंदी) की परीक्षा में विद्यापीठ में सर्वप्रथम क्रमांक प्राप्त करनेवाले विद्यार्थी को पुरस्कार प्रदान करने के हेतु रु. ६०००/- की कायम निधि पुणे विद्यापीठ के कुलगुरु डॉ. राम ताकवले को सौंपी गई। [इस समारोह की अध्यक्षता प्राचार्य डॉ. दि. व. केरूर ने की। इस वर्ष से यह पुरस्कार प्रदान किया जाएगा।

डॉ. सज्जन राम केणीजी की सेवा-निवृत्ति :

अक्तूबर १९८० के सत्रांत से डॉ. केणी स. प. महा-विद्यालय की अपनी प्रदीर्घ सेवाओं से अवकाश ग्रहण कर चुके हैं। हार्दिक विदाई और शुभेच्छाएं!

(१) सुवर्ण पदक से सम्मानित :

हिंदी विभाग की भूतपूर्व छात्रा कु. विद्या मेहेंदळे को एम. ए. (हिंदी) की परीक्षा में सर्वप्रथम क्रमांक से उत्तीर्ण होने के उपलक्ष्य में पुणे विश्वविद्यालय की ओर से सुवर्ण-पदक देकर सम्मानित किया गया।

(२) नाट्य परीक्षण मंडलपर नियुक्ति :

हिंदी विभाग की भूतपूर्व छात्रा सौ. ज्योत्सना देवधर

की नाट्य परीक्षण मंडलपर नियुक्ति हुई है।

(३) 'मुंबई मराठी पत्रकार परिषद' के अध्यक्ष के

रूप में विभाग के भूतपूर्व विद्यार्थी श्री. वसंत शिंदे निर्वाचित हुए हैं।

संगठक और प्रतिनिधि

प्रा. ह. श्री. साने, प्रा. पद्मजा घोरपडे.

नीलम अंबवणेकर, आरती कारखानीस.

प्रा. ह. श्री. साने

German

During the academic year 1979-80, the German Department had 33 students in the Senior College and about 200 students in the Junior College, out of whom 10 students had offered German as their Special subject. The result of our T. Y. B. A. students was cent percent. Out of four students, who had offered German as their Special subject, two students secured First Class.

During this academic year, our department has 14 students offering German as their Special subject.

In January 1980, we had organised a very novel programme, which was well received by the students. It was a get-together of all Junior College and Senior College students. Various interesting items were presented on this occasion, i. e. Group-singing, Short-dramatic performances etc. Some stories and poems written by the students were read out. This gave the students an opportunity to speak German and also encourage their creative talents.

ज र्म न च्या वि द्या र्थ्यां च वि वि ध गु ण दर्श न

वृत्त विभाग : ३

Three language films, slides on geographical conditions of Germany were shown to the students.

A visit to the Max Mueller Bhavan was very much appreciated by the students. They had an opportunity to see the library and a few films.

Prof. Manjiri Paranjpe

तत्त्वज्ञान

१९७९-८० या वर्षी श्रीमान विसुभाऊ साळवेकर निबंधस्पर्धेसाठी (१) कलाकार आणि सामाजिक बांधिलकी व (२) लोकशाही व शिक्षण हे दोन विषय देण्यात आले होते. या स्पर्धेत रोहित कावळे, द्वितीय वर्ष साहित्य, ह्यास प्रथम पारितोषिक व दिलीप भांडवलकर, तृतीय वर्ष साहित्य, ह्यास द्वितीय पारितोषिक मिळाले. त्यांचे हार्दिक अभिनंदन ! प्रा. डॉ. विद्याधर पुंडलिक ह्यांनी परीक्षक म्हणून काम केले.

तृतीय वर्ष साहित्य वर्गातील तत्त्वज्ञानाचे सर्व विद्यार्थी उत्तीर्ण झाले. कु. माधुरी लांबेकर ही विद्यार्थिनी प्रथम श्रेणीत उत्तीर्ण झाली. तिने एम. ए. साठी तत्त्वज्ञान हा विषय घेऊन आपल्या केंद्रात प्रवेश घेतला आहे. कु. विद्या बापट ही विद्यार्थिनी एम. ए. (तत्त्वज्ञान) परीक्षेत आपल्या पदव्युत्तर केंद्रातून प्रथम श्रेणीत उत्तीर्ण झाली. तसेच माजी विद्यार्थिनी कु. वैजयंती गांगल ही एम. ए. (तत्त्वज्ञान) परीक्षेत प्रथम श्रेणीत उत्तीर्ण झाली.

प्राचार्य श्री. गो. हुल्याळकर ग्रंथरूप पारितोषिक द्वितीय वर्ष साहित्य (तत्त्वज्ञान) वर्गात १९७९-८० मध्ये सर्वाधिक गुण मिळविणारा विद्यार्थी मोहन शिंगटे याला देण्यात येणार आहे.

पुणे विद्यापीठातील तत्त्वज्ञान विभागातर्फे विद्यापीठ अनुदान मंडळाच्या ' विद्यापीठ नेतृत्व योजने 'च्या अंतर्गत व्याख्यानांचे कार्यक्रम आपल्या महाविद्यालयात दुसऱ्या सत्रात आयोजित करण्यात आले. मुंबई विद्यापीठातील प्रा. एन. जी. कुलकर्णी आणि शिवाजी विद्यापीठातील प्रा. श्री. ह. दीक्षित यांची प्रत्येकी तीन व्याख्याने झाली. ती सर्व उद्बोधक होती.

वरील योजनेचा एक भाग म्हणून मे १९८० मध्ये पुणे विद्यापीठात ' आधुनिक तत्त्वचिंतन ' या विषयावर उन्हाळी चर्चासत्र (समर इन्स्टिट्यूट) आयोजित करण्यात आले होते. त्यात विभागातील डॉ. कावळे यांनी अभ्यागत प्राध्यापक या नात्याने ' जॉन ड्यूई यांचे तत्त्वचिंतन ' या विषयावर तीन व्याख्याने दिली. तसेच प्रा. विद्या नाडकर्णी, प्रा. प्रकाश सोमण, प्रा. सुरजीत खालसा हे विभागातील शिक्षक या चर्चा-सत्रात सहभागी झाले होते.

पुणे विद्यापीठाच्या तत्त्वज्ञान विभागात विद्यापीठ नेतृत्व योजनेच्या अंतर्गत डॉ. कावळे यांनी मे १९८० या एक महिन्यासाठी अभ्यागत प्राध्यापक म्हणून काम केले.

दिनांक ९ जुलै, १९८० रोजी वै. गुरुवर्य सोनोपंत दांडेकर स्मृतिदिनाचा कार्यक्रम झाला. दरवर्षी हा कार्यक्रम वै. सोनोपंत दांडेकरांचे विचार-धन जागृत ठेवणाऱ्या धार्मिक-आध्यात्मिक विषयावरील व्याख्यानांनी व्हावा, त्यात मानसशास्त्रीय मीमांसा व्हावी ह्या उद्देशाने प्रा. व. वि. अकोलकर ह्यांनी शिक्षण प्रसारक मंडळीकडे देणगी सुपूर्द केली आहे. त्याबद्दल प्रा. व. वि. अकोलकरांचे मनःपूर्वक आभार. चालू वर्षी या स्मृतिदिनी गुरुवर्य प्राचार्य सोनोपंत दांडेकर स्मृति-व्याख्यानमालेतील पहिले व्याख्यान प्राचार्य डॉ. शामसुंदर मुद्गल यांनी गुंफले, संत शिरोमणी पुरंधरदास ह्या कर्नाटकातील थोर संत-तत्त्वज्ञ कवीचे मननीय विचार त्यांनी आपल्या रसाळ व प्रासादिक भाषेत प्रकट केले.

प्रा. सौ. गौरी भागवत ह्यांना यू. जी. सी. ची पद-व्युत्तर संशोधनासाठी तीन वर्षांची टीचर फेलोशिप (शिष्यवृत्ती) मिळाली. त्यांचे अभिनंदन ! त्या १ डिसेंबर, १९८० पासून पुणे विद्यापीठात तत्त्वज्ञान विभागात या कामासाठी रुजू होत आहेत.

चालू वर्षी द्वितीय वर्ष साहित्य, तृतीय वर्ष साहित्य व एम. ए. च्या वर्गातील प्रत्येकी एका विद्यार्थ्यास ग्रंथालयात अध्ययनासाठी मुक्त प्रवेश सुविधा मिळाली आहे. ह्या नव्या चांगल्या योजनेचा हे विद्यार्थी लाभ घेत आहेत.

आपल्या महाविद्यालयाच्या तत्त्वज्ञानाच्या माजी विद्यार्थिनी प्रा. सौ. माधवी कवी आणि प्रा. सौ. समिता टिल्लू यांना चालू वर्षी तीन वर्षांसाठी यू. जी. सी. ची टीचर फेलोशिप मिळाली आहे.

डॉ. श्री. र. कावळे

वै. प्राचार्य सोनोपंत दांडेकर स्मृति व्याख्यानमाला

बुधवार दि. ९ जुलै १९८० रोजी सायंकाळी ६ वाजता गुरुवर्ष वै. दांडेकर पुण्यतिथी साजरी झाली, त्याच दिवशी तत्वज्ञान-विभाग व शिक्षणशास्त्र-विभाग यांच्या कार्याचा दरसालप्रमाणे शुभारंभ झाला.

गुरुवार दि. २ ऑक्टोबर १९८० रोजी सकाळी १० वाजना एक सभा आयोजित केली होती. त्यावेळी 'एज्युकेशन अँड युथ इन अ डेमोक्रेटिक सोसायटी' या श्री. नानी पालखीवाला यांच्या पदवीदान-समारोह-भाषणाच्या पुस्तिकेवर प्रदीर्घ चर्चा झाली. प्रथम डॉ. लीला गोळे व प्रा. विद्या नाडकर्णी यांनी पालखीवालांच्या भाषणातील महत्त्वाचे मुद्दे साररूपाने मांडले व विद्यार्थ्यांनी त्यावरील आपापली प्रतिक्रिया मांडली. ही पुस्तिका विद्यार्थ्यांना घरी वाचावयास दिली होती. त्यामुळे चर्चा विशेष रंगली.

मंगळवार दि. ७ ऑक्टोबर १९८० रोजी सकाळी १० वाजता 'रोल ऑफ एज्युकेशन इन द सोशलायझेशन ऑफ द इन्डिव्हिज्युअल' या विषयावर प्रा. डॉ. हिरा आर्घंताया, डायरेक्टर नेहरू इन्स्टिट्यूट ऑफ सोशल सायन्सेस, यांचे भाषण झाले व त्यानंतर प्रश्नोत्तरे झाली.

विद्यार्थी प्रतिनिधी : रंजना जोशी, प्रकाश कवितकर

डॉ. लीला द. गोळे

इतिहास

(१) दिनांक ६-९-१९८० रोजी मा. प्राचार्य डॉ. दि. व. केरूर यांनी इतिहास चर्चा मंडळाचे उद्घाटन केले. यावेळी प्रा. कविता नरवणे यांनी रंगीत स्लाइड्स दाखवून रायगडचे दर्शन घडविले.

(२) दिनांक २८-९-१९८० रोजी तृतीय वर्ष बी. ए. इतिहास विषय विद्यार्थ्यांची सहल भोर-भाटघर-आंबवड येथे गेली होती.

विद्यार्थी प्रतिनिधी : प्रतिभा पासलकर, कल्पना अळेकर .

प्रा. कविता नरवणे

(१) मे, १९८० साली झालेल्या एम. ए. (भूगोल) वर्गाच्या परीक्षेत या विभागात अभ्यास करणारे विद्यार्थी श्री. एस. डी. मराठे प्रथम श्रेणीत पहिल्या क्रमांकाचे उत्तीर्ण झाले. तसेच या विभागातील श्री. अजय प्रतापसिंह, सौ. बी. एस. नाडकर व श्री. खैरे हे पदव्युत्तर वर्गाचे विद्यार्थी प्रथम श्रेणीत उत्तीर्ण झाले.

(२) मे, १९८० साली झालेल्या बी. ए. च्या परीक्षेत भूगोल हा विषय घेऊन रामगोविन हेमंत (मॉरिशस) हा विद्यार्थी प्रथम श्रेणीत उत्तीर्ण झाला.

(३) ऑगस्ट, १९८० या महिन्यात हैद्राबाद येथे भरलेल्या व सर्व्हे ऑफ इंडिया आणि इ. नॅ. कॉ. असोसिएशनने पुरस्कारलेल्या शालेय नकाशासंग्रह कमिशनच्या बैठकीस डॉ. दि. मु. वाघ, प्रा. प्र. र. करमरकर व प्रा. अ. मु. देवकुळे उपस्थित होते. तेथील चर्चेत त्यांनी भाग घेतला.

(४) डिसेंबर, १२ ते १४, १९८० या तीन दिवशी पुणे विद्यापीठात इंडियन नॅशनल कॉन्फरन्सचे दुसरे अधिवेशन पार पडले. हे अधिवेशन यशस्वीपणे पार पाडण्यात सर्वश्री प्रा. देवकुळे, करमरकर, सप्तर्षी व विभागातील इतर सर्व प्राध्यापकांनी आपला अमोल वाटा उचलला.

(५) विभागाने हाती घेतलेल्या मावळ तालुक्याचे सूक्ष्मस्तरीय कृषि-नियोजन या संशोधनात्मक प्रकल्पात आता बरीच प्रगती झाली आहे. आतापावेतो २२ गावांचे सर्वेक्षण पूर्ण झाले असून २५० शतकरी-कुटुंबांतून माहिती गोळा करण्यात यश आले आहे. एन. एस. एस. च्या विद्यार्थ्यांचा या कामात फार मोठा वाटा आहे.

(६) प्रा. प्र. र. करमरकर व प्रा. अ. मु. देवकुळे यांनी तिरुपती (आंध्र प्रदेश) येथे दिनांक १० ते १३ जानेवारी, १९८१ रोजी भरलेल्या नॅशनल असोसिएशन ऑफ जिओग्राफर्सच्या दुसऱ्या वार्षिक परिषदेत भाग घेतला. प्रा. करमरकर यांनी तेथे अभ्यासलेखही वाचला.

(७) विभागात या वर्षी श्री. मा. चिं. आन्हाड यांची रिसर्च असिस्टंट म्हणून व श्री. चं. मु. पुरंदरे यांची कार्टोग्राफर म्हणून नमणूक करण्यात आली.

(८) विभागातर्फे विद्यार्थ्यांच्या सहली पनवेल, अलि-

राष्ट्रीय अधिवेशनात भूगोल विभागाचा मोठा वाटा

बाग, उरण, माऊंट अबू, द्वारका, भूज, काँडला, खेड इत्यादी ठिकाणी आयोजित केल्या होत्या.

(९) प्रा. विश्वास काळ यांनी या वर्षी एम. फिल. ही पदवी संपादन केली.

डॉ. दि. सु. वाघ

अर्थशास्त्र

१९८०-८१ च्या प्रथम सत्रातील नियोजन चर्चा मंडळाच्या कार्याचे उद्घाटन दिनांक ८-८-१९८० रोजी सुप्रसिद्ध उद्योगपती श्री. एच. के. फिरोदिया यांच्या हस्ते झाले. नियोजनातील खाजगी क्षेत्राच्या भूमिकेचे महत्त्व स्पष्ट केले. त्यावेळी तृतीय वर्षातील श्री. देशपांडे ह्या विद्यार्थ्याने "Economic challenges of this decade" या विषयावर निबंधवाचन केले.

वालचंद हिराचंद प्रतिष्ठानच्या वतीने विभागाने वक्तृत्व-स्पर्धा घेतली. त्यामध्ये खालील विद्यार्थी यशस्वी झाले-

१. कु. श्रोत्री २. श्री. पाटील ३. श्री. पटवर्धन.

महाराष्ट्र चेंबर ऑफ कॉमर्स, मुंबई या संस्थेने आयोजित केलेल्या निबंध स्पर्धेत स. प. महाविद्यालयातील चार विद्यार्थ्यांनी भाग घेतला होता. त्यापैकी कु. प्रतिभा किकले या द्वितीय वर्ष साहित्य वर्गातील विद्यार्थिनीस विद्यार्थी गटात मराठीतील निबंधासाठी तिसरे पारितोषिक मिळाले. निबंधाचा विषय 'येत्या दशकातील आर्थिक आव्हाने' असा होता.

प्रा. वि. रा. शिरगुरकर

राज्यशास्त्र

व्याख्याने : राज्यशास्त्र विभागातर्फे खालील व्याख्यान आयोजित करण्यात आली होती.

दिनांक १६-७-१९८० : डॉ. के. शेषाद्री, जे. एन. यू. यांचे 'प्रचलित राजकीय विचारप्रवाह' यावर व्याख्यान झाले.

दिनांक २५-८-१९८० : डॉ. भट्टाचार्य, कलकत्ता विद्यापीठ, यांचे 'महानगरांच्या समस्या' यावर व्याख्यान

झाले.

या दोन्ही व्याख्यानांना पुणे विद्यापीठाच्या राज्यशास्त्र विभागाचे सहकार्य लाभले.

दिनांक १०-१२-१९८० : श्री. बाबासाहेब राजे-इनामदार यांचे 'मानवी हक्क दिन' यानिमित्त व्याख्यान झाले.

(१) प्रा. प्रताप शिरोळे यांच्या 'विज्ञान आणि समाज-शोध व बोध' या पुस्तकास 'इचलकरंजी शिक्षणोत्तेजक प्रतिष्ठान' यांचे रु. १५०/-चे पारितोषिक मिळाले.

(२) 'दोस्ती' या नव-मासिकाच्या दिवाळी अंकात व आधीच्या अंकात प्रा. शिरोळे यांचे काही लेख प्रसिद्ध झाले. ते खालीलप्रमाणे :

(१) भारतातील पक्षपद्धती व इतर लोकशाही देश.

(२) मराठवाडा आंदोलन-उद्रेकाचा मागोवा.

(३) प्रा. उल्हास बापट यांनी 'इंडो-अमेरिकन सोसायटी'तर्फे घेतला जाणारा 'डिप्लोमा इन इफेक्टिव्ह पब्लिक स्पीकिंग' हा अभ्यासक्रम उत्तम यश संपादन पूर्ण केला.

प्रा. प्र. पां. शिरोळे

समाजशास्त्र

मंडळातर्फे श्री. विलासराव साळुंखे ह्यांचे 'ग्रामीण विकास' ह्या विषयावर व्याख्यान ठेवण्यात आले होते. दि. ९ जानेवारी ८० रोजी झालेल्या ह्या व्याख्यानात त्यांनी स्वतः ग्रामीण विकासासाठी केलेल्या कार्याच्या आधारे आपल्या विषयाचे विवेचन केले.

विद्यापीठ नेतृत्व योजना, (University Leadership Programme) गेली काही वर्षे कार्यान्वित आहे. ह्या वर्षी डॉ. धनागरे ह्यांची 'ग्रामीण राजकारण' व प्रा. कुलहल्ली ह्यांची 'हिंदूंचा जीवनविषयक दृष्टिकोण' ह्या विषयांवर प्रत्येकी दोन व्याख्यान झाली.

१९७९-८० ह्या वर्षी दि. व. सा. वर्गातर्फे कु. प्रतिभा करंदीकर व तृ. व. सा. वर्गातर्फे कु. वीणा सातवेकर ह्यांनी मंडळावर विद्यार्थी प्रतिनिधी म्हणून काम केले.

ह्या वर्षीच्या (१९८०-८१) पहिल्या सत्रात दि. ९

स मा ज शा स्त्र वि भा गा च्या व ती ने अ ने क व्या ख्या ने

सप्टेंबर १९८० रोजी डॉ. कुमार सप्तर्षी ह्यांचे 'ग्रामीण विकासाच्या नव्या दिशा' ह्या विषयावर भाषण झाले. स्वतःच्या अनुभवावर व निरीक्षणावर आधारित असे हे भाषण विद्यार्थ्यांना फारच उपयुक्त वाटले.

२० जानेवारी १९८१ रोजी डॉ. गोपाळराव मोडक ह्यांचे 'इस्लाएलमधील समाज-जीवन' ह्या विषयावर भाषण झाले. त्यांनी नुकतीच इस्लाएलला भेट दिलेली असल्याने त्यांचे भाषण फारच उद्बोधक व माहितीपूर्ण होते.

प्रा. सौ. उत्तरा शास्त्री आपले तीन वर्षांचे संशोधन कार्य पूर्ण करून १ ऑगस्ट १९८१ पासून पुन्हा त्या कामावर रुजू झाल्या आहेत.

प्रा. मा. शं. सोमण

गणित

(१) प्रा. श्रीनिवास उडपीकर हे चंडिगढ येथील Centre for Advanced Studies in Mathematics मधून M. Phil. परीक्षा प्रथम श्रेणीत विशेष प्रावीण्यासह उत्तीर्ण झाले. त्यांना Ph. D. करण्यासाठी पुढील दोन वर्षे Teacher Fellowship मध्ये वाढ मिळाली.

(२) प्रा. शशिकांत कात्रे यांची चंडिगढ येथे M. Phil. आणि Ph. D. करण्यासाठी तीन वर्षांसाठी Teacher Fellowship खाली निवड झाली. प्रा. कात्रे सध्या चंडिगढ येथे अभ्यास करीत आहेत.

(३) प्रा. राईलकर, प्रा. मोडक आणि प्रा. कात्रे यांनी American Mathematical Monthly मधील प्रश्न सोडविले.

(४) प्रा. श्रीमती मंगला कुलकर्णी यांनी आपल्या महा-विद्यालयाने चालविलेल्या I. I. T. प्रवेश परीक्षेत पूर्व-तयारी-वर्गामध्ये गणित विषय शिकविला.

(५) प्रा. श्रीमती मंगला कुलकर्णी यांचा Fundamental Theorem of Projective Geometry over a commutative ring या नावाचा दुसरा रिसर्च पेपर Indian Journal of Pure and Applied Mathematics या जर्नलने स्वीकारला

आहे. तो लवकरच प्रकाशित होईल.

(६) (i) Limit (ii) Integral as a limit of sum (iii) Newton Method या फिल्मस् खरेदी केल्या आणि विद्यार्थ्यांना दाखविल्या.

(७) गेल्या वर्षी तृतीय वर्ष गणित घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांकरिता कॉम्प्युटर प्रोग्रामिंग नावाचा एक वैकल्पिक विषय सुरू झाला. त्या विषयाचा प्रत्यक्ष उपयोग म्हणून १९८० च्या F. Y. J. C. परीक्षांचा वार्षिक निकाल कॉम्प्युटरच्या साह्याने तयार केला. कॉम्प्युटरला द्यावयाचा सूचना-क्रम (प्रोग्राम) त्यावर्षीच्या गणित प्रमुख विषय घेणाऱ्या तृतीय वर्षांच्या विद्यार्थ्यांनी प्रा. राईलकर यांच्या मार्गदर्शनाखाली लिहिला. दुसऱ्या कोणत्याही महाविद्यालयाने किंवा विद्यापीठानेही कॉम्प्युटरच्या साह्याने तोवर निकालाचे काम केलेले नव्हते.

प्रा. म. रा. राईलकर

संख्याशास्त्र

१. (अ) प्रा. डॉ. सुधाकर कुंटे, प्रपाठक, संख्याशास्त्र विभाग, पुणे विद्यापीठ यांचे Randomised response models for opinion surveys या विषयावर व्याख्यान आयोजित केले होते.

(ब) प्रा. डॉ. द. वि. गोखले, संख्याशास्त्र विभाग, रिव्हरसाईड, कॅलिफोर्निया, अमेरिका यांचे Exploratory data analysis या विषयावर एक व्याख्यान आयोजित केले होते.

(क) प्रा. डॉ. अनिल गोरे, प्रपाठक, संख्याशास्त्र विभाग, पुणे विद्यापीठ यांचे Statistical Analysis in the study of Ecology and conservation of Bamboo या विषयावर एक व्याख्यान आयोजित केले होते.

२. प्रा. व. र. हरिश्चंद्रकर, प्रा. श्रीमती नीला सहस्र-बुद्धे व प्रा. श्रीमती पूर्णिमा दिवेकर पुणे विद्यापीठाच्या संख्याशास्त्र विभागात टीचर फेलो म्हणून अध्ययन करीत

परीक्षा निकालासाठी कॉम्प्युटरचा सर्वप्रथम उपयोग

आहेत.

३. पुणे विद्यापीठाच्या एप्रिल १९८० मधील तृतीय वर्ष शास्त्र - संख्याशास्त्र परीक्षेत विभागाच्या एकूण ३३ विद्यार्थ्यांपैकी १४ विद्यार्थी प्रथम वर्गात व ६ विद्यार्थी द्वितीय वर्गात उत्तीर्ण झाले. श्री. उ. अ. कात्रे या विद्यार्थ्यांची कलकत्याच्या Indian Statistical Institute मध्ये प्रशिक्षणासाठी निवड झाली आहे.

४. १९८०-८१ या शैक्षणिक वर्षाकरिता प्रा. श्रीमती श्री. भावे, प्रा. श्रीमती प्रियंवदा जोशी व प्रा. श्री. अ. वि. आचार्य यांची नवीन नेमणूक झाली आहे.

५. सेमेस्टर पद्धती आणि परीक्षा पद्धतीतील अन्य सुधारणा याविषयी विद्यार्थी वर्गाच्या प्रतिक्रियांचा अभ्यास करण्यासाठी एक नमुना सर्वेक्षण (Sample Survey) हाती घेण्यात आले आहे. त्यामध्ये आपल्या महाविद्यालयाच्या संख्याशास्त्र विभागाबरोबर पुण्यातील व पुण्याबाहेरील काही महाविद्यालयांचा सहभाग आहे. यासंबंधीचे काम पुष्कळसे पूर्ण झाले असून अहवाल-लिखाणाचे काम चालू आहे.

६. गेली दोन वर्षे विभागातर्फे माजी विद्यार्थी स्नेह-संमेलनाचा उपक्रम चालू आहे. ३ फेब्रुवारी १९८० या दिवशी हे संमेलन भरविण्यात आले होते.

प्रा. म. कृ. केळकर

वास्तवशास्त्र

(१) प्राध्यापकांची कामगिरी :

प्रा. शि. रा. गोगावले हे गेली तीन वर्षे संशोधनाच्या कामाकरिता रजेवर गेले होते. टीचर फेलो म्हणून त्यांनी पुणे विद्यापीठात डॉ. टिल्लू यांच्या मार्गदर्शनाखाली थिन फिल्म्स या विषयावर संशोधन-काम केले. रजा संपवून एप्रिल महिन्यात ते महाविद्यालयात कामावर रुजू झाले.

अन्नमलाई विद्यापीठातील डॉ. सधियानंदन यांच्या मार्गदर्शनाखाली मॉलिक्यूलर स्पेक्ट्रोस्कोपी या विषयावर संशोधन काम केल्याबद्दल पुणे विद्यापीठाने प्रा. अ. चिं. रिसबूड यांना पीएच. डी पदवी प्रदान केली.

पुणे विद्यापीठाने दि. २४ नोव्हेंबर ते ६ डिसेंबर पर्यंत क्लासिकल व क्वांटम मेकेनिक्स यासाठी महाविद्यालयीन

प्राध्यापकांसाठी कृतिसत्र आयोजित केले. या कृतिसत्रात डॉ. अ. चिं. रिसबूड व प्रा. शि. रा. गोगावले यांनी भाग घेतला. पुणे विद्यापीठातील एम. फिल. कोर्ससाठी प्रा. श्या. न. जोशी हे ऑगस्ट महिन्यापासून एक वर्षाच्या रजेवर गेले आहेत. पुणे विद्यापीठाच्या पदार्थ विज्ञान विभागातर्फे राजस्थानमधील पिलाणी या ठिकाणी सेंट्रल इलेक्ट्रिक व इलेक्ट्रॉनिक रिसर्च इन्स्टिट्यूटमध्ये प्रा. कल्पना जोशी यांनी नोव्हेंबरमध्ये पंधरा दिवस प्रशिक्षण घेतले.

(२) नवीन उपक्रम :

तृतीय वर्ष बी. एस्सी. साठी यंदापासून व्हॅक्यूम फिजिक्स हा वैकल्पिक विषय सुरू केला आहे.

कनिष्ठ महाविद्यालयातील प्रथम वर्ष विद्यार्थ्यांसाठी या वर्षापासून इलेक्ट्रॉनिक्स हा व्होकेशनल कोर्स सुरू केला आहे. यासाठी प्रा. चं. ह. करमरकर यांची नेमणूक झाली.

डेप्युटी डायरेक्टर ऑफ टेक्निकल एज्युकेशन, श्री. माळी यांनी या विभागास भेट देऊन प्रयोगशाळेची पहाणी केली. तेथील व्यवस्थेबद्दल त्यांनी समाधान व्यक्त केले.

(३) नवीन नेमणुका :

प्रा. वि. म. जोशी - व्याख्याता, ज्येष्ठ महाविद्यालय
प्रा. कल्पना जोशी - व्याख्यात्या, कनिष्ठ महाविद्यालय
श्री. श्री. द. धोकटे - वर्कशॉप असिस्टंट
श्री. ज्ञा. नि. पवार - प्रयोगशाळा सेवक

(४) सेवानिवृत्ती :

गेली ४० वर्षे श्री. एकनाथ पांडुरंग पाडावे यांनी या विभागात मुख्य शिपाई सेवक म्हणून काम केले. या प्रदीर्घ सेवेनंतर गेल्या जुलै महिन्यात ते महाविद्यालयाच्या सेवेतून निवृत्त झाले. कामातील प्रामाणिकपणा व नियमितपणा या गुणांमुळे त्यांनी अधिकारी, इतर सहकारी व विद्यार्थी यांचे प्रेम संपादन केले.

वास्तवशास्त्र अभ्यास मंडळ :

टाटा इन्स्टिट्यूट ऑफ फंडामेंटल रिसर्च या संस्थेतील निवृत्त संशोधक डॉ. के. एस्. कोरगावकर यांच्या हस्ते सप्टेंबरमध्ये अभ्यासमंडळाचे उद्घाटन झाले. या प्रसंगी त्यांनी बायो-फिजिक्स या विषयावर सदीप व्याख्यान दिले.

प्रा. कृ. रा. कुलकर्णी

स त्र प द्ध ती : ए क व्या प क स र्वे क्ष ण

रसायन

या वर्षी इंग्लंडमधील ईस्ट एंगलिया या विद्यापीठाचे इमेरिटस प्रोफेसर ऑफ केमिकल एज्युकेशन, प्रा. एफ. एच. हॉलवेल यांचे शनिवार दि. २-८-८० रोजी रसायनशास्त्रावर अतिशय उद्बोधक असे सदीप व्याख्यान झाले. या व्याख्यानास डॉ. एच. जे. अर्णिकर, इमेरिटस प्रोफेसर ऑफ केमेस्ट्री, हजर होते. त्यांनी पाहण्याची ओळख करून दिली. पुणे विद्यापीठ, एन. सी. एल. व पुण्यातील कॉलेजेसमधील नामवंत मंडळी उपस्थित होती.

या वर्षी एम. एस्सी. (ऑरगेनिक) हा विषय घेऊन दहा विद्यार्थी उत्तीर्ण झाले. यापैकी तीन विद्यार्थी प्रथम श्रेणीत उत्तीर्ण झाले.

प्रा. एम. एम. अवचट व प्रा. एस. एस. जोशी यांची टीचर फेलोशिपसाठी निवड झाली होती. त्यांनी आपला अभ्यासक्रम संपवून अध्यापनाचे कार्य सुरू केले आहे.

पुणे विद्यापीठाच्या परीक्षासुधार विभागातर्फे आयोजित केलेल्या पुणे व प्रवरानगर येथील वर्कशॉपसाठी प्रा. वा. म. दाते यांना रिसोअर्स पर्सन म्हणून बोलाविले होते.

प्रा. वा. म. दाते

वाणिज्य

स. प. महाविद्यालयात वाणिज्य शाखेला १९७७-७८ मध्ये सुरुवात झाली. या वर्षी वाणिज्य शाखेचा विकास तृतीय वर्षापर्यंत झाला. तृतीय वर्ष वाणिज्य या वर्गाच्या दोन तुकड्या महाविद्यालयात सुरू करण्यात आल्या आहेत. तृतीय वर्षाच्या विद्यार्थ्यांना एक विशेष विषय निवडावा लागतो. त्या दृष्टीने आपल्या महाविद्यालयात (१) अॅडव्हान्स्ड अकॉउन्टन्सी - ऑडिटिंग, (२) अॅडव्हान्स्ड कॉस्टिंग हे विषय शिकवण्याची सोय करण्यात आली आहे.

वरिष्ठ महाविद्यालयात प्रथम वर्ष ते तृतीय वर्ष या वर्गाच्या प्रत्येकी दोन तुकड्या असून विद्यार्थीसंख्या जवळ-जवळ ५५० आहे. कनिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थी-संख्या सुमारे ४०० आहे.

तृतीय वर्ष वाणिज्य सुरू झाल्यामुळे वाणिज्य विभागाच्या विकासाचा एक टप्पा पूर्ण झाला आहे. विभागाचा अधिक

विकास होण्याच्या दृष्टिकोणातून या वर्षी खालील विभाग प्रमुखांची नेमणूक करण्यात आली आहे.

बिझिनेस इकॉनॉमिक्स - प्रा. आ. गो. मोडक
बिझिनेस अॅडमिनिस्ट्रेशन - प्रा. सु. गो. भावळणकर
कॉमर्स व मकटाईल लॉ - प्रा. सु. श्री. अल्लूरकर
अकॉउन्टन्सी, कॉस्टिंग - प्रा. अ. मा. जोशी

महाविद्यालयात वाणिज्य संघटनेची स्थापना पूर्वीच झाली आहे. वाणिज्य अभ्यासक्रमातील व्यवस्थापन या विषयाचे महत्त्व लक्षात घेऊन श्री. पंडित यांचे 'Professionalism on Management - Indian Scene' या विषयावर भाषण आयोजित करण्यात आले. भाषणानंतर प्रश्नोत्तरांच्या वेळी विद्यार्थ्यांनी भाग घेतला.

वाणिज्य शाखेकडील विद्यार्थ्यांत काही सामाजिक प्रश्नांविषयी जागृती निर्माण व्हावी, विद्यार्थ्यांत स्वतंत्र विचारांची आवड निर्माण व्हावी, या हेतूने काही निवडक विद्यार्थ्यांसाठी काही चर्चा कार्यक्रम (Group discussion) आयोजित करण्यात आले. चर्चेच्या त्या त्या विषयातील तज्ज्ञ व्यक्तींना चर्चेसाठी बोलावण्यात आले.

पहिल्या सत्रात खालील विषयांवर चर्चा करण्यात आली.

- (१) Salesmanship - प्रा. एस. एम. जावडेकर.
- (२) Takeover of food grain trade.

— प्रा. ओक

- (३) Professional courses

-- प्रा. ओक, प्रा. अ. मा. जोशी

- (४) Preparation for I. A. S.

श्री. मोरे, सी.के. कॅन्टोन्मेंट एविझक्युटिव्ह ऑफिसर.

पुढील सत्रात महागाई, वेकारीची समस्या, शेतमालाचा उत्पादन खर्च, अध्यक्षीय लोकशाही, इत्यादी विषय चर्चेसाठी ठरविण्यात आले आहेत. तसेच मजूरविषयक कायदे, सहावी पंचवार्षिक योजना, इन्कमटॅक्स, इत्यादी विषयांवर तज्ज्ञ व्यक्तींची भाषणे आयोजित करण्यात येणार आहेत.

प्रा. आ. गो. मोडक

वा णि ज्य शा खे चा वि का स

Post graduate Centre - Economics

Due to the prolonged schedule of the University examinations, the post graduate lectures commenced from 1st September 1980. About 50 students were admitted to M. A. Economics, this year.

University of Poona has introduced a revised scheme of the Semester courses in Economics, according to which students are required to offer three University courses along with one departmental course. Economics of Agriculture I and II are being taught in this centre as courses.

During the second Semester of this year we propose to organise the following departmental activities :

1. A Series of five lectures will be given by Dr. K. N. Prasad from the Planning Commission, New Delhi, in February 1981, on the topics pertaining to International Trade. This programme is financed by the University Grants

Commission under 'Exchange of teachers between the Universities' during 1980-81.

2. A Symposium on 'Agricultural finance' will be organised at the end of February 1981, in which will participate experts from the field of Banking, Finance and Economics.

Sixth Five Year Plan proposals submitted to the Principal include introduction of :

1. Additional optional courses at the post graduate level,
2. M. Phil. programme, and
3. A Research Wing at the centre.

Prof. S. S. Joshi obtained Ph.D. Degree in December 1980. His subject was "Finances of the State of Maharashtra (1960-61 to 1974-75)"

The department at present is preparing a research project which would involve a survey of industrial estate in Maharashtra. The project will be submitted to I.C.S.S.R., New Delhi, for financial assistance.

Prof. V. R. Shirgurkar

★ ★ ★

प्रक्षोभाची प्रकाशयात्रा

“सध्या दलित साहित्य या नावानं ओळखलं जाणारं वाङ्मय नाना रूपांनी प्रकाशित होत आहे. बहुशः ते काव्यरूपानं आकारास येत आहे, हे स्वाभाविक आहे. मनातला आक्रोश प्रगट करण्याचं काव्य हे एक उत्तम साधन आहे, तेव्हा त्या आक्रोशानं, प्रक्षोभानं काव्याचं रूप धरून प्रगट व्हावं यात अस्वाभाविक काहीच नाही.

ही प्रक्षोभाची प्रकाशयात्रा चोखामेळथापासून सुरू झाली आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या उदयानं तिचं विराट रूप प्रगट झालं. आता तर चहू दिशांनी, कथा कादंबरी, निबंध, आठवणी, आत्मकथा, अशा नाना रूपांनी निरनिराळे प्रवाह या गंगेस मिळू लागले आहेत.”

गो. नी. दांडेकर

(मराठी साहित्य संमेलनाच्या अध्यक्षीय भाषणातून)

प द व् यु त् त र अ र्थ श्वा स्र : का ही सं क ल्प

संघटना वृत्त

कॉमन रूम

१-८-१९८० रोजी सकाळी ९ वाजता आपल्या महाविद्यालयातील सर्व शिक्षक व शिक्षकेतर सेवकांतर्फे 'आपटे दिन' साजरा करण्यात आला. "कै. विनायकरावजी आपटे हे आपल्या महाविद्यालयाचे पहिले प्राचार्य होते. त्यांची पुण्यतिथी आपण अत्यंत श्रद्धायुक्त अंतःकरणाने साजरी करतो. ते एक निष्ठावान शिक्षक होते. त्या काळात त्यांनी आपल्या महाविद्यालयाला जी प्रतिष्ठा मिळवून दिली, त्यामुळेच गेली साठ वर्षे आपण हे शिक्षणाचे कार्य करू शकत आहोत." अशा शब्दांत प्राचार्य डॉ. दि. ब. केरूर यांनी कै. आपटे गुरुजींबद्दल आपले विचार व्यक्त केले. या प्रसंगी प्रा. अरविंद मंगरूळकर यांनी एकाहतराव्या वर्षात पदार्पण केल्याबद्दल महाविद्यालयातर्फे त्यांचा श्रीफळ व शाल देऊन सत्कार केला.

प्रा. मंगरूळकर यांनी या महाविद्यालयात आपल्याला सेवा करण्याची जी संधी मिळाली त्याबद्दल कृतज्ञता व्यक्त केली. कै. आपटे गुरुजी जरी आपले शिक्षक नसले तरी त्यांच्या कार्याची आपल्याला लहानपणापासून ओळख होती आणि अशा निष्ठावान शिक्षकांमुळे महाविद्यालय महान झाले आहे, असे आपले विचार व्यक्त केले.

या प्रसंगी आपले वयोवृद्ध आजीव सदस्य व गणिताचे प्राध्यापक हर्डीकर उपस्थित होते. त्यांनी कै. आपटे गुरुजींची माहिती सांगून प्रा. मंगरूळकरांचे अभीष्ट चिंतन केले. प्रा. देवकुळे यांनी आभार प्रदर्शन केल्यानंतर हा घरगुती समारंभ संपला.

२२-८-१९८० रोजी आपल्या सत्रारंभाच्या सभेत सौ. शकुंतला कटककर, जिमखाना संप्रटक ह्या सेवानिवृत्त झाल्या. त्यांनी केलेल्या सेवेबद्दल कृतज्ञता व्यक्त करण्यासाठी कॉमनरूमतर्फे त्यांचा सत्कार करण्यात आला.

प्राचार्य डॉ. दि. ब. केरूर यांनी, सौ. कटककर यांनी गेली तीस वर्षे आपल्या महाविद्यालयाची जी सेवा केली त्याबद्दल गौरवोद्गार काढले. "जिमखाना विभागात सुसूत्रता आणण्याचे अवघड काम सौ. कटककर ह्या गेले तीस वर्षे करीत आहेत. त्यांनी तलाव, स्पोर्ट्स सेंटर व जिमखाना यांच्या उभारणीत खूप कष्ट घेतले व त्यामुळे खेळामध्ये आपण खूपच यश मिळवू शकलो," असे सांगितले. त्यानंतर जिमखाना कार्याध्यक्ष प्रा. मा. शं. सोमण यांनी सौ. कटककर ह्या अत्यंत शिस्तप्रिय, कुशल संयोजक असून जिमखाना विभागाची धुरा त्यांनी अत्यंत समर्थपणे सांभाळली आहे, हे आवर्जून सांगितले.

सौ. कटककर यांनी अत्यंत भावपूर्ण शब्दांत महाविद्यालयातील अधिकारी वर्ग, शिक्षक वर्ग, शिक्षकेतर वर्गाने जे सहकार्य दिले, त्याबद्दल आभार मानले. "घरापेक्षा आपण जास्त केवळ जिमखान्यावर होतो व सेवानिवृत्त झाल्यावर आपल्याला घरामध्ये बसून राहण्याची सवय नसल्यामुळे रोज चुकल्यासारखे वाटते. मी अजूनही जिमखान्यावर रोज एक फेरी मारते." आपल्या कार्याबद्दल कॉमनरूमतर्फे कृतज्ञता व्यक्त केल्याबद्दल त्यांनी कॉमनरूमचे आभार मानले. प्राचार्य डॉ. दि. ब. केरूर यांच्या हस्ते त्यांना श्रीफळ व शाल देण्यात आली व त्यांचा सत्कार करण्यात आला. प्रा. देवकुळे यांनी आभार प्रदर्शन केल्यानंतर हा कार्यक्रम संपला.

डॉ. केणी हे पहिल्या सत्राच्या शेवटी सेवानिवृत्त झाले. कॉमनरूमतर्फे ११-१०-८० रोजी त्यांचा डॉ. दि. ब. केरूर यांच्या अध्यक्षतेखाली सत्कार करण्यात आला.

हिंदी विभागाच्या विकासामध्ये डॉ. केणी यांचा अत्यंत महत्त्वाचा वाटा आहे. कोहसिप योजना यशस्वी करण्यात त्यांनी खूप परिश्रम घेतले; अशी डॉ. केरूर यांनी त्यांच्या कार्याची ओळख करून दिली.

अत्यंत भावपूर्ण शब्दांत प्रा. ह. श्री. साने यांनी

से वा नि वृ तां चा स त्का र

डॉ. केणी यांबहल गौरवोद्गार काढले. राष्ट्र-भाषेतून केलेल्या भाषणात त्यांनी, डॉ. केणी यांनी ह्या विभागात अत्यंत घरगुती वातावरण निर्माण केले होते व या विभागातर्फे ज्या अनेक योजना यशस्वी केल्या गेल्या त्यांत त्यांचा सिहाचा वाटा होता, हे आवर्जून सांगितले.

त्यानंतर प्रा. डॉ. केणी यांनी आपण फक्त ह्या महा-विद्यालयाचे सेवक नसून यापूर्वी आपण नू. म. वि. हायस्कूल-मध्ये शिक्षक होतो, असे सांगितले. सर्व आयुष्य शि. प्र. मंडळीच्या सेवेत घालविण्याची संधी आपल्याला मिळाली याबद्दल त्यांनी कृतज्ञता व्यक्त केली.

प्रा. देवकुळे यांनी आभार मानल्यानंतर हा कार्यक्रम संपला.

प्रा. अ. सु. देवकुळे
प्रा. स. ग. खाजगीवाले

प्राध्यापक चर्चा मंडळ

प्राध्यापक चर्चा मंडळाचे १९८०-८१ या वर्षाच्या कार्यक्रमांचे उद्घाटन डेक्कन कॉलेजमधील भाषाविज्ञान विभागाचे प्रा. डॉ. अशोक केळकर यांच्या हस्ते शनिवार दि. १६ ऑगस्ट १९८० रोजी झाले. या दिवशी संध्या-काळी ६ वाजता शिक्षक विश्रामालयात झालेल्या चर्चेच्या प्रारंभी डॉ. अशोक केळकर यांनी भाषण केले. विषय होता मानव्य व कलाशाखा यांचे उच्च शिक्षणातील भवितव्य. त्यांच्या भाषणातील महत्त्वाचे मुद्दे पुढीलप्रमाणे :-

आपली शिक्षण पद्धती ही ब्रिटिश आणि पर्यायाने पाश्चात्य शिक्षण पद्धतीवर आधारलेली आहे. त्यातील काही संकल्पना व शब्द यांसाठी आपण आपल्या संस्कृतीत आधार शोधतो. उदा. 'कला' हा शब्द आपण Arts यासाठी पर्यायी शब्द म्हणून योजलेला आहे. पण तो सदांच काहे. Arts, Philosophy किंवा Letters या शब्दांची व्याप्ती खूपच मोठी आहे. M. Phil. (Master of Philosophy), M. Litt. (Master of Letters) and Ph. D., (Doctor of Philosophy) यांसारख्या सर्व विषयांना समान असणाऱ्या या पदव्या पाहिल्या तर ही व्याप्ती सहज लक्षात येते. तीच गोष्ट M. A., B. A., यांसारख्या पदव्यांची - की ज्या भूगोल, गणित यांसारख्या विषयांमध्येही दिल्या जातात. आपल्याकडे कला हा शब्द बऱ्याच मर्यादित-

'ललितकला' या अर्थाने - वापरलेला आहे. त्यामुळे Arts या शब्दाचा कला या भाषांतरात बराच अर्थसंकोच होतो हे उघड आहे. त्यामुळे ही त्रुटी लक्षात घेणे चर्चेच्या दृष्टीने हितावह आहे.

ज्ञानाच्या क्षेत्रात आपण एक श्रेणी मानली आहे. (भारतीय मनामध्ये खोलवर रुजलेल्या जातिसंस्थेचा तर हा परिणाम नसेल ?) अमुक विषय श्रेष्ठ आणि अमुक हीन ही कल्पना चूक आहे. स्वातंत्र्यकाळापूर्वी आपल्याकडे कलाशाखा (मानव्यशाखा ही त्यातच समाविष्ट होती) आणि विधिशाखा या श्रेष्ठ व विज्ञानशाखा कनिष्ठ असे मानले जायचे. (स्वातंत्र्यसंग्रामातील आपले बहुतेक सर्व नेते टिळकांपासून गांधीपर्यंत हे या शाखांचेच पदवीधर होते.) बुद्धिमान विद्यार्थ्यांचा ओढा या शाखांकडे असे. पण आता बाजू उलटली आहे. आणि या विषयांच्या शिक्षकांमध्ये संभ्रम व काळजी निर्माण झाली आहे. आणि तीही केवळ, विद्यार्थी संख्या रोडावते आहे, तेव्हा या विषयाचे आणि पर्यायाने आपले काय होणार, अशा स्वरूपाची आहे.

खरे तर ही काळजी (प्रश्नाचे स्वरूप बदलून) फार पूर्वीपासूनच वाटायला हवी होती. बदलत्या परिस्थितीचा (औद्योगीकरण, लोकशाहीकरण, सामाजिक थरांची वाढती गतिशीलता, या संदर्भात होणारे शिक्षणाचे सार्वत्रिकीकरण, त्याची व्यवसायाशी व नोकरीशी अपरिहार्यपणे घातली जाणारी सांगड इत्यादी) विचार करून आपल्या विषयांची गुणात्मक प्रगती व विविधांगी वाढ (Diversification) या कशा होतील व या प्रक्रिया सुधारित अभ्यासक्रमातून कशा व्यक्त होतील हा चिंतनाचा मुख्य विषय असायला हवा होता. आजची कला व मानव्य क्षेत्रातील परिस्थिती निर्माण होण्यामागे एक दीर्घकालीन प्रक्रिया आहे. आपल्या कला-शाखांमध्ये सामाजिक वस्तुस्थितीचा अभाव, हस्तीदंती मनो-न्यात रमण्याची प्रवृत्ती, कलाशाखा हा सोपा पर्याय आहे, असा विद्यार्थ्यांत समज होण्याइतपत केलेले सोपे अभ्यास-क्रम व परीक्षेतील मूल्यमापन व तत्सम अनेक धोरणांमुळे या शाखांमध्ये-सन्मानीय अपवाद वगळून-एक प्रकारचे घातचक्र सुरू झाले. विद्यार्थी आकृष्ट करण्यासाठी कोणतीही तडजोड करणे हे अपरिहार्य वाटू लागले. कलाशाखाविषयांची विविधांगी वाढ (diversification) कमी प्रमाणात झाली. विद्यार्थ्यांचे व्यक्तिमत्त्व अधिक संपन्न होण्यासाठी त्याला भाषा-साहित्य अवगत असावे एवढेच आपण म्हणत

‘ मानव्य व कला शाखा यांचे भवितव्य ’

राहिलो. शास्त्र व वाणिज्य शाखेकडे जाण्याचे नाकारून कलाशाखांकडे येणाऱ्या बुद्धिमान विद्यार्थ्यांला ज्यात रस व आव्हान वाटेल असे अभ्यासक्रम आपण त्यांना देऊ शकलो नाही.

या समस्यांमध्ये आणखी एका गुंतागुंतीची भर पडली आहे. ती म्हणजे ब्रिटिश विचारवंत C. P. Snow याने वर्णिलेली Two cultures ची समस्या. मानव्य व शास्त्र या शाखा आपापल्या तांत्रिक कोषात इतक्या जखडल्या आहेत की त्यांच्यात काही विचारविनिमय होणे दुरापास्त झाले आहे. शास्त्रशाखेतील घटनांचा मानव्य शाखेला पत्ता नसतो तर शास्त्र शाखेच्या अभ्यासक्रमात मानव्यशाखेविषयी तुरळकपणे आढळणारी आस्था ही सुजाण नसते. मानव्य शाखा तर इतकी कोषबद्ध आहे की केशव-सुतांची कविता अभ्यासताना संख्याशास्त्र उपयोगी पडू शकेल ही कल्पनाच आपल्याला धक्का देऊन जाते.

कला व मानव्य या शाखांत चैतन्य आणावयाचे असेल तर पुढील महत्त्वाच्या गोष्टी विचारात घेण्यासारख्या आहेत :—

- (१) या शाखांमधील शिक्षकाला इतर संलग्न शाखांची माहिती आवश्यक आहे. (उदा. साहित्याच्या शिक्षकाला भाषाशास्त्र, अर्थशास्त्राच्या शिक्षकाला गणित इत्यादी)
- (२) कला व मानव्य हे सोपे पर्याय आहेत हा समज दूर करण्यासाठी अभ्यासक्रम अधिक कष्टसाध्य करणे व या विद्यार्थ्यांच्या मूल्यमापनात पुरेसे कडक निकर्ष लावणे.
- (३) Inter-disciplinary, Supplementary Core Courses.

या तिन्हीतील साध्य, साधन व तंत्र या भेदाचे भान ठेवून व संबंधित गरज ही लक्षात घेऊन या अभ्यासक्रमाचा सांगोपांग विचार व कार्यवाही व्हावी.

या भाषणानंतर झालेल्या काहीशा वादळी चर्चेत प्राचार्य दि. ब. केरूर, प्रा. भागवतवार, प्रा. फडके, प्रा. बर्वे, प्रा. कारेकर व प्रा. विद्या नाडकर्णी यांनी भाग घेतला व आपापल्या विषयांच्या संदर्भात प्रा. अशोक केळकर यांनी उपस्थित केलेल्या प्रश्नांची व मुद्द्यांची व्यवहार्यता, सामाजिक संदर्भ, विषयांची स्वायत्तता व शुद्धता इत्यादी महत्त्वाच्या मुद्द्यांवर विचारविनिमय केला.

द्वितीय सत्रारंभ सभत १२/१२/१९८० प्रा. (डॉ.) सुब्रह्म बारलिंगे, निवृत्त विभाग-प्रमुख, तत्त्वज्ञान विभाग, पुणे विद्यापीठ, यांचे शासनातर्फे नुकतेच दोन विशेष सन्मान करण्यात आल्याबद्दल प्राध्यापक चर्चामंडळातर्फे त्यांचा सत्कार करण्यात आला. हे सन्मान पुढीलप्रमाणे :—

- (१) विद्यापीठ अनुदान मंडळातर्फे मानद प्राध्यापक (Professor Emeritus) पुणे विद्यापीठ म्हणून नियुक्ती.
- (२) महाराष्ट्र राज्य साहित्य-संस्कृती-मंडळाचे अध्यक्ष म्हणून नियुक्ती.

या सत्कार सभेत प्रा. (डॉ.) दि. ब. केरूर यांनी बारलिंगे यांच्या बहुविध कार्याची व स. प. महाविद्यालयाशी असलेल्या त्यांच्या घनिष्ठ संबंधांची माहिती दिली.

प्रा. बारलिंगे यांनी सत्काराला उत्तर देऊन ' शिक्षक व मूल्यविचार ' या विषयावर आपले विचार मांडले. त्याचा गोषवारा पुढीलप्रमाणे :—

“ विद्यापीठीय तसेच उच्च स्तरावरील स्पर्धात्मक परीक्षांमध्ये वस्तुनिष्ठ प्रश्न (Objective Questions) असावेत का ? त्यांचे उद्दिष्ट, व्याप्ती आणि निकष काय असावेत ? ” अशासारख्या व्यावहारिक प्रश्नांपासून आपल्या विवेचनाला सुरुवात करून त्यांनी शैक्षणिक क्षेत्रातील काही महत्त्वाचे प्रश्न उपस्थित केले. निव्वळ सत्य व निव्वळ असत्य अशी विभागणी ज्ञानक्षेत्रात नेहमीच करता येते का ? असल्यास या विभागाणीला कितपत महत्त्व आहे ? निव्वळ वास्तव व निव्वळ सत्य यांचे परस्पर संबंध कोणते ? निव्वळ वास्तवाचे शैक्षणिक मूल्य काय ? (उदा. इतिहासातील सनातनी) केवळ माहितीला शैक्षणिक दृष्ट्या किती मोल आहे ?

माणसाचा प्रवास हा ' वास्तवाच्या जाणिवेकडून सत्याच्या आकलनाकडे ' असा असतो. परंतु हा प्रवास केवळ एक-मार्गी, तार्किक स्थलकालांनी बद्ध, विश्लेषणात्मक असा मुळीच नसतो. वास्तवापेक्षा उच्च स्तरावरील सत्याची जाणीवही सहजस्फूर्त (Intuitive) अशीच असते. उदा. आपल्याला मानवी चेहरा हा एकाच क्षणी पूर्णपणे जाणवतो. त्याचे घटक आपण प्रथम एक-एक असे जोडून नंतर त्यात एकात्मता पहात नाही. या एकात्मतेचे आपल्याला प्रथम अगर नंतर, पण जाणिवेच्या एका विशिष्ट क्षणी साकल्याने ज्ञान होते.

ज्ञानाची ही सहजस्फूर्त (Intuitive) प्रक्रिया शिक्षण

सा हि त्य सं स्क्रु ती मं ड ला च्या अ ध्य क्षां ची भे ट

विचारात नजरेआड करणे घातक आहे. हे भान नसेल तर प्रत्येक विषयाची पृथगात्मता व त्यातही केवळ माहिती (Information) च्या संचयावर भर असा चुकीच्या

दिशेने प्रवास सुरू होतो. हा प्रवास ज्ञानसाधना व त्याला पायाभूत असलेला मूल्यविचार या दोन्हीनाही अत्यंत बाधक ठरतो. प्रा. अ. आ. भागवत

प्राध्यापक चर्चा मंडळात ऑगस्ट १९८० ते डिसेंबर १९८० या कालावधीत झालेले कार्यक्रम :--

दिनांक	व्याख्याता	विषय	अध्यक्ष
१. १६/८/८०	प्रा. डॉ. अशोक केळकर	मानव्य व कला शाखांचे उच्च शिक्षणाच्या संदर्भात भवितव्य	प्रा. डॉ. दि. ब. केरूर
२. २७/८/८०	प्रा. डॉ. गो. रा. कामतकर मराठी विभाग	कै. पु. भा. भावे यांच्या आत्मचरित्रातून दिसणारे त्यांचे वाङ्मयीन व्यक्तिमत्त्व	प्रा. डॉ. दि. ब. केरूर
३. १९/९/८०	प्रा. उल्हास बापट राज्यशास्त्र विभाग	Fundamental Human Rights today	प्रा. डॉ. दि. ब. केरूर
४. १२/१२/८०	प्रा. डॉ. सुरेंद्र बारलिंगे	शिक्षण आणि मूल्यविचार	प्रा. डॉ. दि. ब. केरूर

बुक क्लब

बुधवार, दिनांक २९-१०-१९८० रोजी सायंकाळी ६ वाजता बुक क्लबची या शैक्षणिक वर्षातील पहिली सभा आयोजित केली होती. कार्यक्रम पुढीलप्रमाणे होता-

ग्रंथनाम : मराठी लेखिका : चिंता आणि चिंतन

लेखक : प्रा. डॉ. भालचंद्र फडके

ग्रंथपरीक्षण : प्रा. डॉ. सौ. श्रीलेखा सान व

प्रा. डॉ. अनुराधा पोतदार

अध्यक्ष : प्रा. डॉ. दि. ब. केरूर

प्रमुख भाषणानंतरची चर्चा बरीच रंगली.

डॉ. लीला द. गोळे

ग्रंथालय

(१) मागील शैक्षणिक वर्षात (१९७९-८०) ग्रंथालयात २४७५ नव्या ग्रंथांची भर पडली.

यंदाच्या शैक्षणिक वर्षात (१९८०-८१) नोव्हेंबर १९८० अखेर १४४० नवी पुस्तके ग्रंथालयात समाविष्ट करण्यात आली.

(२) पदव्युत्तर विद्यार्थ्यांना स्वतंत्र अभ्यासिका-

आपल्या महाविद्यालयात रसायनशास्त्र, भूगोलशास्त्र, अर्थशास्त्र, तत्त्वज्ञान व मानसशास्त्र या पाच विषयांचे पदव्युत्तर अध्यापन आज बरीच वर्षे चालू आहे. सुमारे १५० विद्यार्थी दरवर्षी या पदव्युत्तर वर्गात प्रवेश घेतात. आतापर्यंत या विद्यार्थ्यांची स्वतंत्र अशी अभ्यासिका नव्हती.

परंतु या वर्षापासून विद्यार्थी अभ्यासिकेस लागून नवीन बांधकाम केलेल्या एका खोलीत या विद्यार्थ्यांची अभ्यासाची स्वतंत्र व्यवस्था केली आहे.

(३) स्कॉलर्स टिकेट - प्रत्येक विषयात विशेष प्राविण्य मिळविणाऱ्या हुषार विद्यार्थ्यांना एक जादा वाचकपत्र ग्रंथालयातफे देण्यात येते. यंदा या योजनेचा फायदा विद्यार्थी घेत आहेत.

(४) १९८० सालातील नवीन नेमणुका-कु. माधुरी भिडे, श्री. व. गो. गाडगीळ, सौ. मंदा भिडे यांची ग्रंथालय लेखनिक म्हणून व सर्वश्री प्रकाश शिरोळे, गजानन चोरगे, सदाशिव भोसले, रघुनाथ आत्रे यांची शिपाई सेवक म्हणून नेमणूक झाली.

(५) श्री. रा. गो. जोशी, वरिष्ठ ग्रंथालय सहाय्यक, यांना उपग्रंथपाल म्हणून व श्री. पां. वा. केळकर, वरिष्ठ ग्रंथालय सहाय्यक, यांना उपकार्यालय अधीक्षक म्हणून बढती मिळाली.

श्री. शां. रं. गंधे, सौ. रेवती नरगुंदे, सौ. सुधा नातू यांना वरिष्ठ ग्रंथालय सहाय्यक म्हणून बढती मिळाली.

श्री. द. शां. भगत यांची ग्रंथालय लेखनिक म्हणून नेमणूक झाली. मागील वर्षापर्यंत ते ग्रंथालयात शिपाई सेवक म्हणून काम करीत, परंतु त्यांनी आपली गुणवत्ता वाढवून ग्रंथालयात आताचे स्थान प्राप्त करून घेतले.

श्री. राजाराम नवरत, श्री. विवेक लिखिते, श्री. प्रकाश टिळेकर व श्री. माधव गोडबोले हे चौथे शिपाई सेवक म्हणून काम करीत होते, या चौघांनाही ग्रंथालय सहाय्यक

‘ म रा ठी ले खि का : चिं ता आ णि चिं त न ’

म्हणून बढती मिळाली.

(६) १९८० साली झालेल्या पुणे विद्यापीठाच्या एम. लिब. परीक्षेत श्री. म. भि. कोण्णूर यांनी यश मिळविले. श्री. व. गो. गाडगीळ बी. ए. ची परीक्षा उत्तीर्ण झाले.

श्री. माधव गोडबोले यांनी महाराष्ट्र राज्य ग्रंथालय संघाच्या ग्रंथालय प्रमाणपत्र परीक्षेत यश मिळविले.

(७) ग्रंथालय शास्त्राचे अध्यापन - यंदा सौ. रेवती नरगुंदे (एम. ए., बी. लिब.) यांनी ग्रंथालय प्रमाणपत्र वर्गांना वर्गीकरण हा विषय शिकविला. कामगार कल्याण केंद्र यांनी चालविलेल्या ग्रंथालय वर्गांतही त्यांनी जून १९८० मध्ये अध्यापन केले.

श्री. म. भि. कोण्णूर, पुणे विद्यापीठात बी. लिब. च्या वर्गाला फिलॉसॉफी ऑफ लायब्ररियनशिप, हा विषय यंदा-पासून शिकवितात. तसेच ॲप्रेंटिस ॲक्ट १९६१ अन्वये शहराच्या विविध महाविद्यालयांच्या ग्रंथालयांत ॲप्रेंटिस नेमण्यात आलेले आहेत. त्यांना ग्रंथालयशास्त्राचे तांत्रिक शिक्षण देण्याच्या कामीही ते अध्यापन करतात.

(८) प्रकाशने - ग्रंथालयप्रमुख प्रा. बी. एन. कुलकर्णी व प्रा. कृ. रा. कुलकर्णी या दोघांनी मिळून लिहिलेला- कालापव्यय करणारी सत्रपरीक्षा पद्धती- हा लेख दै. केसरीच्या १५ ऑगस्ट १९८० च्या अंकात प्रकाशित झाला. अलीकडेच कॉन्टिनेंटल प्रकाशन या संस्थेने प्रकाशित केलेल्या 'प्रा. सत्तिगिरी' या पुस्तकात प्रा. बी. एन. कुलकर्णी यांचा, सत्तिगिरी-ए ट्रिब्युट, हा लेख प्रकाशित झाला आहे.

आपल्या ग्रंथालयात काम करणाऱ्या कु. सुगंधा अवचट यांचा, व्यक्तिविकासाचे साधन- ग्रंथालय, व सौ. रेणू देव यांनी लिहिलेला, आजचा विद्यार्थी, हे दोन्ही लेख, 'मैत्रीच्या पलीकडे', या नियतकालिकाच्या मार्च १९८० च्या अंकात प्रसिद्ध झाले आहेत.

(९) भेटी - डॉ. नटराजन, एक्झॅमिनेशन रिपोर्ट्स एक्सपर्ट, यांनी एप्रिल १९८० या महिन्यात ग्रंथालयास भेट दिली.

(१०) लायब्ररी न्यूजलेटर - या वर्षी विजयादशमीच्या मुहूर्तावर ग्रंथालय वृत्ताचा पहिला अंक आपण प्रकाशित केला. ग्रंथालयात नव्याने येणारे महत्त्वाचे ग्रंथ व नियतकालिके यांची थोडक्यात माहिती व ग्रंथालयातील उपक्रम

यांची माहिती आपल्या विद्यार्थ्यांना व शिक्षकांना व इतरे-जनांना व्हावी या हेतूने हा नवा उपक्रम या वर्षापासून सुरू केला आहे.

न्यूजलेटरचा दुसरा अंक मकर संक्रांतीच्या मुहूर्तावर प्रकाशित करण्याचा मानस आहे.

प्रा. बी. एन. कुलकर्णी

विद्यार्थी वसतिगृह

१९७९-८० या शैक्षणिक वर्षी विद्यार्थी वसतिगृहात एकूण १७५ विद्यार्थ्यांना प्रवेश देण्यात आला. त्यांची वर्गवार संख्या पुढीलप्रमाणे :-

वर्ग	साहित्य	शास्त्र	वाणिज्य	एकूण
११ वी	—	३०	—	३०
१२ वी	—	४१	३	४४
प्रथम वर्ष	१	५	—	६
द्वितीय वर्ष	५	९	६	२०
तृतीय वर्ष	१९	१६	—	३५
एम. ए. साहित्य भाग १	१५	—	—	१५
एम. ए. साहित्य भाग २	१७	—	—	१७
एम. एस्सी. भाग १	—	४	—	४
एम. एस्सी. भाग २	—	४	—	४
एकूण	५७	१०९	९	१७५

दिनांक ३१ जुलै १९७९ ला इ. ११ वी व १२ वी या वसतिगृह विद्यार्थ्यांसाठी परस्पर परिचयाचा कार्यक्रम आयोजित करण्यात आला. त्या वेळी प्राचार्य डॉ. दि. ब. केरूर, उपप्राचार्य प्रा. म. कृ. केळकर, प्रा. श्री. र. कावळे व कनिष्ठ महाविद्यालय प्रमुख प्रा. अ. गो. जुमडे यांनी विद्यार्थ्यांकरिता मार्गदर्शनपर विचार मांडले.

खालील व्यक्तींची वसतिगृह पर्यवेक्षक म्हणून नियुक्ती करण्यात आली-

१. प्रा. जी. के. शिरोडे - अर्थशास्त्र विभाग
२. प्रा. आर. जी. पाटील - भूगोल विभाग
३. श्री. दादाजी शिंदे - एम. ए. भाग १ (मानसशास्त्र)

दिनांक ११ ऑगस्ट १९७९ रोजी विद्यार्थी प्रतिनिधी मंडळावरील सहा जागांसाठी निवडणूक घेण्यात आली. वसतिगृह दिनाच्या वेळी सरचिटणिस व सहचिटणीस या पदांसाठी वसतिगृह विद्यार्थ्यांची निवडणूक घेण्यात आली. त्यामध्ये निवडून आलेले विद्यार्थी पुढीलप्रमाणे :-

‘ लायब्ररी न्यूजलेटर ’ चे प्रकाशन

१. श्री. अविनाश ओक - सरचिटणीस

२. श्री. प्रकाश पाटील - सहचिटणीस

प्रतिनिधी मंडळावर नियुक्त केलेल्या व निवडून आलेल्या विद्यार्थ्यांनी विविध समित्यांवर पुढीलप्रमाणे मोठ्या उत्साहाने काम केले.

प्रा. वि. रा. शिरगुरकर : वसतिगृह प्रमुख, पदसिद्ध अध्यक्ष.

१. पालवी समिती :-

श्री. गंगाधर शिरोडे (पर्यवेक्षक)

श्री. केदार भावे

श्री. नानासाहेब भोई

श्री. सुनील तांबे

२. खेळ समिती :-

श्री. आर. जी. पाटील

श्री. अखिल कुलकर्णी

श्री. नितीन केबे

श्री. आनंद भोसले

३. वाचनालय समिती :-

श्री. आर. जी. पाटील (पर्यवेक्षक)

श्री. नानासाहेब भोई

श्री. कलगौडा तंबाके

श्री. राजीव शिर्के

श्री. सुनील तांबे

श्री. एस. ए. पठारे

४. सांस्कृतिक कार्यक्रम समिती :-

श्री. दादाजी शिंदे (पर्यवेक्षक)

श्री. कलगौडा तंबाके

श्री. चंद्रकांत पाटील

श्री. अखिल कुलकर्णी

श्री. राजीव देशमुख

५. भोजनालय व उपहारगृह समिती :-

श्री. दादाजी शिंदे (पर्यवेक्षक)

श्री. राजीव देशमुख

श्री. चंद्रकांत पाटील

६. स्वच्छता व आरोग्य समिती :-

श्री. जी. के. शिरोडे (पर्यवेक्षक)

श्री. आनंद भोसले

श्री. बाबा कदम

दिनांक २६ ऑगस्ट १९७९ रोजी वसतिगृहातील लो. टिळक वाचनालयास वसतिगृह विद्यार्थी संकलित निधीतून सुमारे २४२ रुपयांची पुस्तके अर्पण करण्याचा कार्यक्रम प्रा. डॉ. दि. व केरूर यांच्या हस्ते साजरा झाला.

दिनांक २६ ऑगस्ट व २७ ऑगस्ट १९७९ या दोन दिवशी वसतिगृह विद्यार्थ्यांनी श्री गणेशोत्सवाचे कार्यक्रम उत्तम रीतीने आखून पार पाडले.

डॉ. दि. वा. डमढेरे यांची १९७९ ते १९८० या वर्षा-करिता मानद वैद्यकीय सल्लागार म्हणून नियुक्ती करण्यात आली. दिनांक १२ व १६ सप्टेंबर १९७९ या दोन दिवशी पुण विद्यापीठ आरोग्य सेवा योजनेतर्फे विद्यार्थ्यांची वैद्यकीय तपासणी करण्यात आली.

१९७९-८० या शैक्षणिक वर्षाकरिता निधिनष्ट शिष्य-वृत्ती कै. वि. अ. नाईक शिरोडकर स्मृती पारितोषिक श्री. धनंजय कुलकर्णी प्र.व.शास्त्र या विद्यार्थ्यांस देण्यात आले.

दिनांक २ व ३ फेब्रुवारी १९८० रोजी दरवर्षी प्रमाणे संयुक्त वसतिगृह दिन विद्यार्थ्यांनी उत्साहाने साजरा केला प्रमुख पाहुणे होते डॉ. एम. जी. कानिटकर, आनंद-मेळ्याचे उद्घाटन डॉ. प्र. रा. भुपटकर यांच्या हस्ते झाले. मनोरंजनाचा कार्यक्रम दरवर्षीप्रमाणे उत्कृष्ट झाला.

मार्च १९७९ च्या सर्व परीक्षांतून वसतिगृह विद्यार्थ्यांनी उत्तमप्रकारे यश मिळविले. श्री. मराठे, एम. ए. भाग. २ (भूगोल), हा विद्यार्थी विद्यापीठात प्रथम क्रमांकाने उत्तीर्ण झाला.

१९८०-८१ या शैक्षणिक वर्षाकरिता वसतिगृहात एकूण १७३ विद्यार्थ्यांना प्रवेश देण्यात आला. त्यांची वर्गवार संख्या पुढीलप्रमाणे :-

वर्ग	साहित्य	शास्त्र	वाणिज्य	एकूण
इयत्ता ११ वी	२	३७	—	३९
इयत्ता १२ वी	१	३५	—	३६
प्रथम वर्ष	३	१५	३	२१
द्वितीय वर्ष	४	७	१	१२
तृतीय वर्ष	१	१३	१०	२४
एम. ए. भाग-१	१७	—	—	१७
एम. ए. भाग-२	१६	—	—	१६
एम. एस्सी. भाग-१	—	४	—	४
एम. एस्सी. भाग-२	—	४	—	४
एकूण :-	४४	११५	१४	१७३

व स ति गृ ह दिन : आ नं द मे ळ

दिनांक ५ ऑगस्ट १९८० रोजी इ. ११ वी व १२ वी या वसतिगृह-विद्यार्थ्यांसाठी परस्पर-परिचयाचा कार्यक्रम दरवर्षीप्रमाणे आयोजित करण्यात आला. त्यावेळी उपप्राचार्य प्रा. म. कृ. केळकर, प्रा. डॉ. श्री. र. कावळे, कनिष्ठ महाविद्यालय-प्रमुख प्रा. अ. गो. जुमडे व डॉ. दि. वा. ढमढेरे यांनी विद्यार्थ्यांकरिता मार्गदर्शनपर विचार मांडले.

खालील व्यक्तींची वसतिगृह-पर्यवेक्षक म्हणून १९८०-८१ या वर्षाकरिता नियुक्ती करण्यात आली.

१. प्रा. जी. के. शिरोडे-अर्थशास्त्र विभाग.

२. श्री. दादाजी शिंदे -एम. ए. भाग-२ मानसशास्त्र

३. श्री. एम. बी. कुदळे-एम. ए. भाग-२ रसायनशास्त्र

दिनांक १५ ऑगस्ट १९८० रोजी वसतिगृहातील लोकमान्य टिळक वाचनालयास वसतिगृह विद्यार्थी संकलित निधीतून सुमारे ४९३/-रुपयांची पुस्तके अर्पण करण्याचा कार्यक्रम प्राचार्य डॉ. दि. ब. केरूर यांच्या हस्ते साजरा झाला.

डॉ. दि. वा. ढमढेरे यांची १९८०-८१ या वर्षाकरिता मानद वैद्यकीय सल्लागार म्हणून नियुक्ती करण्यात आली.

दिनांक ७ सप्टेंबर १९८० रोजी पुणे विद्यापीठातील डॉ. बोडस यांचे विद्यार्थ्यांकरिता एक व्याख्यान आयोजित करण्यात आले होते. त्यांनी 'आरोग्याविषयी घ्यावयाची दक्षता' या विषयावर वसतिगृहात राहणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या 'आरोग्य समस्या'ंच्या संदर्भात अतिशय बोधपूर्ण विचार मांडले. विद्यार्थ्यांना या व्याख्यानाचा विशेष उपयोग झाला.

दिनांक १० व ११ सप्टेंबर १९८० या दोन दिवशी पुणे विद्यापीठ आरोग्य सेवा योजनेतर्फे विद्यार्थ्यांची वैद्यकीय तपासणी करण्यात आली.

दिनांक १३ व १४ सप्टेंबर १९८० या दोन दिवशी वसतिगृह-विद्यार्थ्यांनी श्रीगणेशोत्सवाचे कार्यक्रम उत्तम रीतीने आखून पार पाडले. या वेळी आयोजित केलेल्या सांस्कृतिक कार्यक्रमास स. प. महाविद्यालयाचे नामवंत माजी विद्यार्थी श्री. व. सौ. रवींद्र भट हे प्रमुख पाहुणे म्हणून आले होते. 'आपले आरोग्य : एक सात कलमी कार्यक्रम' या विषयावर प्रा. डॉ. श्री. र. कावळे यांचे व्याख्यान गणेशोत्सवात आयोजित केले होते.

दिनांक २ ऑक्टोबर १९८० रोजी विद्यार्थी प्रतिनिधि-मंडळावरील सहा जागांसाठी निवडणूक घेण्यात आली. प्रतिनिधि-मंडळावर नियुक्त केलेल्या व निवडून आलेल्या

विद्यार्थ्यांनी विविध समित्यांवर पुढीलप्रमाणे काम करण्यास मोठ्या उत्साहाने सुरुवात केली आहे.

१. वाचनालय व पालवी समिती :-

प्रा. जी. के. शिरोडे (पर्यवेक्षक)

श्री. सुनील तांबे

श्री. प्रकाश उपाध्ये

श्री. सुनील आठवले

श्री. रघुराज कुलकर्णी

२. खेळ समिती :-

श्री. किरण देशमुख

श्री. मुकुंद म्हसवडे

श्री. संदीप मोरे

श्री. एस. एन. पठारे

३. सांस्कृतिक कार्यक्रम समिती :-

श्री. डी. के. शिंदे (पर्यवेक्षक)

श्री. मंगेश जाधव

श्री. एस. एन. पठारे

श्री. आर. एस. चौधरी

४. भोजनालय व उपाहारगृह समिती :-

प्रा. जी. के. शिरोडे (पर्यवेक्षक)

श्री. बलजिंदरसिंग सायनी

श्री. पांडुरंग घोणे

श्री. बी. जी. शेंडे

५. स्वच्छता व आरोग्य समिती :-

श्री. एम. बी. कुदळे (पर्यवेक्षक)

श्री. मंगेश जोशी

या शैक्षणिक वर्षी वसतिगृहात खालील मोठी कामे करण्यात आली.

वसतिगृहातील सर्व खोल्यांना रंग देण्याचे तसेच वसति-गृहासमोर चैनलिंगसचे अभिनव कुंपण घालून नारळाची १४ झाडे लावण्याचे काम पुरे करण्यात आले. याशिवाय महाविद्यालयातील जिमखाना विभागाच्या सहकार्याने वसति-गृहात डबलबारची सोय व व्हॉलीबॉलचे २ पोलस बसविण्यात आले आहेत.

वसतिगृहाच्या दैनंदिन कामात तसेच विकास योजनांची आखणी व अंमलबजावणी करण्यात शिक्षण प्रसारक मंडळी व स. प. महाविद्यालय येथील अनेक व्यक्तींचे सहकार्य लाभत आलेले आहे. विशेषतः मा. मो. वि.

श्री ग णे शो त्स व : सां स्कु ति क का र्य क्र म

गवंडी, अध्यक्ष, नियामक मंडळ, प्रा. वि. द. सरलष्कर, चिठणीस, शिक्षण प्रसारक मंडळी, प्राचार्य, डॉ. दि. व. केरूर, प्रा. श. द. भागवत, प्रा. मा. शं. सोमण, प्रा. अ. गो. जुमडे यांची बहुमोल मदत झालेली आहे. वसतिगृहातर्फे आम्ही सर्व त्यांचे ऋणी आहोत.

प्रा. वि. रा. शिरगुरकर

विद्यार्थिनी वसतिगृह

या शैक्षणिक वर्षी खालील विद्यार्थिनींच्या प्रतिनिधि-मंडळाने उत्तम प्रकारे काम केले. प्रतिनिधिमंडळ पुढील प्रमाणे :-

१. अध्यक्ष : प्रा. म. रा. राईलकर, वसतिगृह प्रमुख.
२. पर्यवेक्षिका : १. कु. ज्योत्सना देशमुख २. प्रा. पद्मजा घोरपडे

सरचिटणीस : कु. रोहिणी जोशी
सहचिटणीस : कु. अनिता कुलकर्णी.

इतर सभासद :-

१) कु. संध्या देखमुख २) कु. सविता जोशी ३) सौ. सुषमा दाते ४) कु. मेधा दांडेकर ५) कु. मंजिरी करमरकर ६) कु. शैला केळकर ७) कु. अंजली भावे ८) कु. मृणाल कळमकर ९) कु. अमिता दर्गन १०) कु. विनिता राजपूत ११) कु. मेधा जोशी १२) कु. वैशाली लुकतुके १३) कु. वसुंधरा काळे

दिनांक २ व ३ फेब्रुवारी १९८० रोजी दोन्ही वसति-गृहांचा मिळून संयुक्त वसतिगृह-दिन साजरा करण्यात आला. प्रमुख पाहुणे होते, डॉ. एम. कानिटकर. आनंद मेळ्याचे उद्घाटन डॉ. प्र. रा. भुपटकर यांच्या हस्ते

झाले. मनोरंजनाचा कार्यक्रम दरवर्षीप्रमाणे उत्कृष्ट झाला. १९७९-८० या वर्षाची गुराप्पा मुद्दापूर शिष्यवृत्ती रुपये ३००/- कु. निर्मला सेठीया तृ. व. साहित्य हिला देण्यात आली.

जून १९८० मध्ये १०६ विद्यार्थिनींना प्रवेश देण्यात आला. त्यांची वर्गावर संख्या पुढील प्रमाणे :-

वर्ग	साहित्य शास्त्र वाणिज्य इतर एकूण			
इयत्ता ११ वी	२	१४	३	१९
इयत्ता १२ वी	४	१८	२	२४
प्रथम वर्ष	५	९	४	१८
द्वितीय वर्ष	९	१०	४	२३
तृतीय वर्ष	२	८	१	११
पदव्युत्तर साहित्य भाग १,२	३	-	-	३
पदव्युत्तर शास्त्र भाग १ व २				
बी. एड. व इतर	८	८
एकूण :	२५	५९	१४	८८

१९८०-८१ या वर्षाकरिता कु. पद्मजा घोरपडे-रिसर्व स्टुडंट व कु. मनीषा सकुंडे, एम. एस्सी भाग २ यांची पर्यवेक्षिका म्हणून नियुक्ती करण्यात आली.

१९८०-८१ या वर्षाकरिता वसतिगृहाच्या वैद्यकीय सल्लागार म्हणून डॉ. सौ. आशा गीत यांची नेमणूक करण्यात आली.

दिनांक १६ सप्टेंबर १९८० या दिवशी सालाबादप्रमाणे विद्यार्थिनी वसतिगृहात कै. सौ. सुशीलाबाई पाडगावकर यांचा स्मृतिदिन साजरा करण्यात आला. याच दिवशी विद्यार्थिनींची परिचयसभाही घेण्यात आली.

प्रा. म. रा. राईलकर

जिमखाना

क्र.	खेळाचे नाव	पुणे विभाग	पुणे विद्यापीठ	पुणे जिल्हा	महाराष्ट्र राज्य	आंतरराष्ट्रीय
१.	बॅडमिंटन	कु. अनुराधा गोखले	—	—	—	—
		कु. मंजिरी गोखले	—	—	—	—
२.	फूटबॉल	श्री. मिलिंद कुलकर्णी	श्री. मिलिंद कुलकर्णी	श्री. मिलिंद कुलकर्णी	—	—
३.	वॉटरपोलो	श्री. आनंद जोशी	श्री. आनंद जोशी	श्री. आनंद जोशी	—	—
		श्री. नीतिन सोहोनी	श्री. नीतिन सोहोनी	श्री. नीतिन सोहोनी	—	—

क्री डा क्षे त्रा ती ल भ र घो स य श

क्र.	खेळाचे नाव	पुणे विभाग	पुणे विद्यापीठ	पुणे जिल्हा	महाराष्ट्र राज्य	आंतरराष्ट्रीय
४.	जलतरण	श्री. आनंद जोशी	श्री. आनंद जोशी	—	—	—
५.	कबड्डी	कु. मीना साने	—	—	—	—
६.	व्हॉलीबॉल	श्री. प्रसाद हसबनीस श्री. महेश साने श्री. केदार जोशी कु. किशोरी भदे कु. गीता दातार	श्री. प्रसाद हसबनीस श्री. महेश साने श्री. केदार जोशी कु. किशोरी भदे कु. गीता दातार	श्री. महेश साने — — कु. किशोरी भदे —	— — — कु. किशोरी भदे —	— — — — —
७.	बास्केटबॉल	कु. प्रमदा कुलकर्णी	कु. प्रमदा कुलकर्णी	कु. प्रमदा कुलकर्णी	कु. प्रमदा कुलकर्णी	—
८.	कुस्ती	श्री. नाक्ती	—	—	—	—
९.	क्रिकेट	कु. गीता दातार कु. नीलिमा बर्वे कु. माधवी लेले कु. अंजली चितळे कु. सुनीता भिडे कु. ज्योती मोकाशी श्री. मकरंद दीक्षित श्री. श्याम ओक — —	कु. नीलिमा बर्वे — — — — — — — — — —	कु. नीलिमा बर्वे — — — — — श्री. मकरंद दीक्षित श्री. श्याम ओक श्री. रियाझ पूनावाला श्री. पवन कुलकर्णी श्री. चंद्रशेखर ताम्बेकर	कु. नीलिमा बर्वे — — — — — श्री. मकरंद दीक्षित श्री. श्याम ओक श्री. रियाझ पूनावाला श्री. पवन कुलकर्णी श्री. चंद्रशेखर ताम्बेकर	कु. नीलिमा बर्वे — — — — — — — — — —
१०.	हॅण्डबॉल	कु. मीना साने कु. मनीषा विल्केकर कु. विद्या देशमुख	कु. मीना साने — —	— — —	— — —	— — —
११.	जिमनेस्टिक	कु. वंदना फाटक कु. विद्युत भागवत	कु. वंदना फाटक कु. विद्युत भागवत	कु. वंदना फाटक कु. विद्युत भागवत	कु. विद्युत भागवत	कु. विद्युत भागवत
१२.	खोखो	—	—	श्री. विजय राठी	श्री. विजय राठी	—
१३.	टेबलटेनीस	श्री. संजय कबाडे	श्री. संजय कबाडे	श्री. संजय कबाडे	—	—
१४.	व्हॉलीबॉल	श्री. विजय गिरमे, माजी विद्यार्थी, यांना महाराष्ट्र शासनाने वर्ष १९८०-८१ करिता व्हॉलीबॉल सर्वोत्कृष्ट खेळाडूचे छत्रपती पारितोषिक देऊन गौरव केला.				

या वर्षी पुढील खेळांमध्ये विजय संपादन केला आहे

१) क्रिकेट (मुले) सतत ३ वर्षे आंतरमहाविद्यालयीन क्रिकेट स्पर्धा-अजिंक्यपद	४) वॉटरपोलो (मुले) उपविजयी
२) क्रिकेट (मुली) सतत २ वर्षे अजिंक्यपद	५) बॅडमिंटन (मुली) उपविजयी
३) व्हॉलीबॉल (मुले) अजिंक्यपद	६) कबड्डी (मुली) उपविजयी

प्रा. मा. शं. सोमण

सर्वोत्कृष्ट खेळाडू स खत्रपती पारितोषिक

राष्ट्रीय छात्रसेना

बी कंपनी ४।३६ महाराष्ट्र बटालियन (पायदल)

दरवर्षीप्रमाणे ५४ छात्रसैनिकांचे १ प्लॅटून इतकी मर्यादित संख्या असूनही ती पूर्ण करण्यासाठी नू. म. वि. प्रशालेचे तीन विद्यार्थी छात्रसेनेत दाखल करून घ्यावे लागले.

कवायतींना ऑगस्टच्या पहिल्या रविवारपासून आरंभ झाला. ३६ महाराष्ट्र पलटणीचे प्रमुख अधिकारी मेजर श्री. डेबू यांच्या आकस्मिक निधनाचे दुःखद सावट पसरले असतानाही कर्तव्याने बांधले गेलेले असल्याने स. प. च्या मैदानावर नियमित कवायती सुरू झाल्या. स. प. च्या छात्रसैनिकांच्या वतीने त्यांना आमचे अनंत प्रणाम.

१५ ऑगस्टचा स्वातंत्रदिनोत्सव प्राचार्य डॉ. केरूर यांच्या मार्गदर्शनाखाली साजरा झाला.

विद्यापीठीय परीक्षांमुळे १५ नोव्हेंबर ते २६ नोव्हेंबर १९८० या दरम्यान पांचगणी येथील वार्षिक प्रशिक्षण शिबिरास पाच छात्रसैनिक उपस्थित राहिले.

कै. हुतात्मा वसंत दाते पारितोषिकांसाठी नेमबाजी व मुष्टियोद्ध्यांच्या स्पर्धा ५ जानेवारी १९८१ ते १० जानेवारी १९८१ या दरम्यान पार पाडल्या.

नेमबाजी-स्पर्धेत कॅडट एस. एस. हड्डंगडी सर्वोत्कृष्ट नेमबाज ठरला. एवढेच नव्हे तर ३६ महाराष्ट्र पलटणीने आयोजित केलेल्या स्पर्धेतही स. प. चे नेमबाज सर्वोत्कृष्ट ठरले आणि स. प. छात्रसेनेच्या इतिहासात मानाचे पीस रोवणारे मानकरी म्हणजे कॅडेट हड्डंगडी, सार्जंट कांबळे, कंपनी सार्जंट मेजर खटावकर व अंडर ऑफिसर भूतडा, हे होत. ह्या चौघांचेही मनःपूर्वक अभिनंदन.

मुष्टियोद्ध्यांच्या स्पर्धेत सार्जंट राजेंद्र सावंत याने कॉर्पोरल भरत चव्हाण याला तीन फेऱ्यात हरविले आणि सर्वोत्कृष्ट मुष्टियोद्धा ठरण्याचा मान संपादन केला.

२६ जानेवारीच्या प्रजासत्ताकदिनी पायदल-विभागाचे छात्रसैनिक रण-कवायतीचे प्रात्यक्षिक करून दाखविणार आहेत.

छात्रसेनेचा बी व सी प्रमाणपत्र परीक्षांसाठी अनुक्रमे पंधरा व सात छात्रसैनिक बसणार आहेत. गेल्या वर्षी दोन्ही परीक्षांत ६० व ६७ टक्के छात्रसैनिक उत्तीर्ण झाले होते. या परीक्षा फेब्रुवारी १९८१ च्या दुसऱ्या सप्ताहात होणार आहेत.

कॅडटन प्रा. अविनाश जानवे

महाराष्ट्र नौदल छात्रसेना

या वर्षी महाविद्यालयातर्फे १०० छात्रसैनिकांना प्रवेश देण्यात आला. सबलेफ्टनंट एस. आर. गोगावले हे आपल्या संशोधनरजेनंतर पुन्हा रुजू झाल्याने या छात्रसेनेत जास्तच उत्साह निर्माण झाला आहे. नू. म. वि. प्रशालेचे कनिष्ठ महाविद्यालय, भारती विद्यापीठाचे मोहिते महाविद्यालय व शाहू महाविद्यालय यांनाही आपल्या महाविद्यालयाच्या विभागात दाखल करून घेतले आहे.

कॅडेटकॅडटन उदय चिंचणकर याने डिसेंबर १९८० मध्ये आय. एन. एस. भावनगर या भारतीय नौदलाच्या पाणसुसंग काढणाऱ्या लढाऊ जहाजावर विशेष शिक्षण घेण्याची दुर्मिळ संधी मिळवली.

कॅडेटकॅडटन धनंजय साने याने डिसेंबर १९८० मध्ये मुंबई येथे जहाज-प्रतिकृती-बांधणीसंबंधी आयोजित केलेल्या शिबिरात भाग घेतला.

यंदाचे वार्षिक शिबिर दिव्नी येथे २२ डिसेंबर १९८० ते २ जानेवारी १९८१ या काळात लेफ्टनंट कमांडर आर. एम. कानिटकर यांच्या कुशल व कल्पक मार्गदर्शनाखाली झाले.

क्रॉसकंट्री या चुरशीच्या मर्दानी स्पर्धेत पी. ओ. कॅडेट सुदाम चव्हाण याने सर्वप्रथम क्रमांकाचा बहुमान व पदक मिळवले. पुण्याच्या नौदलविभागाची व आपल्या स. प. महाविद्यालयाची शान यामुळे निश्चित वाढली आहे.

पाणबुड्याप्रमाणे जलपृष्ठभागाखालील हालचालींचा सराव स्किन-डाइविंग या धाडसी उपक्रमाने चालू आहेच. पी. ओ. कॅडेट हेमंत केळकर, श्रीरंग चितळे व सुदाम चव्हाण यांनी खूपच सराव आपल्या महाविद्यालयाच्या तलावावर केला आहे. वर उल्लेख केलेल्या वार्षिक शिबिरात इंद्रायणी नदीमध्ये त्यांनी दाखवलेले प्रात्यक्षिक पाहून आळंदीतील लोकांनी व मुंबई, रत्नागिरी, कोल्हापूर, नागपूर इत्यादी ठिकाणांहून आलेल्या छात्रसैनिकांनी या साहसी योजनेचे कौतुक केले.

अनुभवी कॅडेटकॅडटन धनंजय साने याच्या बहुमोल मार्गदर्शनामुळे जहाज-प्रतिकृती-बांधणीची उत्कृष्ट कलाकृती आमच्याच विभागाची ठरली व त्याबद्दल पहिले बक्षिस मिळाले.

लेफ्टनंट प्रा. श. श्री. पंडित

रण क वा य ती चे प्रा त्य क्षि क * स्किन डा इ व्हिंग

राष्ट्रीय सेवा योजना

आपल्या महाविद्यालयामध्ये राष्ट्रीय सेवा योजना सुरू होऊन एक दशक पुरे झाले. गेल्या काही वर्षांतील या योजनांतर्गत होणाऱ्या कार्यक्रमांचा अनुभव व त्यांचे संयोजन करणारे प्राध्यापक शिरगुरकर, जोशी, शिरोळे, देवकुळे यांचे बहुमोल मार्गदर्शन यांच्या आधारे यंदाचे (१९८०-८१) राष्ट्रीय सेवा योजना पथक बऱ्याच अंशी भरीव कामगिरी करू शकले.

विद्यार्थिवर्गामध्ये सामाजिक व राष्ट्रीय बांधिलकी रुजावी या दृष्टीने केंद्रीय शिक्षण खाते, विद्यापीठ अनुदान मंडळ आणि विद्यापीठ यांच्या तर्फे वारंवार सांगण्यात येणारी मार्गदर्शक तत्वे आणि नियम यांचे पालन करून, त्याचप्रमाणे मा. प्राचार्य दि. ब. केरूर, काही प्राध्यापक मित्र व विद्यार्थिवर्गा यांच्या सहकार्याने विविध उपक्रम हाती घेणे व राबवणे शक्य झाले.

या वर्षी आपल्या महाविद्यालयास १५० विद्यार्थी-विद्यार्थिनींना राष्ट्रीय सेवा योजना पथकामध्ये सहभागी करून घेण्याची परवानगी पुणे विद्यापीठाने दिली. प्रत्यक्षात १४१ विद्यार्थी आणि ७९ विद्यार्थिनी अशा एकूण २२० स्वयंसेवकांनी आपली नावे नोंदविली. त्यापैकी १७५ विद्यार्थी-विद्यार्थिनींनी आतापर्यंत विविध कार्यक्रमांमध्ये समाधानकारक उपस्थिती दर्शविलेली आहे. विद्यार्थीमित्रांचा या योजनेला मिळणारा प्रतिसाद अपूर्व व कौतुकास्पद आहे. या वर्षी कार्यक्रमांची रूपरेषा आखताना, प्रत्यक्ष कार्यक्रम घेताना आणि प्रशासकीय गोष्टींची पूर्तता करताना प्रत्येक वेळी विद्यार्थ्यांच्या सूचनांस, निर्णयांना व सहभागास प्राधान्य दिले गेले. या प्रकारच्या कार्यपद्धतीमुळे विद्यार्थिवर्गामध्ये उत्साहाचे वातावरण राहून सहकार्य, सातत्य व सेवाभाव रुजण्यास मदत झाली.

काही उल्लेखनीय उपक्रम :

(१) ग्रामीण विकास

याबाबत एखादे गाव दत्तक घ्यावे असा नेहमीचा शिरस्ता. परंतु एखाद्या गावाचे पालकत्व निभावण्याइतके आपण समर्थ थोडेच आहोत? म्हणूनच गेल्या वर्षी वारंग-वाडीस जाऊन 'आम्ही तुमच्याकडून ग्रामीण विकासाच्या अडचणी समजावून घेण्यास आलो आहोत, आम्हांला दत्तक घेता का?' या खड्या सवालाने कामास सुरुवात केली.

त्यामुळे ग्रामस्थांचे सहकार्य तर लाभलेच, शिवाय विद्यार्थ्यांमध्ये गावाबद्दल आपुलकीची भावना रुजली. या वर्षाच्या सुरुवातीस कालबद्ध कार्यक्रमांचे नियोजन करण्यासाठी प्राध्यापक, सामाजिक कार्यकर्ते, लोकप्रतिनिधी, शासकीय अधिकारी आणि ग्रामस्थ यांची संयुक्त सभा घेण्यात आली. त्यानुसार शेतीविकास, पशुसंवर्धन खाते, आरोग्य, वृक्षारोपण, शिक्षण, इत्यादी विविध क्षेत्रांतील उपक्रम हाती घेण्यात आले. या सर्वांचा एकमेकांशी आणि ग्रामीण विकासाशी कसा महत्त्वपूर्ण संबंध आहे हे प्रत्यक्ष कार्यक्रमांतून विद्यार्थिवर्गास स्पष्ट होऊ शकले.

(२) कुष्ठ रोग्यांची सेवा

कुष्ठ रोग्यांना आपल्या समाजात तुच्छतेची वागणूक मिळते. अशा रोग्यांना प्रेमाने वागवून, त्यांच्यात त्यांच्या सामर्थ्याची जाणीव करून देऊन, आत्मविश्वास वाढवावा, या दृष्टीने काही सामाजिक संस्था कार्यरत असतात. त्यांच्या साहाय्याने कुष्ठरोग्यांच्या सहवासात विद्यार्थिवर्गा कसा येईल या दृष्टीने काही कार्यक्रम आखण्यात आले.

(३) अपंगांची सेवा

माणूस शरीराने जरी अपंग असला तरी त्यास माणूस म्हणून जगण्याचा हक्क आहे. त्याच्या व्यक्तिमत्त्वाच्या विकासाची जबाबदारी सुट्ट तरुणांनी उचलली पाहिजे. या दृष्टिकोणातून काही कार्यक्रम हाती घेण्यात आले.

(४) वृक्षारोपण

याबाबत अनेक मोहिमा निघतात. परंतु झाडे लावतानाचा उत्साह झाडे टिकवताना दिसून येत नाही. तेव्हा यंदा सालाबादप्रमाणे केवळ झाडे लावून भागणार नाही तर त्यासाठी आपल्याच समाजातील साधनसामग्रीचा उपयोग करून घेऊन व्यापक प्रमाणात हा राष्ट्रीय कार्यक्रम सूत्रबद्ध पद्धतीने कसा राबविता येईल याचे प्रशिक्षण घेण्याचा दृष्टिकोण, उपक्रमाचा विचार करताना, आम्ही महत्त्वाचा मानला.

(५) ऊर्जाविकास

याबाबत जागतिक पातळीवर गांभीर्याने विचार होत आहे. भारतामध्ये तर हा प्रश्न प्रकर्षाने जाणवतोच. तेव्हा याबाबत विद्यार्थ्यांना शास्त्रीय माहिती व्हावी आणि पर्यायी इंधनाचे काही प्रयोग प्रत्यक्षपणे अमलात आणावे या दृष्टीने हा उपक्रम हाती घेण्यात आला. त्याचा पहिला टप्पा

राष्ट्रीय सेवा : भरीव कामगिरी

म्हणून गोबरगॅसबाबत काही कार्यक्रम हाती घेण्यात आले. तसेच दुसरा टप्पा म्हणून गावात वीज आणण्याबाबत प्रयत्न करण्यात आले.

(६) पशुसंवर्धन

ग्रामीण विभागात भांडवल व रोजगारनिर्मिती कमी करता येईल याचा विचार करता शेतीस - विशेषतः केवळ पावसावर अवलंबून असलेल्या शेतीस-जोडधंदा म्हणून पशुसंवर्धनाचे स्थान महत्त्वाचे आहे. म्हणूनच हा उपक्रम अनक वर्षांपासून आपण राबवीत आहोत. या वर्षी वारंगवाडीच्या आसपासच्या गावांतील लोकांकडून पशुसंवर्धनासंबंधीच्या कार्याची मागणी करण्यात आली. म्हणून या उपक्रमाचे क्षेत्र जास्त व्यापक करण्याच्या दृष्टीने विचार यंदाच्या कार्यक्रमांतून केला.

(७) अभ्यासमंडळ

विविध सामाजिक, राजकीय व आर्थिक प्रश्नांची ओळख करून घेणे, त्याबाबतच्या समस्यांवरील उपाययोजनांचा शोध करणे आणि कार्याबद्दलची एक तात्त्विक बैठक निर्माण करणे या हेतूने अभ्यास मंडळ चालविण्यात आले.

(८) शैक्षणिक

ग्रामीण भागातील प्राथमिक व माध्यमिक शिक्षणाची गैरसोय लक्षात घेऊन त्या विद्यार्थी-विद्यार्थिनींना शिक्षण व मार्गदर्शन करण्यासाठी आपण काही उपक्रम हाती घेतले आहेत.

(९) राष्ट्रीय आपत्तीविरुद्ध युवकांची झुंज

काही वेळा भ्रष्टाचाराने काही प्रसंगांना तोंड देण्यासाठी युवकांची आवश्यकता भासते. अशा प्रसंगां अनेक वेळा आम्ही हातभार लावलेला आहे.

(१०) सांस्कृतिक

ग्रामीण व उपेक्षित अशा समाजाशी तद्रूप होण्यासाठी विविध सण अशा लोकांबरोबर साजरे करावेत हा दृष्टिकोण यामध्ये महत्त्वाचा.

प्रत्यक्ष कार्यक्रम :

वरील उपक्रमांचा साधकबाधक विचार वारंवार करून कार्यक्रमांची दिशा ठरविण्यात येत असे. या कामी गट-प्रमुखांच्या बैठका फार महत्त्वाच्या ठरतात. रविवार व सुट्टीचा दिवस याचा जास्तीत जास्त वापर करून युवा-

शक्तीचा उपयोग विविध उद्दिष्टांची पूर्तता करण्यासाठी करण्यात आला. खालील कार्यक्रम प्रत्यक्षात अमलात आणले गेले.

१९७९-८० या शैक्षणिक वर्षात झालेले कार्यक्रम

(१) पक्षी अभयारण्य, येरवडा येथे भेट व वृक्षारोपण.

(२) मोरवी पूरग्रस्तांकरता मदतनिधी गोळा करणे.

(३) वारंगवाडी या गावास सदिक्या भेट व वृक्षारोपण कार्यक्रम.

(४) लघुशिविर-१५-१६ सप्टेंबर, १९७९ रोजी घण्यात आलेल्या या लघुशिविरात १०५ विद्यार्थी-विद्यार्थिनी उपस्थित होते. रस्तादुरुस्ती, गाजरगवत निर्मूलन, वृक्षारोपण, मनोरंजन इत्यादी कार्यक्रम झाले.

(५) बैलपोळा सणाचे दिवशी वारंगवाडीस भेट.

(६) गुरांचे आरोग्य शिविर-दिनांक १८ ऑक्टोबर, १९७९.

(७) बाल आनंद मेळावा- मा. कुलगुरू, पुणे विद्यापीठ यांच्या विनंतीवरून या बाल आनंद मेळाव्याच्या कार्यक्रमांमध्ये स. प. महाविद्यालयाच्या राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या सुमारे ५० स्वयंसेवकांनी उल्लेखनीय कामगिरी केली.

(८) वार्षिक शिविर- दिनांक २० नोव्हेंबर ते २० डिसेंबर १९७९ या काळात वारंगवाडी येथे वार्षिक शिविर घेण्यात आले. या शिविरात ५० विद्यार्थ्यांनी व गावकऱ्यांनी एकत्रित येऊन पुढील कार्यक्रम राबविले :-

(१) वारंगवाडीपासून तळेगावला जाणाऱ्या रस्त्याच्या पाऊलवाटेची दुरुस्ती, (२) तालमीचा पाया-खोदकाम (३) सामाजिक, आर्थिक सर्वेक्षण, (४) पशुवैद्यकीय तज्ज्ञांची व्याख्याने, (५) बाल आरोग्य तपासणी, (६) शालेय मुलांसाठी शिक्षण केंद्र चालवणे.

(९) आंतरविद्यापीठ मैदानी स्पर्धेमध्ये स्वयंसेवक म्हणून विद्यापीठाच्या विनंतीनुसार ४७ विद्यार्थ्यांनी काम केले.

(१०) रिमांड होम - संक्रातीस तिळगुळ समारंभ.

(११) रक्तदान - या वर्षी ११८ बाटल्यांचे विक्रमी रक्तदान केले गेले.

(१२) ध्वजदिनानिमित्त निधी गोळा केला.

(१३) जिल्हा पातळीवरील शिविर : पुणे जिल्हा

वारंगवाडी येथील शिविर

राष्ट्रीय सेवा योजना समन्वय समितीने आयोजित केलेल्या शिविरामध्ये श्री. सुनील शिंदे व श्री. मिलिंद देवल यांच्या नेतृत्वाखाली दहा विद्यार्थ्यांनी भाग घेतला.

(१४) युवक नेतृत्व शिबिर : या विद्यापीठस्तरीय शिविरामध्ये सहभागी होण्यासाठी श्री. सतीश चांदोरकर, श्री. सुभाष तगारे या गटप्रमुखांची निवड झाली.

(१५) गुरांचे आरोग्य शिबिर : फेब्रुवारी १९८० या महिन्यात गुरांचे आरोग्य शिबिर वारंगवाडी येथे घेण्यात आले. लस टोचणे, पशु-वैद्यकीय सल्ला देणे याबरोबरच गर्भधारणा व दूधउत्पादन यांसंबंधी मा. डॉ. अमृतकर यांनी ग्रामस्थांना मार्गदर्शन केले.

(१६) नियमित कार्यक्रम : वर उल्लेख केलेल्या कार्यक्रमांशिवाय नियमितपणे काही कार्यक्रम राबविण्यात आले. दर रविवारी श्री. सतीशचंद्र जोशी, श्री. कल्याण पानगे, कु. त्रिवेणी थत्ते, कु. माधुरी गोखले व कु. साधना करंदीकर यांनी वारंगवाडी येथील विद्यार्थ्यांना त्यांच्या अभ्यासात मार्गदर्शन केले. त्यांचा विद्यार्थ्यांना फार मोठा लाभ झाला. अशाच एका कार्यक्रमाच्या वेळी महाराष्ट्र विभागाचे प्रमुख श्री. व्ही. एन. भिडे यांनी वारंगवाडी येथे अचानक भेट दिली. आपल्या कामाचे त्यांनी कौतुक केले आणि तसे पत्र प्राचार्यांकडे आणि केंद्रीय व राज्य शिक्षण-मंत्र्यांकडे पाठविले.

१९८०-८१ या वर्षातील कार्यक्रम

(१) या शैक्षणिक वर्षाची सुरुवात वारंगवाडी येथे आयोजित केलेल्या गुरांच्या शिविराने झाली. याचे वैशिष्ट्य म्हणजे हा कार्यक्रम मे महिन्याच्या सुट्टीत आयोजित करण्यात आला होता. ग्रामीण विकासाच्या विविध योजना राबवताना आपल्या कार्यक्रमांचे वेळापत्रक ग्रामीण जीवनाशी निगडित असावे हा दृष्टिकोण आम्ही ठेवला होता. म्हणूनच या गुरांच्या मेळाव्यामध्ये पावसाळी रोगांवरील प्रतिबंधक लस सुमारे ८०० गुरांना टोचण्यात आली. सुमारे ३२ गुरांवर रोगनिदान व वैद्यकीय उपचार करण्यात आले. १० गुरांवर शस्त्रक्रिया करण्यात आल्या. गर्भधारणाचिकित्सा ९० गुरांची झाली.

(२) नावनोदणी : या वर्षाच्या सुरुवातीस विद्यार्थ्यांच्या वाढत्या प्रतिसादानुसार ७९ विद्यार्थ्यांनी व १४१ विद्यार्थ्यांनी यांनी राष्ट्रीय सेवा योजना पथकात आपली नावे नोंदवली. या सभेमध्ये राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या कार्याची

रूपरेषा सांगितली.

(३) औपचारिक उद्घाटन : केंद्रीय शासनाचे गोवा व महाराष्ट्र या विभागातील राष्ट्रीय सेवा योजना कार्यक्रमाचे सल्लागार श्री. व्ही. एन. भिडे यांच्या अभिभाषणाने हा कार्यक्रम पार पाडण्यात आला. या वेळी ग्रामीण व शहरी भागांत राष्ट्रीय सेवा योजनेतील विद्यार्थ्यांनी काम करणे करावे याविषयी त्यांनी बहुमोल मार्गदर्शन केले. विद्यार्थ्यांशी चर्चा करताना प्रसंगी संघर्ष उद्भवला, तरी मागे हटता कामा नये, असा सल्ला त्यांनी दिला. सतीशचंद्र जोशी यांनी आभार मानले.

(४) दोन दिवसांचे लघुशिबिर - वारंगवाडी या गावी १७ व १८ जुलै रोजी दोन दिवसांचे लघुशिबिर घेण्यात आले. या शिविरात गावकऱ्यांचा विद्यार्थ्यांशी परिचय, वृक्षारोपण व इतर सांस्कृतिक कार्यक्रम पार पाडण्यात आले. सुमारे ७५ झाडे लावली असून त्यांतील सुमारे ५० झाडे टिकून आहेत. गेल्या वर्षीचा अनुभव लक्षात घेऊन झाडे टिकवण्यासाठी घरटी एका झाडाची जबाबदारी देण्यात आली. त्याचबरोबर पुढील वर्षी वेगळ्या पद्धतीने व्यापक प्रमाणात वृक्षारोपणाचा कार्यक्रम राबवण्यासाठी गावकऱ्यांशी चर्चा करण्यात आली.

(५) कोथरूड येथील अंध मुर्लीच्या शाळेस भेट : जुलै व ऑगस्ट महिन्यांमध्ये सुट्टीच्या दिवशी विद्यार्थ्यांचे काही गट कोथरूड येथील अंध मुर्लीच्या शाळेत जाऊन श्रमदान, वृक्षारोपण व मनोरंजन इत्यादी कार्यक्रम करित असत. या कार्यक्रमांमुळे शाळेच्या परिसरात आवार तयार करणे, गाजरगवतनिर्मूलन व झाडे लावणे यांसाठी श्रमदान करण्यात आले. त्याचप्रमाणे राष्ट्रीय सेवा योजनेतील काही कलावंत मंडळींनी करमणुकीचे कार्यक्रमही केले. अंध मुर्लींना वर्तमानपत्रे, विविध पुस्तके वाचून दाखवणे व अभ्यासविषयक मार्गदर्शन करणे ही कामे सातत्याने वर्षभर करण्यात आली.

(६) कोंढवा येथील कुष्ठधामातील कार्यक्रम : दिनांक ९ ऑगस्ट १९८० पासून सुमारे १०० विद्यार्थ्यांच्या श्रमदानाने या कार्यक्रमास सुरुवात झाली. या वेळी ७५ झाडांसाठी खड्डे तयार करण्यात आले. कुष्ठधामाची सर्व विद्यार्थ्यांना माहिती करून देण्यात आली. यानंतर ४ वेळा या ठिकाणी कार्यक्रम घेण्यात आले. या वेळी या कार्यक्रमांतून श्री. मेहेंदळे यांनी कुष्ठरोगासंबंधी माहिती दिली. कुष्ठरोग

कों ढ वा कु ष्ठ धा मा ती ल का र्य

हा घातक व संसर्गजन्य रोग नाही, असा दृष्टिकोण विद्यार्थ्यांना समजावून दिला. यामुळे त्यांची या रोगाविषयीची घृणा कमी होण्यास मदत झाली. या पार्श्वभूमीवर विद्यार्थ्यांनी तेथील कुष्ठरोग्यांची आपुलकीने चौकशी करून, समाजाकडून त्यांना मिळणारी वागणूक वगैरेसंबंधी व त्यांचा समाजाविषयीचा दृष्टिकोण समजावून घेऊन त्यांच्याशी जवळीक निर्माण केली. कुष्ठरोग्यांसमवेत तलाव बांधण्याच्या श्रमदानाच्या कार्यक्रमात सहभाग घेतला व नंतर खणलेल्या खड्ड्यांमध्ये ७५ झाडे लावण्यात आली.

(७) अभ्यासमंडळाची स्थापना व सुरुवात डॉ. कुमार सप्तर्षी यांच्या ' ग्रामीण विकास व समस्या ' या विषयावरील व्याख्यानाने झाली, या वेळी पद्मसंवर्धन खात्यातील नामांकित पद्मवैद्य डॉ. अमृतकर यांना देखील प्रमुख पाहुणे म्हणून पाचारण करण्यात आले होते. ह्या अभ्यास मंडळाच्या मार्गदर्शनपर भाषणामध्ये डॉ. कुमार सप्तर्षींनी आपले अनुभव सांगून ग्रामीण भागातील समस्यांची विद्यार्थ्यांना जाणीव करून दिली. याच वेळी अमृतकर यांनी आपल्या खात्यातर्फे पूर्ण सहकार्याची हमी दिली. पुढे प्रत्येक गुरुवारी अभ्यास मंडळाची चर्चासत्रे आयोजित करण्यात येऊन त्यांत जातीयवाद, ग्रामीण विकासाची दिशा व राष्ट्रीय सेवा योजनेचे कार्य, राष्ट्रीय सेवा योजना काल व आज इत्यादी विषय घेण्यात आले. अभ्यास-मंडळाचे संचालन सतीशचंद्र जोशी यांनी केले.

(८) वारंगवाडी विकास चर्चागट : राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या मर्यादा लक्षात घेता विविध संस्था व शासकीय विभाग यांचे सहकार्य अटळ आहे, हे नमूद केले पाहिजे. म्हणूनच विविध क्षेत्रांतील सामाजिक कार्यकर्ते, शासकीय अधिकारी, लोकप्रतिनिधी, तज्ज्ञ व्यक्ती आणि प्राध्यापक यांची वारंगवाडी येथे ग्रामीण विकास परिषद घेण्यात आली. त्यास डॉ. कुमार सप्तर्षी, आ. गाडेपाटील, श्री. बलदेवराज, गटविकास अधिकारी, सभापती श्री. मदनशेठ बाफना, विष्णूशेठ वारिंगे, प्रा. देवकुळे, प्रा. सोमण व प्रा. सप्तर्षी यांनी मार्गदर्शन केले. विद्यार्थ्यांपैकी सुभाष तगारे, सतीशचंद्र जोशी, मिलिंद देवल, सुरेश कोकाटे व शंकर माने यांनी पुढील कार्याची रूपरेषा तयार करण्याची जबाबदारी घेतली. या परिषदेची जिल्हा परिषद व शासकीय योजनांचा फायदा ग्रामस्थांना मिळवून देण्याच्या दृष्टीने मदत झाली. त्याच-प्रमाणे महाविद्यालयातील काही प्राध्यापकांचा या कार्यात

काही क्रीडापटू :

१. मकरंद दीक्षित :- क्रिकेट, महाविद्यालयाचा कर्णधार, महाराष्ट्र राज्य रणजी ट्रॉफी संघात निवड.
२. रियाझ पूनावाला :- क्रिकेट, सी. के. नायडू (२२ वर्षांखालील) महाराष्ट्र संघात निवड, पुणे जिल्हा संघात निवड.
३. श्याम ओक :- क्रिकेट, रणजी ट्रॉफी महाराष्ट्र संघात निवड, जलदगती गोलंदाज, सर्वोत्कृष्ट खेळाडू १९८०-८१.
४. पवन कुलकर्णी :- क्रिकेट, सी. के. नायडू (२२ वर्षांखालील) क्रिकेट स्पर्धा, आंतरजिल्हा स्पर्धा.
५. महेश साने : व्हॉलीबॉल, आंतरविद्यापीठ व्हॉलीबॉल स्पर्धा, आंतर जिल्हा स्पर्धा-पुणे जिल्हा संघात निवड.
६. प्रसाद हसबनीस :- व्हॉलीबॉल, महाविद्यालय संघाचा कर्णधार, आंतरविद्यापीठ स्पर्धा, मुंबई.
७. केदार जोशी :- व्हॉलीबॉल, आंतरविद्यापीठ व्हॉलीबॉल स्पर्धा.
८. चंद्रशेखर ताम्हनकर :- क्रिकेट, सी. के. नायडू (२२ वर्षांखालील) स्पर्धा, पुणे जिल्हाकडून निवड.
९. विद्युत भागवत :- जिम्नॅस्टिक, पुणे विद्यापीठ संघात निवड, पतियाळा येथील आशियाई जिम्नॅस्टिक स्पर्धा, प्रशिक्षण शिबिरात निवड.
१०. वंदना फाटक :- जिम्नॅस्टिक, पुणे विद्यापीठ संघात निवड.
११. मीना साने :- फूटबॉल, लखनौ राष्ट्रीय स्पर्धा, हॅंडबॉल, पुणे विद्यापीठ.
१२. प्रमदा कुलकर्णी :- बास्केटबॉल, राष्ट्रीय स्पर्धा इंदूर, महाराष्ट्र राज्य संघात निवड.

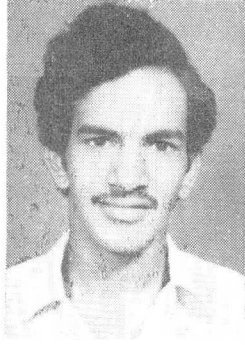
[समोरील छायाचित्रे पाहा]

सहभाग लाभला.

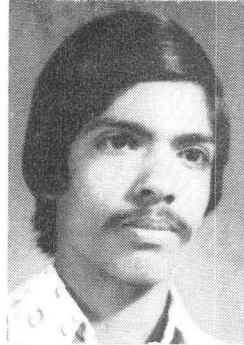
(९) गुरांचा मेळावा : नोव्हेंबरमध्ये गुरांचे आरोग्य-शिबिर घेण्यात आले. या शिबिरामध्ये हिवळी रोगांवरील प्रतिबंधक लस टोचून रोगांवरील उपाययोजना करण्यात आली. या शिबिरामध्ये आजूबाजूच्या खेड्यांतील शेतकऱ्यांनी

' ग्रामीण विकास व समस्या '

काही क्रीडापटू

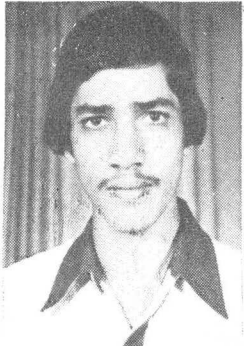
(१) मकरंद दीक्षित

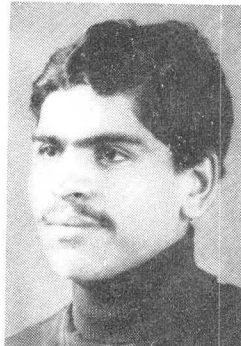
(५) महेश साने

(९) विद्युत भागवत

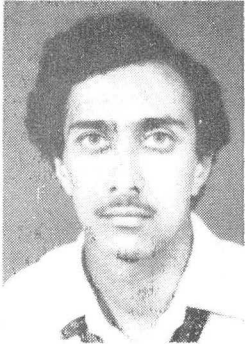
(२) रियाझ पुनावाला

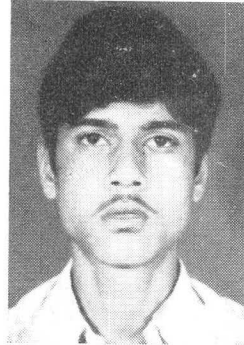
(६) प्रसाद हसबनीस

(१०) वंदना फाटक

(३) इयाम ओक

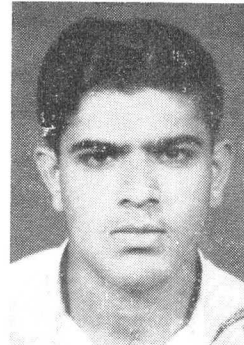
(७) केदार जोशी

(११) मोना साने

(४) पवन कुलकर्णी

(८) चंद्रशेखर ताम्हनकर

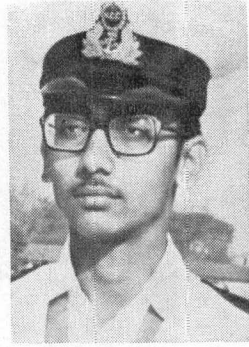

(१२) प्रमदा कुलकर्णी

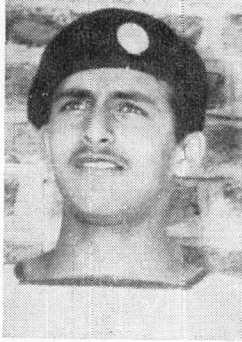
ही उल्लेखनीय छात्रसैनिक

(१) उदय चिचणकर

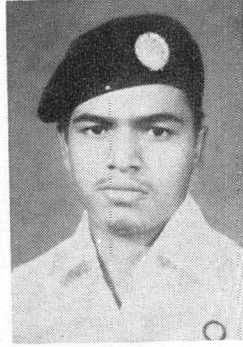
(२) धनंजय साने

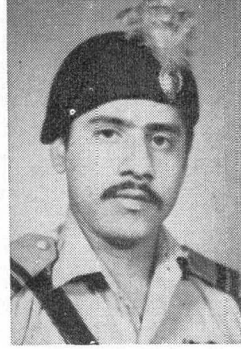
(३) हेमंत केळकर

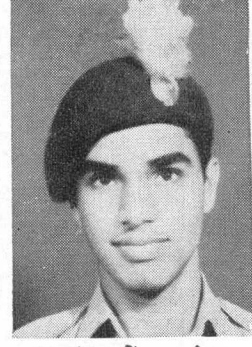
(४) सुदाम चव्हाण

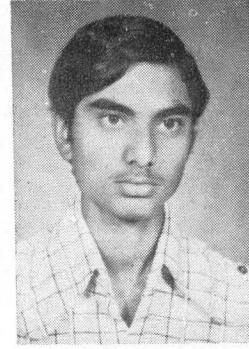
(५) श्रीधर इनामदार

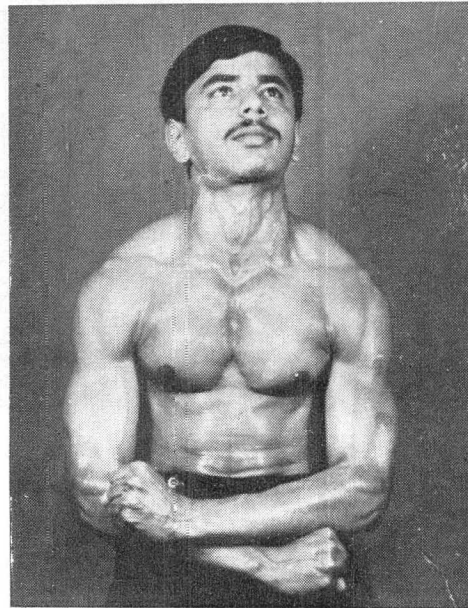
(६) दयाम भुतडा

(७) राजेंद्र सावंत

(८) विवेक खटावकर

रमेश फगसे / ' परशुरामीय श्री '

काही उल्लेखनीय छात्रसैनिक :

१. कॅडेट कॅप्टन उदय चिंचणकर :- आय. एन. एस. भावनगर या पाणसुरंग काढणाऱ्या नौदलाच्या जहाजावर प्रशिक्षण.
२. कॅडेट कॅप्टन धनंजय साने :- शिप मॉडेलिंग, स्पोर्ट्स, रेगाटा स्पर्धा, सर्वोत्कृष्ट छात्रसैनिक.
३. पी. ओ. कॅडेट हेमंत केळकर :- स्किन डाइविंग कप्तान.
४. पी. ओ. कॅडेट सुदाम चव्हाण :- स्किन डाइविंग, व्हॉलीबॉल, टग ऑफ वॉर, वार्षिक शिबिरात क्रॉस-कंट्री स्पर्धेत महाराष्ट्राच्या सर्व नेव्हल युनिट्समध्ये पहिला क्रमांक.
५. लीडिंग कॅडेट श्रीधर इनामदार :- नेव्हल कॅम्प, कोचीन. सेमॅफोर चॅपियन - अखिल भारतीय स्पर्धा.
६. अंडर ऑफिसर शाम भुतडा :- 36 MHA/BN/N. C. C. च्या फायरिंग टीममध्ये निवड. या वर्षीचा बेस्ट अंडर ऑफिसर.
७. सार्जेंट राजेंद्र सावंत :- बेस्ट कॅडेट, बेस्ट वॉक्सर.
८. कंपनी सार्जेंट मेजर विवेक खटावकर :- 36 MHA / BN / N. C. C. च्या फायरिंग टीममध्ये निवड, गेल्या वर्षी बेस्ट शॉट म्हणून पूना ग्रुपमध्ये प्रथम, या वर्षीचा बेस्ट कंपनी सार्जेंट मेजर.

[समोरील छायाचित्रे पाहा]

आपापली गुरे आणली होती. पशुसंवर्धनाचा हा कार्यक्रम आमच्या गावासाठी सुद्धा राबवावा अशी मागणी या ग्रामस्थांनी केली.

(१०) युवक नेतृत्व प्रशिक्षण शिबिर : मंचर येथे ४ ते १३ डिसेंबरच्या दरम्यान युवक नेतृत्व प्रशिक्षण शिबिर जिल्हा पातळीवर आयोजित करण्यात आले होते. आपल्या महाविद्यालयातर्फे ७ विद्यार्थी व ३ विद्यार्थिनी या शिबिरास उपस्थित राहिले होते. याचे नेतृत्व श्री. सतीशचंद्र जोशी व श्री. रविकांत आदरकर यांनी केले. पुणे व इतर विभागांतील सुमारे १२ महाविद्यालयांतील राष्ट्रीय सेवा योजनेचे प्रतिनिधी आपली नापसंती दर्शवून,

काही कारणाने ते शिबिर अर्धवटच सोडून आले. त्या शिबिरातील पहिल्या दिवशीच दिनप्रमुखाची जबाबदारी आपल्या महाविद्यालयाने लीलया पेलली.

(११) राशीनू येथील कुबामुळ प्रकल्प पाहणी : यात राष्ट्रीय सेवा योजना पथकाचे ११ विद्यार्थी व ३ विद्यार्थिनी गेल्या होत्या. याचे नेतृत्व सुनील शिंदे, दीपक आशर व साधना देशपांडे यांनी केले होते. बारा गावांची पाहणी केली गेली. पोटरावा जमिनी, भरपूर सूर्यप्रकाश व रिकामे हात ही दुष्काळी भागातील साधनसामग्री मानून तिचा उपयोग व्यापक प्रमाणात वृक्षारोपणाचा कार्यक्रम राबवून कसा करून घ्यावा याविषयीचे प्रशिक्षण देणारे हे कार्यक्षेत्र होय. या विभागात लावण्यात आलेल्या २५ हजार झाडांपैकी ५००० झाडांची प्रत्यक्ष पाहणी करून या विद्यार्थ्यांनी ही संकल्पना अधिक प्रभावीपणे रुजवण्याचा निश्चय केला. अशा उपक्रमांमध्ये सुमारे ९३ टक्के झाडे जगतात हे दिसून आले.

(१२) वार्षिक शिबिर : गेल्या वर्षीप्रमाणेच याही वर्षी वारंगवाडी येथे दहा दिवसांचे वार्षिक शिबिर आयोजित करण्यात आले. या शिबिरातील कार्यक्रम पुढीलप्रमाणे :

(अ) वारंगवाडी ते आंबी - श्रमदानाने रस्ता तयार करणे.

(ब) सोपा संडास व गोबर गॅस प्लँट यांसाठी खड्डे घेणे.

(क) पशुसंवर्धन संस्कार पदयात्रा, या संदर्भात रोज सायंकाळी लगतच्या गावांना २५/३० विद्यार्थी भेट देऊन शेतीविकास, पशुसंवर्धन, पोल्ट्री आणि दुग्धव्यवसाय यांविषयी शास्त्रीय माहिती गावकऱ्यांना पटवून देत असत.

(ड) तीन दिवसांचे गुरांचे शिबिर.

(इ) गावातील वीज व उपसासिंचन योजना आणि मृदूसंधारण या संदर्भात संबंधित अधिकाऱ्यांशी चर्चा व मार्गदर्शन.

(फ) पशुधनाचे मूलभूत सर्वेक्षण.

(१३) मावळ तालुक्याचे सर्वेक्षण : भूगोल विभागातर्फे मावळ तालुक्याचा अभ्यास करण्यात येत आहे. या अभ्यासास राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या विद्यार्थ्यांनी गावाचे आणि शेतकऱ्यांचे सर्वेक्षण करून मोठा हातभार लावला.

(१४) २६ जानेवारी या राष्ट्रीय सणानिमित्त वारंगवाडीस भेट : या वेळी कोंबड्यांची जातिसुधारणा, कुबामुळ

यु व क ने तृ त्व प्र शि क्ष ण शि बि र

लॉगवड, वैरणविकास आणि शेतीचे प्रात्यक्षिक, प्लॉट्स घेणे इत्यादी योजना पुढील वर्षीपासून राबविण्याचे ठरले.

काही दुःखद घटनेमुळे शिबिरातील योजनांची पूर्तता होऊ शकली नाही. तथापि उल्लेख करण्यासारखी गोष्ट म्हणजे आमच्या अनुपस्थितीत गावकऱ्यांच्या सहकार्याने यशस्वी झालेले गुरांचे आरोग्य शिबिर ही होय.

संकल्प :

आपल्या महाविद्यालयातील राष्ट्रीय सेवा योजना पथकाने विविध क्षेत्रांत भरीव कामगिरी केलेली आहे. हा अनुभव लक्षात घेऊन महाविद्यालय विकास मंडळाने (College development council) तयार केलेल्या ६ व्या पंचवार्षिक योजनेच्या आराखड्यात राष्ट्रीय सेवा योजनेस महत्वाचे स्थान दिलेले आहे. त्यामध्ये एखाद्या क्षेत्राचा विकास घडवून आणण्यासाठी विद्यार्थिशाक्तीचा अर्थपूर्ण हातभार लागावा हा प्रमुख उद्देश आहे. सामूहिक वनीकरण, पशुसंवर्धन, मृदुसंधारण, जलसंपत्तीचा रास्त विनियोग, सौर व पवनशक्तीचा वापर इत्यादी प्रमुख योजना ग्रामीण विभागात राबविण्याचा संकल्प आहे. त्यासाठी विविध संस्था, शासकीय विभाग, जिल्हा परिषद, महामंडळे आणि पंचायत समिती यांनी आखलेल्या योजनांचे संकलन करून त्यांचे फायदे शेवटपर्यंत पोहोचविण्याचे विधायक कार्य करावे लागेल. या सर्व गोष्टींसाठी महाविद्यालयातील विविध विभागांतील तज्ज्ञ प्राध्यापक व विद्यार्थिवागांचे साहाय्य आवश्यक आहे. तरी सर्व संबंधितांनी सहकार्य करावे हे नम्र आवाहन आम्ही या अहवालाच्या निमित्ताने करीत आहोत.

अभिनंदन :

समाजकार्यास हातभार लावणाऱ्या या योजनेतील सर्वत्र विद्यार्थी-विद्यार्थिनी अभिनंदनास पात्र आहेत. तथापि काही विद्यार्थी-विद्यार्थिनींचा विशेष उल्लेख करणे उचित ठरेल.

(१) सतीश चांदोरकर : विद्यार्थीप्रमुख (१९७९-८०), सामाजिक कार्यातील उल्लेखनीय कामगिरीबद्दल सुवर्ण महोत्सवाधिष्ठित विशेष पारितोषिक, युवक नेतृत्व शिबिरासाठी निवड, बाल आनंद मेळाव्यात उल्लेखनीय कामगिरीबद्दल प्रशस्तिपत्रक.

(२) रवींद्र पसरणीकर : विद्यार्थीप्रमुख (१९७९-८०).

(३) कु. सुनीता कुलकर्णी : विद्यार्थिनीप्रमुख

(१९७९-८०).

(४) सुनील शिंदे, मिलिंद देवल, रवींद्र ढवळीकर, किरण नाईक, सुभाष तगारे : जिल्हा पातळीवरील शिबिरासाठी निवड व उल्लेखनीय कामगिरी.

(५) सुभाष तगारे : विद्यार्थीप्रमुख (१९८०-८१), युवक नेतृत्व शिबिरासाठी निवड (१९७९-८०), जिल्हा पातळीवरील शिबिरासाठी निवड (१९७९-८०), विद्यार्थी प्रतिनिधी (१९८०-८१), स्नेहसंमेलनामध्ये उत्कृष्ट स्वयंसेवक म्हणून पारितोषिक.

(६) कु. सुषमा नाकील : विद्यार्थिनीप्रमुख (१९८०-८१).

(७) राजेंद्र मेहता : विद्यार्थी प्रतिनिधी मंडळावर निवड.

(८) भारत देसडला : विद्यार्थीप्रमुख, विद्यार्थी प्रतिनिधी मंडळावर निवड, स्नेहसंमेलनामधील सभागृह-व्यवस्थेत उत्कृष्ट कामगिरी केल्याबद्दल पारितोषिक.

(९) देविदास खेतमाळीस : विद्यार्थी प्रतिनिधी मंडळावर निवड, उत्कृष्ट स्वयंसेवक म्हणून पारितोषिक.

(१०) दीपक करंदीकर : बाल आनंद मेळाव्यात उल्लेखनीय कामगिरीबद्दल प्रशस्तिपत्रक.

(११) कु. त्रिवेणी थत्ते : बाल आनंद मेळाव्यात उल्लेखनीय कामगिरीबद्दल प्रशस्तिपत्रक.

(१२) यंदाच्या जिल्हा पातळीवरील शिबिरामध्ये सहभागी होणारे विद्यार्थी-विद्यार्थिनी.

(१३) राशीन येथील सामूहिक वनीकरण प्रकल्पाची पाहणी व अभ्यास करणारे विद्यार्थी-विद्यार्थिनी.

(१४) रविकांत आदरकर : बाल आनंद मेळाव्यात उल्लेखनीय कामगिरी, मंचर येथील युवक नेतृत्व शिबिरात निवड, सामाजिक कार्यांच्या नैपुण्याबद्दल सुवर्ण महोत्सवाधिष्ठित पारितोषिक.

(१५) सुरेश कोकाटे : भौगोलिक सर्वेक्षणात उत्कृष्ट कामगिरी, वार्षिक शिबिरामध्ये सर्वोत्कृष्ट स्वयंसेवक.

(१६) सुनील शिंदे व कु. सुनीता कुलकर्णी : स. प. महाविद्यालयातर्फे राष्ट्रीय सेवा योजना विद्यापीठ प्रतिनिधी म्हणून निवड.

(१७) मिलिंद देवल : पशुसंवर्धन उपक्रमामध्ये सर्वोत्कृष्ट कामगिरी.

(१८) मारुती वाल्हेकर : वार्षिक शिबिरामध्ये श्रम

स हा व्या पंच वार्षिक योजनेत महत्त्वाचे स्थान

दान प्रमुख, भौगोलिक सर्वेक्षणामध्ये उल्लेखनीय कामगिरी.

(१९) सतीशचंद्र जोशी : बाल आनंद मेळावा व मंचर येथील युवक नेतृत्व शिबिरात उल्लेखनीय कामगिरी.

(२०) नीतिन अरगडे : मंचर येथील युवक नेतृत्व शिबिरात उल्लेखनीय कामगिरी आणि पशुसंवर्धन उपक्रमात व निरनिराळ्या कार्यक्रमांत उल्लेखनीय कामगिरी.

आभार :

राष्ट्रीय सेवा योजनेचे कार्य यशस्वी होण्यासाठी ज्या प्रमुख व्यक्तींचे प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष सहकार्य लाभले त्यांचे मनःपूर्वक आभार मानणे उचित ठरेल.

(१) पशुसंवर्धन खाते, महाराष्ट्र राज्य येथील तज्ज्ञ डॉक्टर, यांनी गुरांचे मेळावे यशस्वी होण्यास वेळोवेळी सहाय्य केले.

(२) भारतीय कृषी उद्योग प्रतिष्ठान, उरळीकांचन, यांनी वारंगवाडी येथील वनसंवर्धनासाठी कुबामुळ वृक्षाची रोपे पुरविली.

(३) महाराष्ट्र कृषी उद्योग विकास महामंडळ, यांनी गुरांचे खाद्य पुरविले.

(४) महाराष्ट्र गांधी स्मारक निधी, कोथरूड, यांनी सोपा संडास प्रकल्पास सक्रिय साहाय्य व मार्गदर्शन केले.

(५) जिल्हा खादी ग्रामोद्योग कमिशन, पुणे, यांनी गोबर गॅस प्लॅन्टसंबंधी मार्गदर्शन केले.

(६) गटविकास अधिकारी, तालुका मावळ, जिल्हा पुणे, ग्रामविकास अधिकारी, ग्रामपंचायत आंबी, सरपंच, ग्रामपंचायत आंबी, तालुका मावळ, यांनी वेळोवेळी येणाऱ्या अडचणीत मदत व मार्गदर्शन केले.

(७) पुणे जिल्हा परिषद, पुणे, येथील अधिकारी-वगिने वीजपुरवठ्यासंबंधी साहाय्य केले.

(८) प्राचार्य डॉ. दि. ब. केरूर यांनी राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या प्रत्येक कार्यक्रमास मार्गदर्शन करून विद्यार्थी-विद्यार्थिनींना प्रोत्साहन दिले.

(९) महाविद्यालयातील भूगोल विभागातील प्रा. देवकुळे, प्रा. काळे, प्रा. जोग, प्रा. कु. भावे, प्रा. सौ. देवधर, प्रा. करमरकर, अर्थशास्त्र विभागातील प्रा. शिरगुरकर, प्रा. जानवे, समाजशास्त्र विभागातील प्रा. सोमण, प्रा. गोरे यांनी राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या उपक्रमांस भेट देऊन मार्गदर्शन केले व विद्यार्थ्यांना प्रोत्साहन दिले.

(१०) कनिष्ठ महाविद्यालयाचे प्रमुख प्रा. जुमडे

यांनी राष्ट्रीय सेवा योजनेमध्ये सहभागी होण्यास विद्यार्थ्यांना अनुमती दिली.

(११) पशुसंवर्धन कार्यक्रमासाठी गुरांची औषधे मोफत पुरविणाऱ्या आयुर्वेद फार्मसी वऱ्होकाड्रा या कंपनीच्या सहकार्याबद्दल मनःपूर्वक आभार.

(१२) महाविद्यालयातील रजिस्ट्रार श्री. आ. गो. क्षीरसागर आणि शिक्षकेतर सेवकवर्ग यांचे बहुमोल सहकार्य मिळाले. विशेषतः श्री. ए. व्ही. कुलकर्णी, श्री. एस. व्ही. देशपांडे आणि श्री. एस. एस. भोमे यांची मदत फारच महत्त्वाची ठरली.

(१३) हिशेबतपासनीस प्रा. अरुण जोशी यांचे अत्यावश्यक सहकार्य वारंवार लाभले.

(१४) पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरू, कार्यक्रम अधिकारी प्रा. एस. डी. पाटील आणि विद्यार्थी कल्याण विभागातील कर्मचारी यांची आम्हांस बहुमोल मदत झाली.

(१५) श्री. व्ही. एन. भिडे व श्री. बलदेवराज या केंद्रीय शासनाच्या सल्लागारांचे वारंवार होणारे मार्गदर्शन उल्लेखनीय होते.

(१६) सतीश चांदोरकर, अशोक गव्हाणकर, रवींद्र यादव आणि रवींद्र पसरणीकर या माजी विद्यार्थिमित्रांचे साहाय्य सातत्याने या वर्षी लाभले.

(१७) श्री. मिलिंद भिडे-भिडे पॅकिंग-यांची आम्हांस बहुमोल मदत झाली.

उपरोक्त संबंधितांचे आम्ही ऋणी असून भविष्यकाळातही त्यांच्या सहकार्याची अपेक्षा करतो.

श्रद्धांजली :

राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या वारंगवाडी, तालुका मावळ, येथील वार्षिक शिबिरामध्ये अरविंद सातपुते, द्वितीय वर्ष साहित्य, याचे दुःखद निधन झाले. या आकस्मिक धक्क्याने राष्ट्रीय सेवा योजना पथकाची फार मोठी हानी झाली. या विद्यार्थ्यांच्या कारकीर्दीमध्ये ज्या योजना आखण्यात आल्या त्यांची पूर्तता करण्यास आम्ही सदैव प्रयत्नशील राहू, हीच आमच्या वतीने त्यास श्रद्धांजली.

वारंगवाडी येथील ग्रामस्थांनी कै. अरविंद सातपुते यास श्रद्धांजली वाहून त्याचे स्मारक बांधण्याचे ठरविले आहे.

पशुसंवर्धन खाते, महाराष्ट्र राज्य, पुणे जिल्हा परिषद, पुणे विद्यापीठ, येथील काही अधिकाऱ्यांनी कै. अरविंद सातपुते यास श्रद्धांजली वाहून शोकसंदेश पाठविले आहेत.

अ सा हा ज न ता सं प के

अरविंद सातपुते चिरायू होवो !

आपल्या महाविद्यालयाचे माजी प्राचार्य रा. रा. माले-
गावकर यांचे दुःखद निधन झाले. आमच्या कार्याबद्दल
जाणीवपूर्वक चौकशी करून वारंवार प्रोत्साहन ते देत
असत. त्यांना राष्ट्रीय सेवा योजना पथकातर्फे भावपूर्ण नम्र
श्रद्धांजली.

विद्यार्थी प्रतिनिधी : सुभाष तगारे,
सुषमा नाकील,
रविकांत आदरकर.

प्रा. प्रवीण सप्तर्षी
प्रा. गंगाधर शिरोडे
प्रा. विनय भावे

वादसभा

१९८०-८१ या शैक्षणिक वर्षाची सुरुवात लो. टिळक
पुण्यतिथीच्या दिवशी झाली. (१ ऑगस्ट १९८०)

या प्रसंगी मा. खा. जगन्नाथराव जोशी हे प्रमुख पाहुणे
या नात्याने उपस्थित होते. प्राचार्य दि. ब. केरूर अध्यक्ष-
स्थानी होते. याच वेळी खा. जगन्नाथराव जोशी यांचा

परिशिष्ट - १

१९८०-८१ या शैक्षणिक वर्षात वादसभेने खालील व्याख्याने आयोजित केली-

प्रमुख पाहुणे

१. खा. जगन्नाथराव जोशी
२. न्यायमूर्ती एस. जी. पटवर्धन (मुंबई उच्च न्यायालय)
३. श्री. भाई वैद्य (माजी राज्यमंत्री)
४. श्री. बिंदुमाधव जोशी
५. श्री. रामदासजी कळसकर (संपादक, एकता मासिक)

परिशिष्ट - २

क्र.	स्पर्धेचे नाव
१.	पुणे रोड सेफ्टी ऑर्गनायझेशन निबंध स्पर्धा
२.	पु. ग. सहस्रबुद्धे निबंध स्पर्धा (७९-८०)
३.	मुलुंड विद्याज्ञांकार
४.	हिवाळे वादकतृत्व स्पर्धा, नगर

विद्यार्थ्यांचे नाव
वंदना बोकील
विजया कुलकर्णी
अनिता कुलकर्णी
उज्ज्वला लेले
वर्षा क्षीरसागर
उज्ज्वला लेले
विजया कुलकर्णी

व्याख्यानाचे स्वरूप व विषय

- लो. टिळक पुण्यस्मरण दिन (१ ऑगस्ट).
नेतृत्वाचे व्याकरण.
हुतात्मा वसंत दाते स्मृतिदिन (१० सप्टेंबर).
डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर महानिर्वाण दिन (६ डिसेंबर).
आसाम प्रश्न.

पारितोषिके

- प्रथम क्रमांक
प्रथम क्रमांक विभागून
सांघिक प्रथम
प्रथम क्रमांक
सांघिक प्रथम करंडक
व्यक्तिगत द्वितीय, उत्तेजनार्थ

मुं गी उ डा ली आ का शी

क्र.	स्पर्धेचे नाव	विद्यार्थ्यांचे नाव	पारितोषिके
५.	प्रबोधन वक्तृत्व स्पर्धा, गोरिगाव	भूषणा केळकर विजया कुलकर्णी वसुंधरा काळे	उत्स्फूर्त भाषणात प्रथम उत्तेजनार्थ. सांघिक द्वितीय पुण्यात प्रथम, एकूणांत तिसरा क्रमांक
६.	रानडे वाद स्पर्धा, पुणे		
७.	आबासाहेब वीर स्पर्धा, वाई	विजया कुलकर्णी उज्वला लेले	तिसरा क्रमांक उत्तेजनार्थ
८.	मोरोपंत वादस्पर्धा, बारामती	वर्षा खेर राजेंद्र जोशी	वक्तृत्वात प्रथम प्रशस्तिपत्रक
९.	दीनदयाळ वादस्पर्धा, पुणे	स्वाती हळबे वर्षा क्षीरसागर	सांघिक द्वितीय, व्यक्तिगत दुसरे, प्रशस्तिपत्रक
१०.	सोलापूर वक्तृत्व स्पर्धा	माधुरी साठे	प्रथम क्रमांक
११.	वालचंद हिराचंद वस्तृत्वस्पर्धा, महाविद्यालयांतर्गत	संगीता श्रीत्री	प्रथम क्रमांक
१२.	संस्कृत मंडळ, बी. जे. मेडिकल कॉलेज	वर्षा क्षीरसागर उज्वला लेले	सांघिक प्रथम, प्रथम क्रमांक प्रथम क्रमांक

विद्यार्थी प्रतिनिधी : उज्वला लेले

प्रा. उल्हास बापट

कलामंडळ

- (१) १९८०-८१ या वर्षात महाविद्यालयातील कला-मंडळाचे सेक्रेटरी म्हणून श्री. रमेश भागवत यांची नियुक्ती करण्यात आली. तसेच कलामंडळ प्रमुख म्हणून प्रा. श्री. श्रीराम खरे यांनी कार्य केले. १९८०-८१ मध्ये महाविद्यालयातील विद्यार्थी कला-कारांनी जे कलानैपुण्य दाखविले व स्पर्धा यशस्वी केल्या त्यातील पारितोषिकविजेत्या विद्यार्थ्यांची नावे:

(२) फिरोदिया करंडक १९८०

१. कु. संध्या फडके सतार
२. श्री. सुहास काटदरे व्हायोलिन

(३) गदगकर स्पर्धा १९८०

१. कु. संध्या फडके सतार
शास्त्रीय वादन-ढाल
२. श्री. सुहास काटदरे व्हायोलिन
३. कु. अनुराधा गोखले गायन

कालिदास स्पर्धा

१. कु. पद्मा मराठे शास्त्रीय गायन
तृतीय पारितोषिक

२. श्री. रमेश भागवत समूहगीत (संगीत नियोजन)

(४) युवक महोत्सव १९८०

१. कु. मीना पाटणकर व्हायोलिन, पारितोषिक
२. कु. पद्मा मराठे शास्त्रीय गायन
प्रथम पारितोषिक

३. कु. वर्षा दप्तरदार अभिनय (उत्तेजनार्थ)

४. श्री. यशवंत जगताप स्पॉट पेंटिंग (उत्तेजनार्थ)

५. कु. वर्षा दप्तरदार वादसभा (उत्तेजनार्थ)

(५) गदगकर वाद्यवृंद स्पर्धा १९८१

१. श्री. नीलकंठ कुलकर्णी (इले. गिटार)

२. श्री. किरण व्यास (इले. गिटार)

३. श्री. नरेंद्र खासनीस (इले. गिटार)

४. श्री. अवधूत देशपांडे (कोंगोसेट)

५. श्री. गोपाळ शिंगरे (अॅकॉर्डिअन)

क ल षे त्रा ती ल उ ज्ज व ल य श

वृत्त विभाग : २९

६. श्री. संजय मराठे (बासरी)
७. श्री. सुधीर फडके (सतार)
८. श्री. नचिकेत मेहेंदळे (तबला)
९. श्री राजानंद चांदेकर (अनाउन्सर)
१०. कु. संध्या फडके (गायिका)
११. कु. अनुराधा गोखले (गायिका)
१२. कु. सीमा भोपटकर (गायिका)
१३. श्री. अजय ढमढेरे (गायक)
१४. श्री. दयानंद घोडकर (गायक)
१५. श्री. रमेश भागवत (संयोजक)

(६) गदगकर (वैयक्तिक) पारितोषिके

संयोजक रमेश भागवत

१. शास्त्रीय वादन सुधीर फडके, प्रथम पारितोषिक
२. शास्त्रीय गायन राजेंद्रकुमार कंदलगावकर,
प्रथम पारितोषिक
३. शास्त्रीय गायन ज्योती स्वादी
४. शास्त्रीय वादन पद्माकर पिंपळसकर (उत्तजनार्थ)
५. उपशास्त्रीय (प्रमाणपत्र) विद्या करंदीकर
६. " " ज्योती स्वादी
७. " " अनुराधा गोखले
८. वाद्यवृंद उत्कृष्ट गायिका अनुराधा गोखले,

(७) फिरोदिया १९८१

१. कु. संध्या फडके सतार प्रथम पारितोषिक
२. श्री. सुधीर फडके " "
३. श्री. राजेंद्र कंदलगावकर गायन "
४. कु. संध्या फडके गायिका "
५. श्री. रमेश भागवत संयोजन "

(८) रोटॅरक्ट, इचलकरंजी

१. राजेंद्र कंदलगावकर प्रथम पारितोषिक व ट्रॉफी
(लायन्स क्लब, अहमदनगर)
२. राजेंद्रकुमार कंदलगावकर प्रथम पारितोषिक

(९) शारदा करंडक

१. कु. अंजली परांजपे प्रथम पारितोषिक
२. अंजली व अजय झणकर सांघिक द्वितीय

(१०) कथाकथन

१. श्री. नीतिन आपटे चतुर्थ पारितोषिक

(११) पुरुषोत्तम करंडक

१९८०-८१ या वर्षांत पुरुषोत्तम करंडक स्पर्धेत एकूण दोन एकांकिका सादर केल्या होत्या-

१. फोन करण्यापूर्वी दिग्द. विद्याधर बापट
 २. पुंडलिक शेटीवार दिग्द. रमेश भागवत
- यांपैकी प्रथम फेरीमध्ये ' फोन करण्यापूर्वी ' ही एकांकिका आली.

वैयक्तिक अभिनयाचे काकासाहेब जोगळेकर पारितोषिक संजय कुलकर्णी यांस छोटा गंधर्व यांच्याकडून मिळाले.

प्रा. श्रीराम खरे

Science Association

The activities of the Science Association (for 1979-80) were inaugurated by Dr. B. D. Tilak, Ex-Director, National Chemical Laboratory, Pune. He spoke on " The Rural Development through Science and Technology. "

Dr. Sohan Modak, Professor of Developmental Biology, Department of Zoology of Poona University, delivered a lecture on " Genetic Engineering. "

Dr. Jayant Naralikar, Professor of Astrophysics in Tata Institute of Fundamental Research, delivered a lecture on " Expanding Horizons of Cosmology. "

Shri. R. S. Kelkar, one of our brilliant past students, spoke to a selected group of students on " Computer. " This lecture was accompanied by practical demonstrations.

Inter-class Science quiz competitions were organized throughout the year. In all five rounds took place. S. Y. J. C. Science team emerged as winner and got the coveted shield. T. Y. B. Sc. team secured the second place.

थो र शा ख् ज्ञां ची व्या ख्या ने

Our students participated in Essay Competitions organized at state level. Miss Vijaya Mysorkar won the first prize in Vanya Prani Saptah Essay Competition organized by Conservator of Forests. She wrote on "Role of forests in preserving wild life."

Marathi Vidnyan Parishad conducted an essay competition for Junior College students. Miss Pradnya Moghe (रत्ने व उप-रत्ने), Miss Vrinda Kurvyekar (महासागरीय विज्ञान), Miss Anita Rajguru (जीवनाधार वनस्पती) won first prizes and Miss Prafullata Purandare secured second prize in the competition.

The Science Association conducted Essay Competition for Junior and Senior College students. In Junior College Miss Vrinda Karvyekar (Induction Method), Miss Madhuri Sathe (Einstein's Scientific Work), Miss Pradnya Moghe (Atomic Energy in India), Miss Vijaya Mysorkar (Wealth from Ocean) won first prizes. In Senior College Shri. Vijay Jadhav (Fundamental particles of the Nature), Miss Rohini Joshi (Petrochemical Industry in India), Miss Sudha Mysorkar (Bio-fertilizers) won the first prizes.

The Science Association also conducted the Project Competition for Junior and Senior College students. In Junior College Miss Simantini Mulay, Miss Avanti Khadilkar and Miss Sadhana Jejurikar (Preservation of animals -stuffing) won the first prize. In Senior College Shri. Vijay Jadhav (Additive and Subtractive methods of Colour Photography), Shri. Kakade S. P. and Shri. Kottawar S. C.

(Dyeing of Cotton fibres), Shri. Tambe, S. N., Shri. Chandratre, R. M. and Shri. Satarkar, V. B. (Survey of water pollution in Pune city) and Shri. Gadgil, V. R. and Shri. Tamboli, V. L. (Effect of light on germination of seeds) won the first prizes.

' Science Bulletin ' was published by the Science Association. Eight issues were displayed on the notice board. These contained articles by students, abstracts of articles published elsewhere and scientific puzzles.

Articles and photographs of scientific nature published in magazines and newspapers were also displayed on the notice board.

Films like Atomic Reactor, Chemicals in Industries were screened.

The activities of the Science Association (for 1980-81) were inaugurated by Dr. Vaid, Chief Chemist, Peico Electronics and Electricals Ltd. He spoke on " Chemistry in Electronics. "

As usual the quiz, essay, project competitions will be conducted.

Prof. S. D. Bhagwat

एस. पी. रिन्ह्यू

S. P. R. ने मागील वर्षी काढलेल्या व्यंगचित्र विशेषांकाने अक्षरशः लोकप्रियतेचा उच्चांक गाठला. मागील वर्षी एक कविता विशेषांकही काढण्यात आला. गेल्या वर्षीचा शेवटचा अंक हा विनोद विशेषांक म्हणून काढण्यात आला. त्या वर्षी S. P. R. च्या अंकाचे १५ ऑगस्ट रोजी मा. प्राचार्यांच्या हस्ते उद्घाटन करण्यात आले. मा. प्राचार्यांनी उद्घाटनपर भाषणात S. P. R. ने प्रथमच आसामचा ज्वलंत प्रश्न हाताळल्याबद्दल कौतुक

विद्यार्थींचे दर्जेदार शोधनिबंध

वृत्त विभाग : ३१

केले. त्यानंतर साधारणतः दर महिन्याला एक अंक निघाला. या वर्षी 'प्रश्न तुमचे उत्तर आमचे' नावाचे एक विशेष सदर प्रसिद्ध करण्यात आले. भविष्य सेमिस्टरचे हे चुरचुरीत सदर सर्वानाच आवडले.

मागील वर्षी संपादक म्हणून भाग्यश्री सहस्रबुद्धें, उषा पतंगे, विजय जाधव, उत्तरा दुबळे, विभास शिंदे, विश्वेश कुलकर्णी व किशोरी सावंत यांनी काम पाहिले. या वर्षी (१९८०-८१) विश्वेश कुलकर्णी संपादकाचे काम बघत असून यशवंत जगताप चित्रकार म्हणून व सरिता दातार, मुक्तजा कोलारकर, शुभांगी संगवई, वंदना बोकील, मंगल तापडिया, उदय चिंचणकर, दयानंद घोटेकर, संजीवनी जोशी, निरंजन परदेशी आणि अजेय झणकर हे संपादक मंडळाचे काम करीत आहेत. या सर्वांना प्रा. ह. श्री. साने हे बहुमोल मार्गदर्शन करीत आहेत.

विद्यार्थी प्रतिनिधी : विश्वेश कुलकर्णी

।. ह. श्री. साने

लिक पिनस

स. प. महाविद्यालयाचे निवृत्त प्राचार्य कै. रा. रा. मालेगावकर यांच्या प्रेरणेने सुरु झालेले हे इंग्रजी भित्तिपत्रक दिवसेंदिवस विद्यार्थ्यांचे लक्ष आकर्षून घेत आहे. सन १९७९-८० या वर्षीत लेखांच्या मर्यादित संख्येमुळे आम्ही दोनच अंक काढू शकलो. या कामी आमचे साहित्य शाखेचे विद्यार्थी कु. त्रिवेणी थत्ते (प्रथम वर्ष साहित्य), कु. उत्तरा दुबळे (प्रथम वर्ष साहित्य) व राधेश जोशी (प्रथम वर्ष साहित्य) यांनी विशेष कष्ट घेऊन संपूर्ण सहकार्य दिले. त्यांना प्रा. शोभा पवार व प्रा. सौ. तारा थोरात यांनी मार्गदर्शन केले. या वर्षी हे काम प्रा. सौ. तारा थोरात व प्रा. ह. वि. शिंत्रे यांच्याकडे सोपविण्यात आले असून त्यांनी उत्साहाने कामास सुरुवात केली आहे. आतापर्यंत तीन अंक प्रसिद्ध करण्यात आले आहेत. त्यांपैकी एक शेक्सपियर विशेषांक असून दुसरा डिकन्स विशेषांक आहे.

प्रा. शोभा पवार

' क्रीडांगणावरून '

क्रीडा जगताची माहिती देणारे हे भित्तिपत्र गेले चार वर्षे यशस्वीपणे चालविले जात आहे. राष्ट्रीय, आंतर-राष्ट्रीय, त्याचप्रमाणे महाविद्यालयीन खेळांसंबंधी माहिती व फोटो प्रसिद्ध केले जातात.

पहिल्या सत्रामध्ये पाच अंक प्रसिद्ध झाले. त्यांत विम्बल्डन टेनिस स्पर्धा, मॉस्को ऑलिम्पिक इतिहास व राजकारण, आपल्या महाविद्यालयातील हिमालयीन गिर्या-रोहण मोहीम, खेळाडूंचा संक्षिप्त अहवाल आणि क्रिकेट : डेव्हिडकप स्पर्धा व भारताच्या ऑस्ट्रेलिया-न्यूझीलंड दौऱ्यावरील संघाची माहिती इत्यादी गोष्टींचा समावेश होता.

प्रा. अरुण बेलसरे यांनी प्रभारी प्राध्यापक म्हणून काम पाहिले. संपादकाचे काम राजीव आघारकर यांनी केले. प्रशांत जोशी, हेमंत बांदल, सतीश पाकणीकर, कांचन जपे, नीला कोपरकर, वंदना कुलकर्णी, वर्षा सातवेकर, साधना गाडगीळ, प्रज्ञा लिमये व माधुरी साठे यांचा अंकाची सजावट करण्यात आणि तो माहितीपूर्ण करण्यात महत्वाचा वाटा होता.

प्रा. अरुण बेलसरे

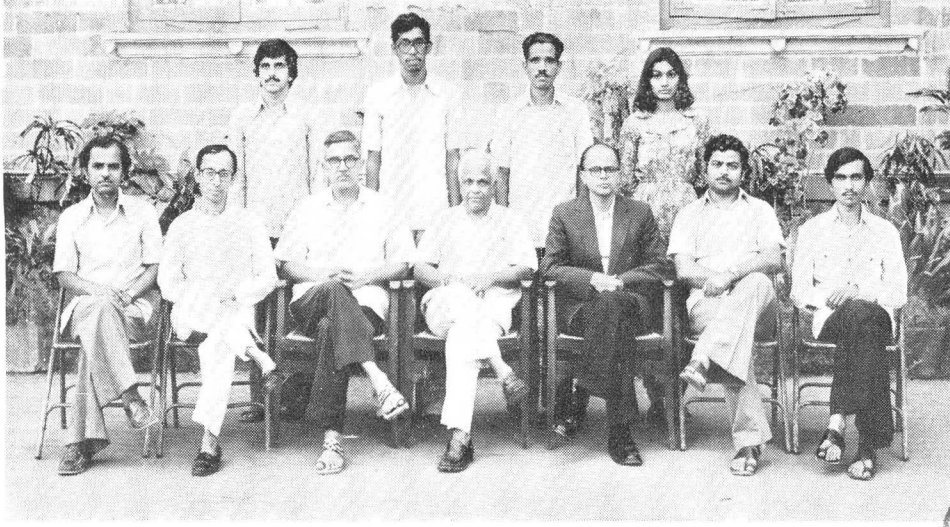
' गिरिभ्रमण '

गेली दोन-तीन वर्षे होत असलेल्या गिरिभ्रमणाच्या कार्यक्रमास विद्यार्थ्यांचा वाढता प्रतिसाद मिळत आहे. गिर्यारोहणातील खरे आव्हान म्हणजे ' हिमालय '. आपल्या महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांनी मे-जून १९८० मध्ये हिमालयात गिरिभ्रमण करून त्या क्षेत्रातील आपले पहिले पाऊल उचलले आहे. ' बियास कुंड ', ' रोहतांग खिंड ', ' भृगु सरोवर ', ' वसिष्ठ कुंड ' ह्या मनाली विभागातील ठिकाणी गिरिभ्रमण करण्यास पुढील विद्यार्थी गेले होते-

१. श्री. अभय कुलकर्णी, २. श्री. अजय दमढेरे, ३. श्री. सुनील बोडस, ४. श्री. सुधीर साने, ५. श्री. प्रवीण पागे, ६. श्री. विलास अष्टपुत्रे, ७. श्री. भालचंद्र कुलकर्णी, ८. श्री. रवींद्र दवळीकर, ९. कु. सुनीता भिडे, १०. कु. रंजना जोशी.

यापैकी श्री. अभय कुलकर्णी ' पाताळसु ' (४३४०

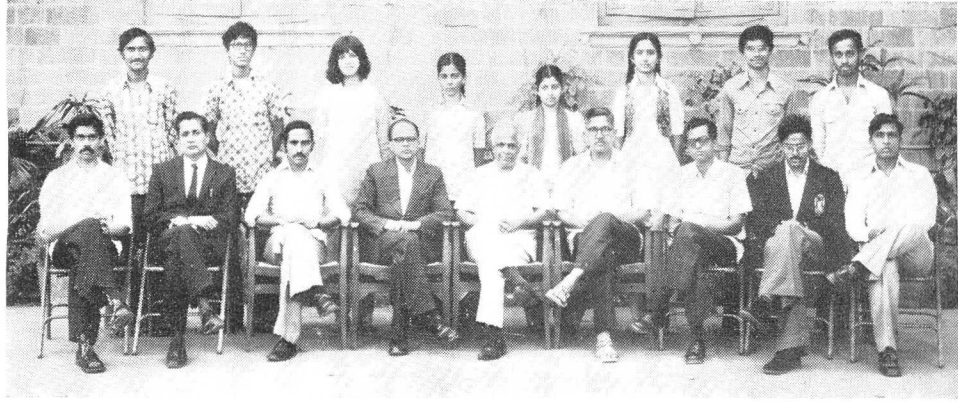
ह स्त लि खि तां चे खा स अं क

परशुरामीय
संपादक
मंडळ

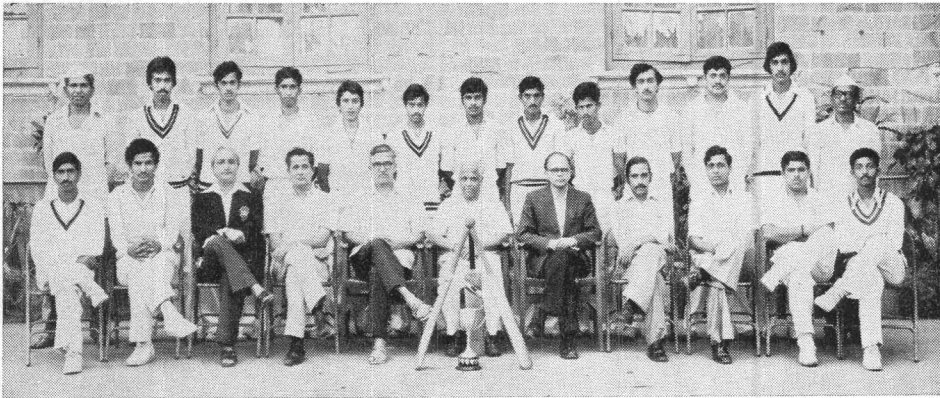
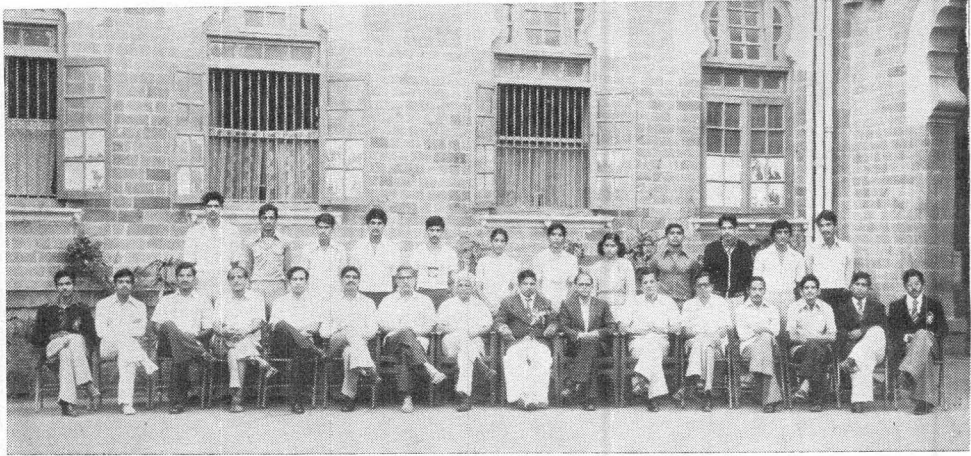

'क्रीडांगणा-
वरून'
संपादक
मंडळ

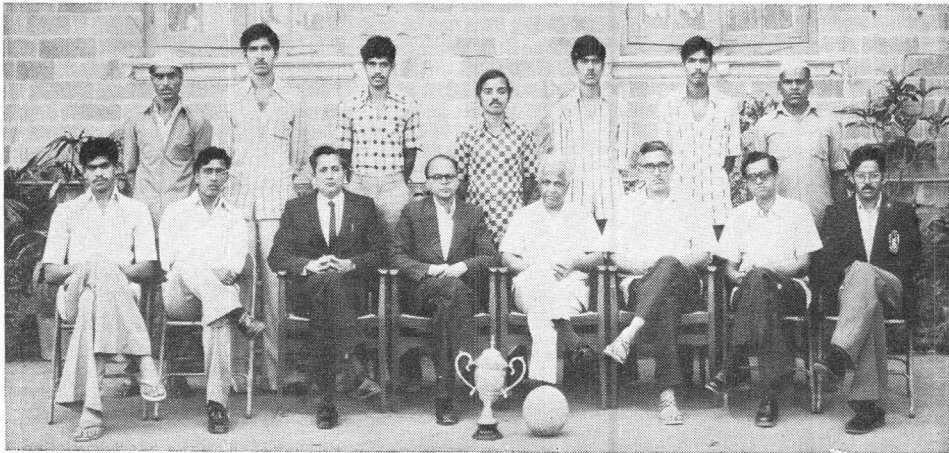
वादसभा :
पारितोषिक
विजेते

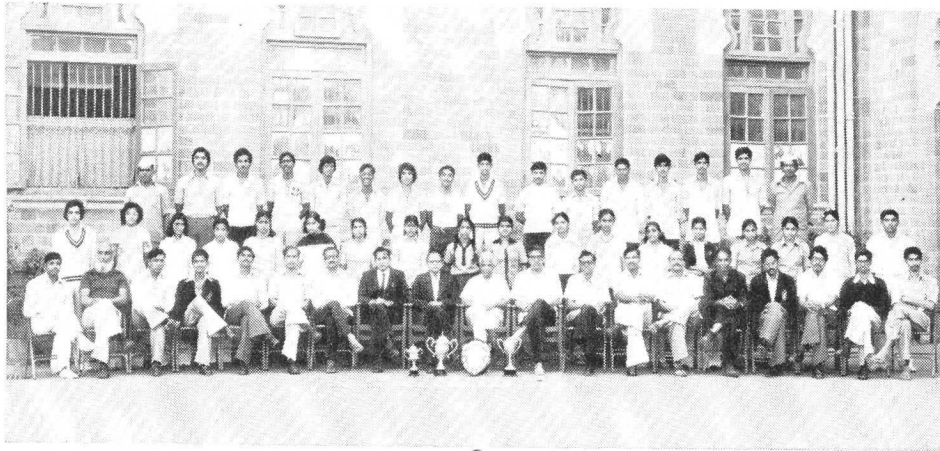
G. M. C.
प्रमुख पाहुणे
श्री. मुरली-
कांत पेटकर
यांच्या
समवेत

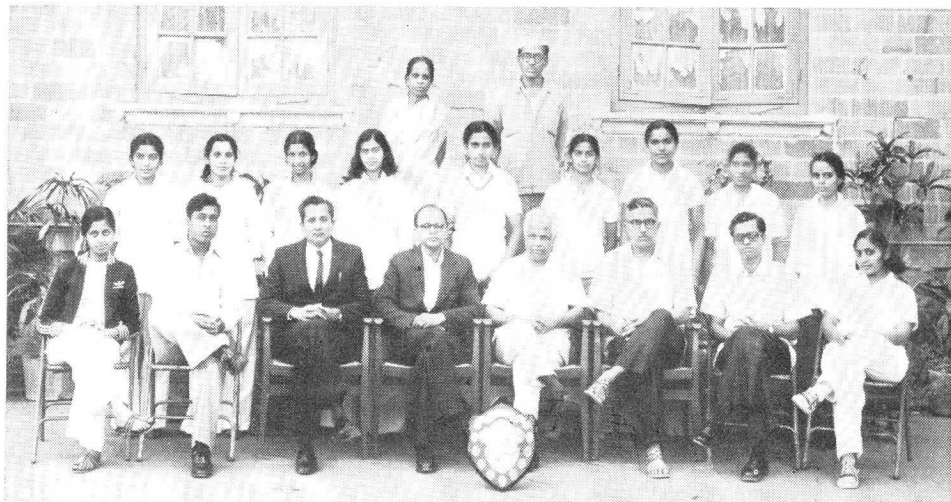
क्रिकेट :
विद्यार्थी
विजेता संघ

व्हॉलीबॉल
विजेता संघ

क्रीडा
विभाग :
पारितोषिक
विजेते

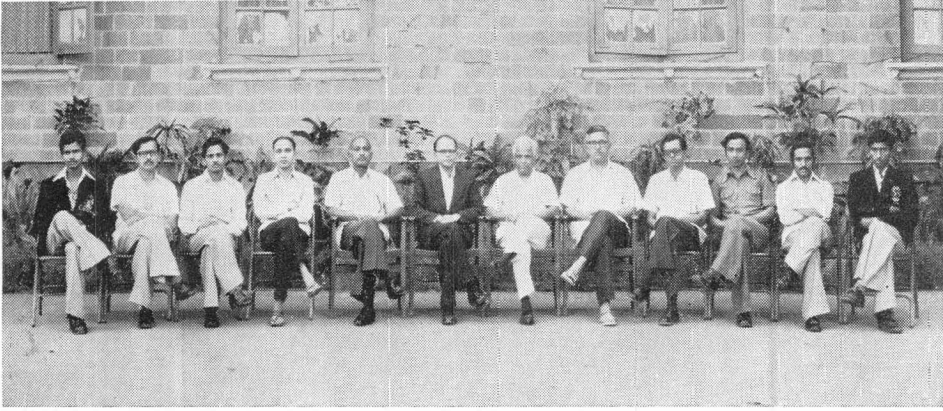
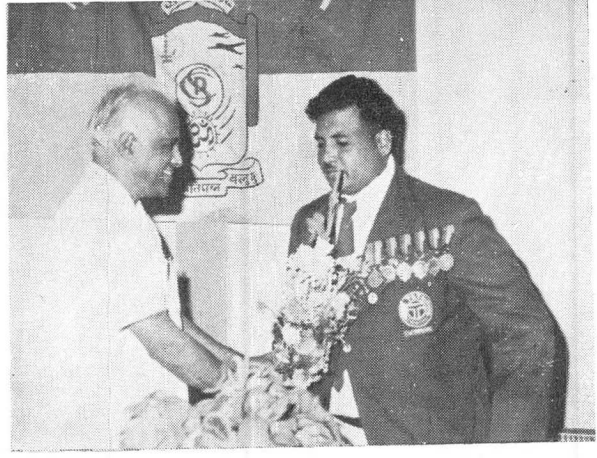

क्रिकेट :
विद्यार्थिनी
विजेता संघ

'पी. टी.
इन्स्ट्रक्टर्स'

**‘जिमखाना डे’
प्रमुख पाहुणे
श्री. मुरलीकांत पेटकर**

**संमेलन-
कार्यकारिणी**

**‘गिरिभ्रमण’
हिमालय
मोहीम**

मी.) हा शिखर चढण्यात यशस्वी झाला. शिवाय श्री.बोडस, श्री. दमढेरे यांनीही उल्लेखनीय यश मिळविले. विद्यार्थिनीं-मध्ये कु. सुनीता भिडे हिने चांगली कामगिरी केली. हिमालयातील या मोहिमेस “ गरवारे चॅरिटेबल ट्रस्ट ” ने पुरस्कृत केलेले होते. कु. वर्षा दप्तरदार, कु. किणीकर, कु. अंजली देवळे, कु. गाडे या चौघांनी मनाली येथील Basic course in Mountaineering हा अभ्यासक्रम पूर्ण केला.

१९८०-८१ च्या पहिल्या सत्रात नागफणा, वाघदरी (लोणावळा) तोरणा, राजगड, राजमाची, ढाक-बहिरी, कोरीगड, तुंगीगड, हरिश्चंद्रगड, सिंहगड इत्यादी ठिकाणी आपले विद्यार्थी गिरिभ्रमणास गेले होते. हरिश्चंद्रगडावर व सिंहगडावर दोराने कडा उतरणे (Rappelling) याचे प्रशिक्षण देण्यात आले. हरिश्चंद्रगड येथील ‘ पाळण्याचा कडा ’ (कोकण कडा) हा ३१०० फूट उंच व चढण्यास कठीण असा कडा श्री. अभय कुलकर्णी व श्री. सुनील बोडस हे प्रा. सु. दा. गोरे यांच्या मार्गदर्शनाने एका दिवसात उतरले व चढले. सह्याद्रीच्या क्षेत्रात असे साहस प्रथमच झाले आहे.

प्रा. सु. दा. गोरे २६ ते २८ डिसेंबर ८० या दिवशी चंदीगड येथे पंजाब विद्यापीठाने भरविलेल्या ‘ गिर्यारोहण, तदनुषंगिक क्रीडा आणि युवक ’ या विषयावरील चर्चासत्रासाठी उपस्थित राहिले होते.

या विभागाच्या सर्व कार्यक्रमांना प्रा. सु. दा. गोरे स्वतः मार्गदर्शन करतात व श्री. अभय कुलकर्णी, श्री. अभय भामे, कु. मीना वझे इत्यादींचे सहकार्य मिळते.

मे १९८१ मध्ये मनाली येथे आपल्या महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांसाठी (Basic Training in Mountaineering) हा अभ्यासक्रम स्वतंत्रपणे घेण्याची तयारी तेथील संस्थाचालकांनी दर्शविली आहे. ही बाहेरील संस्थांनी आपल्या विद्यार्थ्यांच्या कर्तृत्वाची दिलेली पावती आहे, असे म्हणता येईल.

रॅपलिंगची प्रात्यक्षिके

प्रजासत्ताकदिनानिमित्त २६-१-१९८१ रोजी स. प. महाविद्यालयातील प्राध्यापक श्री. सु. दा. गोरे यांच्या मार्गदर्शनाखाली काही विद्यार्थ्यांनी ‘ रॅपलिंग ’ ची चित्थरारक प्रात्यक्षिके करून उपस्थित शौकिनांची मने जिंकली. महाविद्यालयातील गिर्यारोहण विभागातर्फे आयोजित केलेली

ही प्रात्यक्षिके महाविद्यालयाच्याच मुख्य इमारतीच्या मागील बाजूच्या भिंतीवर करण्यात आली.

प्रा. गोरे यांनी ‘ स्टमक रॅपलिंग ’चे प्रात्यक्षिक केले, तर अजय दमढेरे याने ‘ साईड रॅपलिंग ’चे प्रात्यक्षिक करून दाखविले. ‘ रॅपलिंग ’चे हे दोन्ही प्रकार सहसा ७५ ते ८० अंशाचा कोन असलेल्या कड्यावर करतात. ९० अंशाचा कोन असताना कोणीही ते करीत नाहीत. तरीही दोघांनी हे दोन्ही प्रकार ९० अंशाच्या कोनात करून दाखविले.

अभय कुलकर्णी, सुनील बोडस, व कु. सुनीता भिडे या तिघांनी ‘ शोल्डर रॅपलिंग ’ हा ‘ रॅपलिंग ’चा तिसरा प्रकार करून दाखविला, सुनील बोडस व कु. सुनीता भिडे यांनी ‘ कॅरेबिनार ’ (एक प्रकारची लोखंडी कडी) वापरून ही प्रात्यक्षिके केली, तर अभय कुलकर्णी याने ‘ कॅरेबिनार ’ न वापरता ‘ शोल्डर रॅपलिंग ’चे प्रात्यक्षिक करून दाखविले.

चिटणीस : अजय दमढेरे

प्रा. सु. दा. गोरे

सहकारी पतपेढी, स. प. महाविद्यालय

आपल्या महाविद्यालयात शिपाईसेवकांचा एक शिपाई-फंड अस्तित्वात होता. यापोटी जमविण्यात आलेल्या निधीमधून सेवकांना अडीअडचणीच्या वेळी आर्थिक मदत मिळू शकत होती. काही तांत्रिक कारणामुळे हा निधी बंद करावा लागला. त्यामुळे स. प. महाविद्यालयातील सर्वच सेवकांना अडीअडचणीच्या वेळी आर्थिक मदत उपलब्ध करून देण्याच्या दृष्टीने व बचतीची सवय लागण्याच्या दृष्टीने सहकारी पतपेढीची स्थापना करावी हा विचार पुढे आला. सुरवातीला श्री. महादू कांबळे, प्रा. अ. गो. जुमडे, प्रा. वि. रा. शिरगुरकर, श्री. आ. गो. क्षीरसागर, श्री. श्री. वि. गोखले वगैरेंनी पुढाकार घेऊन प्राथमिक गोष्टींची पूर्तता केली. दिनांक ३-११-१९८० रोजी सहायक निबंधक, पुणे शहर उपविभाग, पुणे, यांच्याकडून पतपेढीची नोंदणी करण्यात येऊन दिनांक २१-११-१९८० पासून पतपेढीच्या कार्याला रीतसर सुसवात झाली.

पतपेढीच्या साधारण सभेचे अध्यक्षपद अधिकारशः सर

दोन चित्त वेधक घटना

परशुरामभाऊ महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. दि. व. केरूर यांनी स्वीकारले. इतर पदाधिकार्यांची पुढीलप्रमाणे निवड करण्यात आली-

अध्यक्ष : प्रा. वि. रा. शिरगुरकर

उपाध्यक्ष : प्रा. अ. गो. जुमडे
चिटणीस : श्री. सु. नी. गाडगीळ
भागधारकांची संख्या : ९६
भाग-भांडवल : रु. ७,९००/-

प्रा. वि. रा. शिरगुरकर, अध्यक्ष.

माजी विद्यार्थी मंडळ

खालील माजी विद्यार्थ्यांच्या यशाची, गौरवाची माहिती मंडळाकडे आली आहे. त्या सर्वांना गौरवपत्रे पाठवून त्यांचे अभिनंदन करण्यात आले.

(१) श्री. सर्जेराव घोरपडे :

विशाल सह्याद्री विश्वस्त मंडळावर निवड. २१ व्या अखिल भारतीय मुद्रण परिषदेत उत्कृष्ट छपाईबद्दल पारितोषिक.

(२) कु. विद्या मेहेदळे :

पुणे विद्यापीठाच्या मे, १९८० मध्ये झालेल्या परीक्षेत एम. ए. (हिंदी) मध्ये प्रथम सुवर्णपदक मिळविले.

(३) डॉ. शि. द. जोशी :

२६ जानेवारी १९८१, प्रजासत्ताकदिनी महाराष्ट्र सरकारने विद्यापीठ स्तरावरील विशेष शिक्षक म्हणून राज्यपुरस्कार दिला.

(४) श्री. पुरुषोत्तम दारुहेकर :

महाराष्ट्र शासनातर्फे मराठी नाट्य परीक्षण मंडळावर अध्यक्ष म्हणून निवड झाली.

(५) श्री. चिं. स. लाटकर :

एकविसाव्या अखिल भारतीय मुद्रण श्रेष्ठता स्पर्धेत उत्कृष्ट मुद्रणाबद्दलची दोन पारितोषिके मिळाली.

(६) सौ. ज्योत्सना देवधर :

महाराष्ट्र शासनातर्फे मराठी नाट्य मंडळावर निवड झाली.

(७) श्रीमंत छत्रपती अभयराजे भोसले :

मे १९८० च्या महाराष्ट्र राज्य विधानसभेच्या मध्यावधी निवडणुकीत सातारा मतदार संघातून विजयी झाले. महाराष्ट्र राज्य मंत्रिमंडळात गृह राज्य मंत्री म्हणून निवड.

(८) प्रा. वसंत बापट :

' काव्यमानसी ' या कवितासंग्रहास १९७८-७९ च्या सालातील महाराष्ट्र राज्य पुरस्कार व रु. १०००/- चे पारितोषिक मिळाले.

(९) श्री. विजय गिरमे :

१९७८-७९ या वर्षातील क्रीडा क्षेत्रातील विशेष कामगिरीबद्दल महाराष्ट्र शासनातर्फे श्री शिवछत्रपती राज्य पुरस्कार मिळाला.

(१०) श्री. अजेय सिधये :

नागपूर येथील टेबल टेनिसच्या सामन्यात दुहेरी मुकुट मिळविला.

(११) सौ. शैला दातार :

नवोदित कलाकारांसाठी महाराष्ट्र राज्य सरकारने ज्या शिष्यवृत्त्या जाहीर केल्या आहेत त्यांत शास्त्रीय गायनासाठी निवड झाली.

(१२) सौ. माणिक वर्मा :

संगीत शिक्षणाच्या व प्रसाराच्या काही विशिष्ट कामासाठी संगीत व नाटक अकादमीतर्फे दोन वर्षांसाठी फेलोशिप मिळाली.

(१३) श्री. चंद्रकांत घोरपडे :

दैनिक केसरीच्या संपादकपदी निवड झाली.

(१४) श्रीमती सुमन मोतीवाले :

१५ ऑगस्ट १९८० रोजी स्वातंत्र्यदिनी आदर्श माध्यमिक शिक्षक म्हणून पुणे जिल्हा परिषदेतर्फे गौरव.

म हा वि द्या ल या ची भू ष णे

- (१५) श्री. वसंतराव लिमये, डी वाय. एस. पी. :
१५ ऑगस्ट १९८० स्वातंत्र्यदिनी उत्कृष्ट सेवे-
बद्दल राष्ट्रपतींचे पोलिसपदक मिळाले.
- (१६) श्री. सुरेश पेंडसे, सहायक पोलिस आयुक्त :
१५ ऑगस्ट १९८० स्वातंत्र्यदिनी असामान्य सेवे-
बद्दल राष्ट्रपतींचे पोलिसपदक मिळाले.
- (१७) श्री. श्री. व. गोगटे :
“ ए क्रिटिकल स्टडी ऑफ द कंडिशनस ऑफ ज्युनि-
यर कॉलेजेस इन महाराष्ट्र १९७६-७७ ” या
प्रबंधास पुणे विद्यापीठाने मान्यता देऊन पीएच.
डी. पदवी दिली.
- (१८) डॉ. रवींद्र कुलकर्णी :
गणित विषयातील गुणेनहीन फेलोशिप (यू. एस.
ए.) मिळाली.
- (१९) डॉ. अविनाश साठये :
गणित संशोधन कार्यातील संशोधनावद्दल अमेरिके-
तील स्लोन स्कॉलरशिप मिळाली.
- (२०) श्री. वसंतराव चव्हाण :
मे १९८० च्या महाराष्ट्र राज्य विधानसभेच्या
मध्यावधी निवडणुकीत पुण्याच्या पर्वती मतदार
संघातून विजयी.
- (२१) डॉ. हेमंत इनामदार :
एस. एन. डी. टी. महाविद्यालयाच्या प्राचार्यपदी
नियुक्ती झाली.
- (२२) डॉ. अशोक कामत :
इचलकरंजीच्या साहित्यसंमेलन स्मृती ट्रस्टने मराठी

- बालसाहित्यातील उत्कृष्ट पुस्तक म्हणून “ आपला
देश, आपली माणसे ” या पुस्तकास बक्षिस दिले.
- (२३) सर न्यायाधीश मा. श्री. य. वि. चंद्रचूड :
शिक्षण प्रसारक मंडळीचे अध्यक्ष म्हणून निवड
झाली.
- (२४) श्री. रा. का. म्हाळगी :
जानेवारी १९८० मध्ये झालेल्या भारतीय लोक-
सभेच्या मध्यावधी निवडणुकीत ठाणे मतदार संघा-
तून यशस्वी.

दिनांक ७-९-१९८० रोजी माजी विद्यार्थी मंडळाची
सर्वसाधारण सभा झाली. दिनांक २९-३-१९८१ रोजी
दरवर्षीप्रमाणे माजी विद्यार्थी मेळावा घेण्यात आला होता.
यावेळी कु.अलका खापणे व सौ.माया शहाडे यांचे गायन झाले.
माजी विद्यार्थ्यांनी या समारंभास उत्तम प्रतिसाद दिला.
मंडळाचे मदतीसाठी वसंत सबनीस लिखित ‘ घरोघरी हीच
बोंब ’ या नाटकाचा प्रयोग टिळक स्मारक मंदिरात दिनांक
१२-४-८१ रोजी झाला. या नाट्यप्रयोगातही अनेक
माजी विद्यार्थ्यांनी तिकिटे घेऊन उत्कृष्ट सहकार्य केले.
दिनांक १६-११-८० रोजी ज्या माजी विद्यार्थ्यांनी
गेल्या वर्षभरात जीवनाच्या विविध क्षेत्रांत उत्कृष्ट कार्य
करून विशेष सन्मान मिळविला आहे, अशा नामवंत माजी
विद्यार्थ्यांचा गौरव करण्यात आला. या समारंभाचे अध्यक्ष-
स्थान स. प. म. चे माजी विद्यार्थी श्री. प्रभाकर पाध्ये यांनी
स्वीकारले होते. या कार्यक्रमासही माजी विद्यार्थ्यांनी उत्तम
प्रतिसाद दिला.

प्रा. रं. ना. गायधनी, कार्यवाह

* * *

मा जी वि द्या र्थी मे ळ वा

वृत्त विभाग : ३५

वरिष्ठ महाविद्यालय वार्ता

वर्गशः विद्यार्थीसंख्या १९७९-८० १९८०-८१

प्रथम वर्ष साहित्य	२५१	१८६
द्वितीय वर्ष साहित्य	२७१	२३५
तृतीय वर्ष साहित्य	३४३	२५५
प्रथम वर्ष शास्त्र	२४४	२१२
द्वितीय वर्ष शास्त्र	२८२	२०६
तृतीय वर्ष शास्त्र	१९६	२६९
प्रथम वर्ष वाणिज्य	१९७	१९८
द्वितीय वर्ष वाणिज्य	१७४	१९९
तृतीय वर्ष वाणिज्य	—	१५३
एम. ए. (भाग १ व २)	६२	७१
एम. एस्सी. (भाग १ व २)	८६	५९१

अध्यापक सेवक

शिक्षकेतर सेवक

लेखनिक	४४	४८
शिपाई-तत्सम	११०	११६

परीक्षा निकाल : (१९७९-८०) :

वर्ग	बसलेले	उत्तीर्ण	प्रथम वर्ग
तृतीय वर्ष साहित्य	३३२	२४९	२९
तृतीय वर्ष शास्त्र	१७२	९४	७०
एम. ए.	२३	१३	२
एम. एस्सी.	३०	२४	८

पुणे विद्यापीठ पारितोषिके : विद्यापीठाने पारितोषिके मिळविलेल्या विद्यार्थ्यांची नावे अध्यापि जाहीर केलेली नाहीत.

सेवात्याग :

(१) प्रा. सु. रा. जोग, भूगोल, (२) प्रा. सौ. स्मिता र. जोशी, भूगोल, (३) प्रा. कु. संध्या पुराणिक, संख्या-

शास्त्र, (४) प्रा. अ. वि. आचार्य, संख्याशास्त्र, (५) प्रा. दि. य. ओक, वाणिज्य, (६) प्रा. वि. म. जोशी, वास्तवशास्त्र, (७) सौ. रत्नावली कौशिक, हिंदी (नेमणूक एका सत्रापुरतीच होती.)

सेवानिवृत्ती :

(१) प्रा. डॉ. स. रा. केणी, हिंदी (२) सौ. शकुंतला कटककर, पी. टी. डायरेक्टर, (३) श्री. दे. ल. ताम्हनकर, कचेरी, (४) श्री. ए. पां. पाडावे, वास्तवशास्त्र, (५) श्रीमती काशीबाई घुले, मुलींचे वसतिगृह.

नवीन आलेले प्राध्यापक :

- (१) कु. पद्मजा शंकर घोरपडे, हिंदी
- (२) सौ. शीला गोळविलकर, मानसशास्त्र
- (३) कु. विद्या नाडकर्णी, तत्त्वज्ञान
- (४) श्री. अमीर सदाशिव आठवले, गणित
- (५) श्री. आनंद विष्णू दीक्षित, वास्तवशास्त्र
- (६) श्री. अशोक वासुदेव अणवेकर, रसायनशास्त्र
- (७) श्री. आनंद मधुसुदन तुळपुळे, रसायनशास्त्र
- (८) सौ. प्रीती संतोष परुळेकर, रसायनशास्त्र
- (९) कु. शैलजा गजानन साळोखे, प्राणिशास्त्र
- (१०) कु. श्री लक्ष्मण भावे, संख्याशास्त्र
- (११) सौ. प्रियंवदा धनंजय जोशी, संख्याशास्त्र
- (१२) कु. एम. जे. काका, संख्याशास्त्र
- (१३) श्री. सुरेंद्र रघुपती कट्टी, वाणिज्य
- (१४) श्रीमती उषःप्रभा देसाई, वाणिज्य
- (१५) श्री. राजेंद्र केसरी, वाणिज्य
- (१६) श्री. सु. गो. कुलकर्णी, कर्मशास्त्र
- (१७) कु. सुरजितकौर गुरुचरण खालसा, तत्त्वज्ञान

प्राध्यापकांना यू. जी. सी. टी. चर्स फेलोशिप

यू. जी. सी. टीचर्स फेलोशिपसाठी पुढील शिक्षकांची निवड झाली आहे-

- (१) प्रा. सी. गौरी भागवत (तत्त्वज्ञान)
 (२) प्रा. श. अ. कात्रे (गणित)
 (३) प्रा. श. ना. जोशी (वास्तवशास्त्र)
 (४) प्रा. सी. आशा कोलते (प्राणिशास्त्र)
 (५) प्रा. नीला सहस्रबुद्धे (संख्याशास्त्र)
 (६) प्रा. पौर्णिमा दिवेकर (संख्याशास्त्र).

एम. फिल. उत्तीर्ण :

प्रा. वि. श्री. काळे.

पीएच. डी. झालेले प्राध्यापक :

- (१) प्रा. श. शं. जोशी, (अर्थशास्त्र)
 (२) प्रा. मा. अ. पेंडसे (वनस्पतिशास्त्र)
 (३) प्रा. भा. ग. जोशी (प्राणिशास्त्र)
 (४) प्रा. अ. चिं. रिसबुड (वास्तवशास्त्र)

श्री. सु. रा. गोखले

कार्यालय अधीक्षक

विभाग प्रमुख १९८०-८१

साहित्य शाखा :

- (१) इंग्रजी प्रा. भ. ना. कुलकर्णी
 (२) मराठी डॉ. सौ. अनुराधा पोतदार
 (३) संस्कृत प्रा. सौ. लीला अर्जुनवाडकर
 (४) हिंदी प्रा. ह. श्री. साने
 (५) जर्मन प्रा. दि. श्री. राजगुरु
 (६) अर्थशास्त्र प्रा. वि. रा. शिरगुरकर
 (७) राज्यशास्त्र प्रा. प्र. पां. शिरोळे
 (८) इतिहास प्रा. सौ. कविता नरवणे
 (९) समाजशास्त्र प्रा. मा. शं. सोमण
 (१०) तत्त्वज्ञान प्रा. डॉ. श्री. र. कावळे
 (११) मानसशास्त्र प्रा. डॉ. प्र. आ. भागवतवार
 (१२) शिक्षणशास्त्र प्रा. डॉ. लीला गोळे
 (१३) भूगोल प्रा. डॉ. दि. मु. वाघ

शास्त्र शाखा :

- (१) गणित प्रा. म. रा. राईलकर

- (२) संख्याशास्त्र प्रा. म. कृ. केळकर
 (३) वास्तवशास्त्र प्रा. कृ. रा. कुलकर्णी
 (४) रसायनशास्त्र प्रा. वा. म. दाते
 (५) वनस्पतिशास्त्र प्रा. श. द. भागवत
 (६) प्राणिशास्त्र प्रा. प्र. आ. पुरोहित

वाणिज्य शाखा :

- (१) बिझिनेस इकॉनॉमिक्स व बँकिंग
 प्रा. आ. गो. मोडक
 (२) कॉमर्स व मर्कन्टाइल लॉ
 प्रा. सु. श्री. अलुरकर
 (३) बिझिनेस अॅडमिनिस्ट्रेशन
 प्रा. सु. गो. मावळणकर
 (४) अकाउंटन्टसी, अॅक्च्युरिअल सायन्स, स्टेटिस्टिक्स
 व बिझिनेस मॅथेमॅटिक्स
 प्रा. अ. मा. जोशी

संघटना प्रमुख १९८०-८१

- (१) डीन, स्टुडंट्स वेलफेअर प्रा. सौ. विद्या साठे
 प्रा. पु. श्री. घैसास
 (२) एन. सी. सी. (आर्मी) कॅप्टन अ. शां. जानवे
 (३) एन. सी. सी. (नेव्ही) ले. श. श्री. पंडित
 (४) एन. सी. सी. (गर्ल्स) मेजर सौ. आशा कोलते
 (५) एन. एस. एस. प्रा. प्र. ग. सप्तर्षी
 प्रा. वि. र. भावे
 प्रा. गं. का. शिरोडे

- (६) कॉसिप फॉलोअप उपप्राचार्य म. कृ. केळकर
 (७) पदव्युत्तर विभाग डॉ. दि. मु. वाघ
 (८) परीक्षा समिती प्रा. कृ. रा. कुलकर्णी
 [निमंत्रक]
 डॉ. प्र. आ. भागवतवार
 प्रा. भ. ना. कुलकर्णी
 प्रा. आ. गो. मोडक

एम. फिल. व पी ए च. डी. मिळवणारे प्राध्यापक

(९) वेळापत्रक समिती	प्रा. आ. गो. मोडक [निमंत्रक] प्रा. प्र. आ. पुरोहित प्रा. ह. श्री. साने प्रा. अ. मु. देवकुळे प्रा. अ. गो. जुमडे	(१४) एस. पी. रिव्ह्यू (१५) शास्त्र मंडळ (१६) कोहसिप (१७) कॉमन रूम	प्रा. ह. श्री. साने प्रा. श. द. भागवत प्रा. डॉ. प्र. आ. भागवतवार प्रा. अ. मु. देवकुळे प्रा. स. ग. खाजगीवाले प्रा. अरुण बेलसरे
(१०) टक् श्रवण केंद्र	प्रा. ह. वि. शिन्ने [निमंत्रक] प्रा. म. रा. राईलकर प्रा. ह. श्री. साने प्रा. विजय कारेकर प्रा. उल्हास बापट	(१८) कॉमनरूम कलोकवियम (१९) टी रूम (कॉमन रूम) (२०) क्रीडांगणारून (२१) लिंक पिन्स (२२) बुक क्लब (२३) संमेलन प्रमुख	प्रा. अ. आ. भागवत प्रा. द. वि. आठवले प्रा. चं. रा. अरगडे प्रा. अरुण बेलसरे प्रा. तारा थोरात प्रा. डॉ. लीला गोळे प्रा. डॉ. न. रा. शेठे
(११) वादसभा	प्रा. डॉ. चंद्रशेखर बर्वे		
(१२) परशुरामीय	प्रा. श्रीराम खरे		
(१३) नाट्य विभाग			

अन्य पदाधिकारी : १९८०-८१

(१) कनिष्ठ महाविद्यालय प्रमुख प्रा. अ. गो. जुमडे	(६) ग्रंथपाल श्री. म. भि. कोण्णूर
(२) विद्यार्थिनी वसतिगृह प्रमुख प्रा. म. रा. राईलकर	(७) पी. टी. डायरेक्टर श्री. नी. अं. गुरव
(३) विद्यार्थी वसतिगृह प्रमुख प्रा. वि. रा. शिरगुरकर	(८) रजिस्ट्रार श्री. आ. गो. क्षीरसागर
(४) जिमखाना विभाग प्रमुख प्रा. मा. शं. सोमण	(९) कार्यालय अधीक्षक श्री. मु. रा. गोखले
(५) ग्रंथालय विभाग प्रमुख प्रा. भ. ना. कुलकर्णी	(१०) लेखापाल सौ. मीना पुराणिक

* * *

स. प. महाविद्यालयास खेळाडूसाठी १ हजार रु. ची देणगी

जिमखाना विभागाचा पारितोषिक वितरण समारंभ अपंग ऑलिंपिक स्पर्धेतील सुवर्णपदक विजेते श्री. मुरलीकांत पेटकर यांच्या हस्ते पार पडला. या प्रसंगी श्री. पेटकर यांनी उत्कृष्ट खेळाडूसाठी एक फिरता चषक भेट म्हणून दिला व १ हजार रु. ची देणगी जाहीर केली. या देणगीतून दरवर्षी स. प. च्या उत्कृष्ट विद्यार्थी-विद्यार्थिनीला पारितोषिक दिले जाईल.

म हा वि द्या ल या चा प्र शा स की य व्या प

आपल्या महाविद्यालयातील दृक् श्रवण शिक्षण केंद्रातील भाषा विज्ञान प्रयोग-शाळेचे काम आता पूर्ण झाले आहे. भारतीय तंत्रज्ञानी स्वदेशी सामग्री वापरून हा संकल्प सिद्धीस नेला. ही प्रयोग-शाळा केवळ परकीय भाषा श्रवणाने शिकण्यापुरती मर्यादित नसून भाषा शिकणाऱ्यांचे उच्चारण शिक्षकांनी ऐकून सुधारणा सुचविण्याचीही सोय येथे आहे. एवढेच नव्हे तर विद्यार्थ्यांचे परभाषांचे उच्चारण ध्वनिमुद्रित करून तद्देशीय भाषकांच्या उच्चारणाशी तुलना करून स्वयंशिक्षणाची सोय या ठिकाणी उपलब्ध आहे. भाषा अध्ययनाच्या मूळ हेतूची आमच्या प्रयोग शाळेत पूर्तता होत असल्याने आमच्या महाविद्यालयाचे शैक्षणिक क्षेत्रातील स्थान निश्चितच उंचावणार आहे. अन्य शैक्षणिक संस्थांनाही या सोयी उपलब्ध करून आम्ही आमच्या संस्थेची उपक्रमशीलता आणि नेतृत्व सिद्ध केले आहे.

मॅक्समुल्लर भवनातर्फे आमच्या महाविद्यालयाच्या जर्मन भाषा विभागाला २५ भाषाविषयक चित्रपट भेट मिळालेले आहेत. आमच्या दृक्-श्रवण-केंद्रातील १६ मि. मि. चित्रपटदर्शकाचा उपयोग करून जर्मन भाषेचे शास्त्रशुद्ध शिक्षण आम्ही देणार आहोत आणि याच रीतीने आमचे इतर भाषा विभाग समृद्ध आणि अत्यंत कार्यक्षम होणार आहेत.

इतर विषयांच्या बाबतीतही चित्रपट, छायाचित्रदर्शक आदी साधनांचा उपयोग करून शिकण्याचा विषय अतिशय रंजक नि विविधतेने नटलेला करून आम्ही विद्याभिलाषी छात्रांच्या ज्ञानसाधनेला सहाय्य करीत आहोत. शिक्षणाच्या प्रक्रियेत सर्वमान्य झालेली नि अतिउपयुक्त सिद्ध झालेली सर्व दृक्-श्रवण साधने आमच्याजवळ असून सर्व विषयांच्या अध्यापनात त्यांचा उपयोग व्हावा असा आमचा प्रयत्न आहे. यासाठी दृक्-श्रवण केंद्रातील सोयींचा पुरेपूर उपयोग होण्याच्या दृष्टीने सर्व विभागांसाठी एक वेळापत्रक तयार केले आहे. तसेच अध्यापकांनाही ही साधने वापरण्याचे प्रशिक्षण दिले आहे. आमच्या महाविद्यालयाप्रमाणेच इतरही सामाजिक संस्थांनी या सोयींचा लाभ घेऊन आमच्या केंद्रात काही कार्यक्रम आयोजित केले होते.

या सुसज्ज अशा दृक् श्रवण शिक्षण केंद्राचे औपचारिक उद्घाटन विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या नूतन अध्यक्षा डॉ. माधुरीबेन शाह यांच्या हस्ते पुढील महिन्यात होईल अशी आशा आहे.

प्रा. ह. वि. शिंदे, संयोजक

दृक् श्रवण शिक्षण केंद्र

वृत्त विभाग : ३९

पारितोषिके मिळालेले विद्यार्थी

१. शास्त्रीय संगीत राजेंद्रकुमार कंदलगावकर, सुवर्ण पदक
२. शास्त्रीय वादन (सतार) संध्या फडके, सुवर्ण पदक
३. नाट्य संगीत ज्योती स्वादी
४. समूहगीत रमेश भागवत
दयानंद घोटकर
अजित दाते
राजीव देशमुख
धनाजी पाटील
शुभा आगाशे
जयश्री सोहोनी
सीमा मुजुमदार
नचिकेत मेहेंदळे (तबला)
सुधीर फडके (हार्मोनियम)
५. वैयक्तिक अभिनय विद्याधर बापट
(एकांकिका : 'मी अनिकेत सहस्रबुद्धे')

युवक महोत्सव
(१९८०-८१)

अभिरूप लोकसभा

(७-२-१९८१)

पारितोषिके : सत्तारूढ पक्ष - प्रथम क्रमांक
वसुंधरा काळे
उज्ज्वला लेले
(विभागून)
द्वितीय क्रमांक
स्मिता धर्माधिकारी

विरोधी पक्ष - प्रथम क्रमांक
विजया कुलकर्णी
द्वितीय क्रमांक
व्ही. एम. देशपांडे

परीक्षक : डॉ. दि. व. केरूर
प्रा. रा. म. गोखले
प्रा. विजय देव

'केसरी'चे वार्ताहर श्री. मधुकर प्रभुदेसाई
यांना १९८०-८१ चे कॅ. भा.ब. भोपटकर स्मृति
पारितोषिक (दुसरे) - खग्रास सूर्यग्रहणाच्या
खास वार्तापत्रासाठी.

माजी विद्यार्थी गौरव

का ही ता ज्या वा ती

शिपाई सेवक
श्री. सखाराम भोसले
यांचा सन्मान

संमेलनातील प्रदर्शनात
न्या. य. वि. चंद्रचूड

संमेलन-अल्पे.पाहार
शुभारंभ
प्राचार्य दि. ब. केरूर

स. प. महाविद्यालयाच्या
४ हस्तलिखितांची मुखपृष्ठे

